Sotsiaalministeerium

Sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava 2016-2023

Arengukava aluseks oleva hetkeolukorra ülevaade

2015

Sisukord

Sissejuhatus **4**
1. Vanemaealised **6**
Üldandmed 6
TÖÖEALISTE OSAKAAL RAHVASTIKUS VÄHENEB 6
MEESTE JA NAISTE TERVISENÄITAJATES ON SOOLISED LÕHED 7
KOHALIKES OMAVALITSUSTES ON VÄHE TÖÖEALISI ELANIKKE JA SEETÕTTU KA VÄHE MAKSUTULU 7
1.1 Vanemaealiste osalemine tööturul 8
VANEMAEALISTEL ON UUE TÖÖKOHA LEIDMINE NOOREMATEGA VÕRRELDES RASKEM 9
TÖÖTURULT LAHKUTAKSE VARAKULT JA SIIRDUTAKSE PENSIONILE 10
TÖÖTAMISE LÕPETAMISE PEAMISTEKS PÕHJUSTEKS ON TERVISEPROBLEEMID VÕI TÖÖTUKS JÄÄMINE 12
TÖÖELU LÕPETAMINE TERVISE TÕTTU ON PEAMISEKS PÕHJUSEKS ENNEKÕIKE MEESTEL 12
ENNETÄHTAEGSELT PENSIONILE JÄÄJATE ARV KASVAB 12
VANEMAEALISTE TÖÖTURUL OSALEMIST MÕJUTAB KA STEREOTÜPISEERIMINE 13
1.2 Vanemaealiste majanduslik toimetulek 13
VANEMAEALISTE SISSETULEK ON MADAL 13
PENSIONIEAS ON NAISTEL SUUREM RISK LANGEDA VAESUSESSE 15
2. Puuetega inimesed **16**
Mõisted 16
Üldandmed 17
PUUETEGA INIMESTE ARV KASVAB 17
PUUETEGA INIMESTE SEAST ON POOLED VANEMAEALISED 18
2.1 Puuetega inimeste tööturul osalemine 23
KÕIGILE INIMESTELE EI OLE TAGATUD VÕRDNE LIGIPÄÄS TÖÖTURULE 23
PUUETEGA INIMESTE SEAS ON MITTEAKTIIVSETE SUUR OSAKAAL 24
PAINDLIKE TÖÖVORMIDE VÄHENE LEVIK 24
2.2 Puuetega inimeste majanduslik toimetulek 26
PUUETEGA INIMESTE SISSETULEK ON MADAL 26
TÄNANE SISSETULEK EI SUUDA TAGADA LEIBKONNA TOIMETULEKUT/ ÜHISKONNAELUS OSALEMIST 27
SOTSIAALSETE SIIRETE SUUR OSATÄHTSUS PUUETEGA INIMESTE KOGUSISSETULEKUST 28
KÕIGE SUUREMAS VAESUSRISKIS ON PUUDEGA LAPSED 30
3. Hoolduskoormus **31**
Üldandmed 32
HOOLDUSKOORMUS ON KASVAV PROBLEEM 33
EBAVÕRDSELT JAOTATUD HOOLDUSKOORMUS 33

SUUR OSA HOOLDAJATEST ON OMA PUUDEGA PERELIIKME AINSAKS HOOLDAJAKS 35
ENAMASTI ON TEGEMIST SUURE HOOLDUSKOORMUSEGA 35
ENAMIK PUUETEGA TÄISKASVANUTEST VAJAB TOIMETULEKUKS KÕRVALABI 35
3.1 Hoolduskoormusega inimeste tööturul osalemine 36
SUUR OSA HOOLDAJATEST ON MITTEAKTIIVSEID VÕI EI TÖÖTA 36
SUUR HOOLDUSKOORMUS MÕJUTAB HOOLDAJATE TÖÖTAMIST 36
SUUR HOOLDUSKOORMUS MÕJUTAB HOOLDAJATE TERVIST 37
3.2 Hoolduskoormusega inimeste majanduslik toimetulek 37
HOOLDAJATOETUS EI OLE MAJANDUSLIKU TOIMETULEKU TAGAMISEKS PIISAV 38
HOOLDAJATOETUSE MÄÄRAMISE REEGLID ON ERINEVAD 38
4. Teenuste vajadus ja kvaliteet 39
Üldandmed 39
VAJADUS TEENUSTE JÄRELE SUURENEB 39
KÕRVALIST ABI VAJAB KOLMANDIK 65-AASTASTEST JA VANEMATEST INIMESTEST 40
4.1 Teenuste kvaliteet 40
INIMENE SAAB EBAKVALITEETSET TEENUST 41
MÕNES PIIRKONNAS EI OLE TEENUSEOSUTAJAT 42
4.2 Teenuste kättesaadavus 45
PUUETEGA INIMESTE JA EAKATE EEST HOOLITSEMISEKS EI PAKUTA PIISAVALT TUGE 45
TEENUSE KÄTTESAADAVUSE PROBLEEM ON SUUREM MAAPIIRKONDADES 46
SOTSIAALTEENUSTE ARV JA MAHT EI OLE PIISAV 46
4.3 Teenuste juurdepääsetavus 48
TEENUSTE MITTESAAMISE ÜHEKS PÕHJUSEKS ON INFOPUUDUS 48
4.4 Teenuste taskukohasus 48
TEENUSE MAKSUMUS ON LIIGA KALLIS 49
5. Toetuste ja teenuste seostatus 49
TOETUSTE JA TEENUSTE VÄHENE INTEGREERITUS 51
PUUETEGA INIMESTE SOTSIAALTOETUSTE REGULATSIOON JA (HOOLDUS)TEENUSTE PAKKUMISE KORRALDUS EI OLE SEOSTATUD 52
PUUETEGA INIMESTE IGAKUINE TOETUS EI PRUUGI KATTA LISAKULUSID 52
PUUDEST TINGITUD LISAKULUDE KOMPENSEERIMINE ON KILLUSTATUD ERINEVATE SÜSTEEMIDE VAHEL 53
6. Sotsiaaltoetused ja hüvitised 53
SOTSIAALKINDLUSTUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE TAGAMINE RAHVASTIKU VANANEMISE TINGIMUSTES 54
UUED SOTSIAALSED RISKID VAJAVAD TÄHELEPANU 55

MINIMAALSETE SOTSIAALKINDLUSTUSHÜVITISTE TASE EI VASTA RAHVUSVAHELISTE NÕUETELE 55
6.1 Toimetulekutoetus 56
TOIMETULEKUPIIR ON ELATUSMIINIMUMIST OLULISELT MADALAM 58
6.2 Vaesus ja tõrjutus 59
IGA KAHETEISTKÜMNES EESTI ELANIK ELAB ALLPOOL ABSOLUUTSE VAESUSE PIIRI 61
IGA VIIES EESTI ELANIK ELAB ALLPOOL SUHTELISE VAESUSE PIIRI 62
VAESUSE FEMINISEERUMINE 63
KA PÜSIVA TÖÖKOHA OLEMASOLU EI KINDLUSTA ALATI VAESUSESSE MITTELANGEMIST 64
SÜGAV MATERIAALNE ILMAJÄETUS ON SUURIM VANEMAEALISTE NAISTE SEAS 74
7. Sooline ebavõrdsus 75
7.1 Sooline (eba)võrdsus hariduses 75
7.2 Sooline (eba)võrdsus tööelus 78
TÖÖTURU SOOLINE SEGREGATSIOON 79
PALGA- (JA PENSIONI)LÕHE 80
HOOLDUSKOHUSTUSE MÕJU NAISTE JA MEESTE TÖÖTURUPOSITSIOONILE 82
DISKRIMINEERIMINE TÖÖELUS 84
(EBA)TURVALISED TÖÖTINGIMUSED 85
7.3 Sooline (eba)võrdsus otsustustasandil 85
POLIITIKA JA MUU AVALIK OTSUSTUSTASAND 86
ÄRIOTSUSTE LANGETAMISES OSALEMINE 87
7.4 Sooline (eba)võrdsus ettevõtlusega tegelemises 88
7.5 Soo aspekti (mitte)arvestamine poliitikakujundamisel ja -rakendamisel 90
7.6 Naiste ja meeste tervis ja elulaad 93
7.7 Soorollid ja –stereotüübid meedias 97
7.8 Madal teadlikkus ja institutsionaalne suutlikkus 99
8. Võrdne kohtlemine 101
ÜHISKOND ON SALLIMATU 101
MADAL TEADLIKKUS 104
JUURDUMATA ÕIGUSKULTUUR, MIS EI TOETA ÕIGUSKAITSET DISKRIMINEERIMISE VASTU 108
8.1 LGBT inimesed 110
Mõiste ja seadusandlik raamistik 110
ÜHISKONNA MADAL SALLIVUS 111
Kasutatud allikad 113

Sissejuhatus

Vabariigi Valitsus kinnitas 2014. aasta 11. juulil heaks otsuse koostada „Sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava 2016-2023“[1], mille eesmärgiks on tagada terviklik strateegiline lähenemine inimeste iseseisva toimetuleku parendamiseks ja võrdsete võimaluste tagamiseks ühiskonnaelus osalemiseks sotsiaalkindlustuse, hoolekande, vaesuse, soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste valdkondade arendamise kaudu.

Arengukava koostamise eesmärk on koostöös teiste ministeeriumide ning koostööpartnerite ja huvirühmadega luua strateegiline lähenemisviis ning töötada välja meetmed ja tegevused, mis aitavad parandada inimeste iseseisvat toimetulekut, luua võrdseid võimalusi ühiskonnaelus ja tööturul osalemiseks ning edendada soolist võrdõiguslikkust kõigis ühiskonnaelu valdkondades.

Arengukava üldeesmärk: **Naised ja mehed tulevad iseseisvalt toime, neil on võrdsed võimalused, kohustused, õigused ja vastutus osaleda ühiskonnaelus ning tööturul. Juhul kui nende iseseisev toimetulek on piiratud, pakutakse neile kõigi vajalike osapoolte koostöös nende inimväärikust tagavat abi.**

Üldeesmärgi saavutamiseks on arengukavas püstitatud 5 eesmärki:

1. Sotsiaalkindlustusskeemid on aktiveerivad, jätkusuutlikud, ajakohased ja vaesust ennetavad;
2. Sotsiaaltoetuste ja teenuste süsteem on omavahel paremini integreeritud;
3. Hoolekandesüsteem on jätkusuutlik ning pakutav on kvaliteetne, vajadustele vastav ja kättesaadav;
4. Naistele ja meestele on kõigis ühiskonnaelu valdkondades tagatud võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus;
5. Ühiskond on salliv ja väärtustab võrdset kohtlemist.

Nende eesmärkide saavutamise saavutamiseks on tarvis välja töötada meetmed ja valida välja tegevused, mis ühelt poolt oleksid teostatavad 2023. aastaks ja aitaksid saavutada ühiselt kokku lepitud eesmärke. Nii olulisemate, esmajärjekorras lahendamist vajavate probleemide välja valimiseks, nende lahendamiseks parimate meetmete ja tegevuste välja valimiseks on kokku pandud allpool olev hetkeolukorra kaardistus, mis kirjeldab statistliste andmete, uuringute ja analüüside tulemuste põhjal lahti probleemide olemuse. Hetkeolukorra analüüs on sisendiks arengukava edasisele koostamisele ja dokument ise täieneb ning täpsustub veel arengukava edasise protsessi käigus ning on avatud kommentaaridele ja ettepanekutele.

Vastavalt Valitsuse otsusele, esitab Sotsiaalministeerium arengukava koos selle rakendusplaaniga heaks kiitmiseks 2015. aasta novembris. Arengukava koostamise ajakava on kokku lepitud selleks moodustatud juhtkomitees, kuhu kuuluvad nii teiste ministeeriumite kui ka vabaühenduste ning eeskosteorganisatsioonide esindajad.

[1] https://www.riigiteataja.ee/akt/312072014005

Arengukava koostamise detailne ajakava on järgmine:

Etapp	Tegevus	Aeg
I	**Arengukava võtmeprobleemide kaardistus**	01.10.2014 30.01.2015
Koostöös partnerite ja ekspertidega probleemide kaardistamine, mille lahendamist arengukava kaudu taotletakse. Kaardistuse läbiviimiseks toimuvad kohtumised/seminarid partneritega, kaardistus vormistatakse jaanuari lõpuks ja see on sisendiks järgmise etapi tegevustele.		
II	**Arengukava ja rakendusplaani I versioon**	02.02.2015 19.06.2015
Lahenduste välja valimine koostöös partneritega ja selle põhjal arengukava tekstiversiooni koostamine ja partneritega läbi rääkimine. Partneritega läbirääkimised toimuvad nii seminaride kui ka kirjalike konsultatsioonide käigus.		
III	**Arengukava ja rakendusplaani II versioon**	22.06.2015 02.10.2015
Etapi alguses (kuni augusti lõpuni) toimub arengukava I konsultatsioonivooru tulemuste põhjal arengukava täiendamine SOM-i ametnike poolt. Arengukava II versioon läheb avalikule läbiröökimistele septembri alguses. Läbirääkimisteks korraldatakse nii seminare kui kogutakse tagasisidet ka kirjalikult.		
IV	**EIS kooskõlastusring**	05.10.2015 16.11.2015
EIS kooskõlastusringi läbimine ja ettepanekute arvestamise ja/või mittearvestamise aruande koostamine.		
V	**Arengukava heakskiitmine VV-s ja EK-le esitamine**	19.11.2015 31.12.2015
Valitsuse sisesed läbirääkimised arengukava heakskiitmiseks ja EK-le esitamise ettevalmistused.		

1. Vanemaealised

Üldandmed

2014. aasta alguseks oli Eesti rahvaarv kahanenud 1,32 miljonini, mis on umbes 85 000 inimest vähem kui aastal 2000. Statistikaameti esialgsete andmete kohaselt vähenes rahvaarv 2015. aasta alguseks veel umbes 3500 inimese võrra. Aastate võrdluses on eelkõige on vähenenud alla 18-aastaste laste ja noorte osakaal ning samas on kasvanud 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal rahvastikus.

2014. aasta alguses moodustasid 50-aastased ja vanemad elanikud Eesti rahvastikust enam kui kolmandiku – 38,4% (üle 500 000 inimese). Veel 2000. aastate alguses oli see alla 33%. 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal elanikkonnas kasvanud 14,9%-lt 2000. aastal 18,4%-ni 2014. aastal.

Joonis 1. **Rahvastik soo ja vanuse järgi,** 01.01.2014

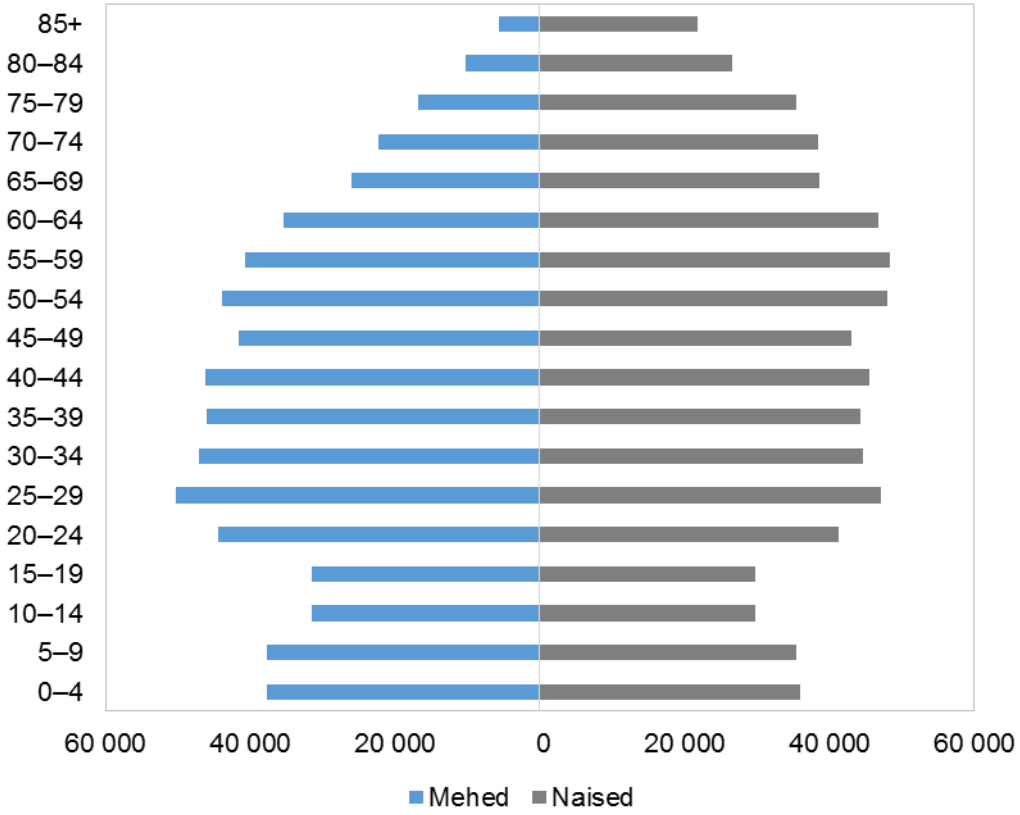

Allikas: Statistikaamet

TÖÖEALISTE OSAKAAL RAHVASTIKUS VÄHENEB

Rahvastiku vananemine mõjutab väga tugevalt ka tööturgu. **Arvestades 5–14-aastaste ja 55–64-aastaste inimeste arvu suhet rahvastikus, lahkub eeloleval kümnendil Eesti tööturult hinnanguliselt rohkem inimesi, kui sinna siseneb (st tööturusurve indeks on alla 1).** Demograafiline tööturusurveindeks väljendab seega üha suuremat

survet tööga hõivatutele, et rahuldada tööjõuturu vajadused ja samas kindlustada ka näiteks avalike teenuste ja toetuste tase. (Krusell, 2010[2]).

Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020[3] sihtrühmaks on 50-aastased ja vanemad inimesed. Samas on arengukavas välja toodud, et vananemise puhul on oluline silmas pidada, et nn vana ea piirid ja arusaam vanemaealistest on pidevalt muutuv ning konkreetsest kontekstist sõltuv. Ka erinevates eluvaldkondades kasutatakse vanemaealiste defineerimisel erinevaid vanuseid või vanusevahemikke. Sellest tulenevalt on järgnevalt lähtutud erinevate eluaspektide kirjeldamisel enamasti 50-aastastest ja vanematest elanikest ning võimalusel eristatud detailsemaid vanuserühmi.

MEESTE JA NAISTE TERVISENÄITAJATES ON SOOLISED LÕHED

Eesti vanemaealist rahvastikku iseloomustab naiste suurem osakaal eakate hulgas, millega võivad kaasneda erinevad sotsiaalmajanduslikud mõjud ja riskid. Kui 65–74-aastastest on 61% naised, siis 75-aastaste ja vanemate hulgas on see näitaja 72%. Selle peamine põhjus on suur erinevus naiste ja meeste eeldatavas elueas **– Eesti naised elavad meestest keskmiselt ligi 9 aastat kauem. Kui 2013. aastal oli Eestis naiste keskmine eeldatav eluiga sünnil 81,3 aastat, siis meestel 72,7 aastat.** Varasemate aastatega võrreldes on nii meeste kui naiste eeldatav eluiga sünnihetkel kasvanud, ning mõnevõrra on vähenenud ka erinevused naiste ja meeste eeldatavas elueas. (vt ka Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020[4]). Täpsemalt on tervise valdkonna probleeme käsitletud „Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020“[5].

Naiste pikem eluiga mõjutab ka leibkonnastruktuuri. Kui 55–64-aastastest elab veel suur osa koos partneri või lastega ning soolised erinevused pole märkimisväärsed, siis inimeste vanuse kasvades suureneb järjest üksi elavate inimeste hulk. Samas, mida vanemaks inimene jääb, seda rohkem on tal tegelikult leibkonna tuge vaja. Tegelike sotsiaalsete ja põlvkondlike suhete ulatust leibkonnastruktuur ei näita, samuti ka seda, kas need suhted mõjutavad vanemaealiste heaolu. Samuti ei ole nende põhjal võimalik välja tuua inimeste eelistusi, missuguses leibkonnas, st kas ja kellega koos nad tegelikult sooviksid elada. Näiteks võib üksi elamine olla paljude vanemaealiste teadlik valik ja ei pruugi tähendada, et nende sidusus või majanduslik heaolu seetõttu väheneb. Teisalt sooviks osa koos oma täiskasvanud lastega elavaist eakaist ilmselt eraldi elada, kuid sotsiaalsetel või majanduslikel põhjustel pole see võimalik (Tasuja et al. 2010[6]).

KOHALIKES OMAVALITSUSTES ON VÄHE TÖÖEALISI ELANIKKE JA SEETÕTTU KA VÄHE MAKSUTULU

---

[2] Krusell, S. (2010). Vanemad inimesed tööturul. *Sotsiaaltrendid 5.* Statistikaamet.

[3] Sotsiaalministeerium. (2013). Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf

[4] Sotsiaalministeerium. (2013). Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf

[5] http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/2012_rta_pohitekst_ok_5.pdf

[6] Tasuja, M., Kommel, K., Linno, T. (2010). Vanemaealiste sidusus. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020 kohaselt iseloomustab Eesti praegust rahvastikupilti lisaks vanemaealiste erinevale osakaalule maakondade rahvastikus ka piirkondlikud erisused selles, kas eakamad elanikud elavad linnas või maal. Vanemaealiste osakaal kohalikus elanikkonnas maakondade võrdluses varieerub: 50-aastaste ja vanemate elanike osakaal maakonna rahvastikus on suurim Ida-Virumaal (45,9%) ning väikseim Tartumaal (32,8%). 65-aastaste ja vanemate osakaal on suurim Valgamaal (22,4%) ning väikseim Harjumaal ja Tartumaal (16,3% ja 16,5%).

Kui Harjumaal elab 85% 65-aastastest ja vanematest linnas ja 15% maal, siis näiteks Põlvamaal on osakaal vastupidine – vaid 15% elab linnas ja 85% maal. Ainult neljas maakonnas (Harju, Ida-Viru, Pärnu ja Tartu) ületab linnas elavate 65-aastaste ja vanemate elanike osakaal maal elavate eakate osakaalu. **Nooremate elanike ränne linnadesse suurendab vanadussõltuvus- ja ülalpeetavate määra piirkonniti veelgi, samuti suureneb geograafilise ebavõrdsuse risk avalike teenuste kättesaadavuses, mida põhjustab vähenev kohalik maksu- ja tulubaas** (OECD 2011[7]).

1.1 Vanemaealiste osalemine tööturul

Sageli vaadatakse vanemaealiste osakaalu kasvu ühiskonnas üksnes negatiivsest küljest st räägitakse suurenevast vajadusest hoolekande- ja tervishoiuteenuste järele ning rahalistest vahendite jätkusuutlikkusest seoses pensionide, hüvitiste ja toetuste maksmisega. Tihti jäävad aga tähelepanuta aktiivsed pensionile jäävad või alles pensionile jäänud elanikud vanuses 50–70, kes oma igapäevaelus annavad suure panuse ühiskonna arenguks (vt ka Aktiivse vananemise arengukava 2013–2020).

Statistikaameti andmete kohaselt ei ole vanemaealiste hõive- ja töötusnäitajad võrreldes teiste vanuserühmadega oluliselt halvemad. Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal Eestis 55–64-aastaste tööhõivemäär 62,5%.

Meeste ja naiste võrdluses ei ole antud vanuserühma tööhõive määrades olulisi erinevusi (vastavas vanuses meeste tööhõive määr oli 61,3% ja naistel 63,6%). Kuigi vanemaealiste tööhõive määr on Eestis suhteliselt kõrge, siis nähtub vanuserühmade võrdlusest, et tööhõivemäär langeb Eestis vanusega suhteliselt kiiresti. Kui 50–54-aastaste seas oli 2013. aastal tööhõivemäär 79,3%, siis 55–59-aastaste vanuserühmas 73,7%. Suurim langus ilmneb pensioniea saabumisel – nii oli 2013. aastal 60-64-aastastest hõivatud veidi enam kui pooled (50,6%), 65–69-aastastest 27% ja 70–74-aastastest 13%. Seejuures on 70–74-aastaste seas on hõivemäär oluliselt kõrgem kui näiteks 2000. aastal (7,9%). Meeste ja naiste võrdluses on meeste tööhõive määr oluliselt kõrgem kuni 40. eluaastani. Seejärel tööhõivemäärad ühtlustuvad ning vanuse kasvades on naiste tööhõive määr mõnevõrra kõrgem.

[7] OECD (2011). Estonia: Towards a Single Government Approach. OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing.

Joonis 2. **Tööhõive määr vanuserühmade järgi,** 2013

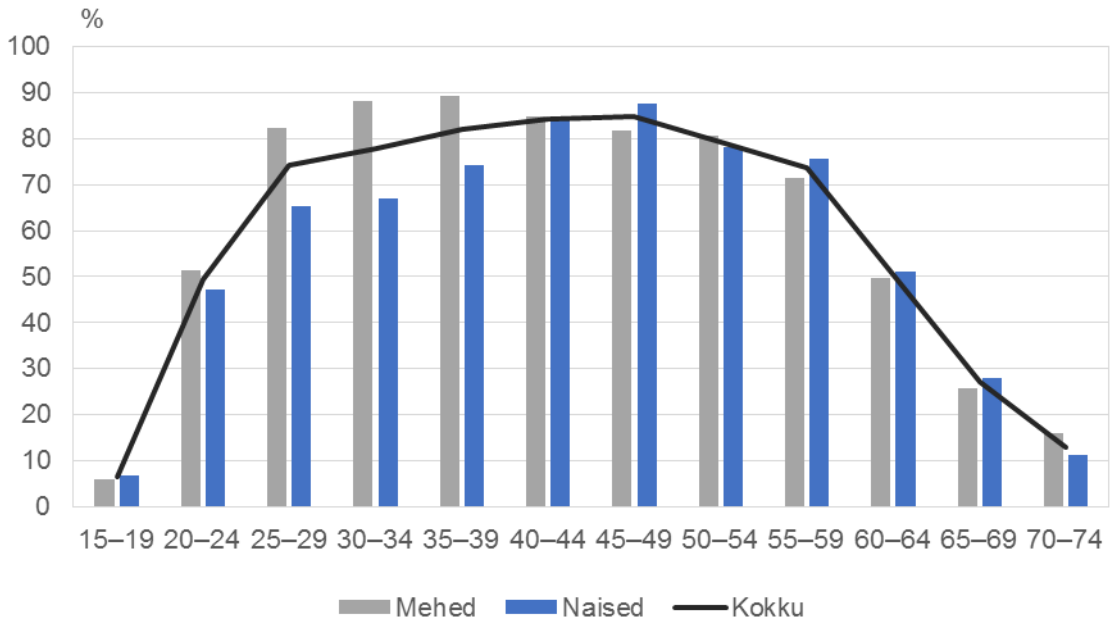

Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring

50–74-aastastest hõivatutest töötas 2013. aastal täisajaga 85,8% ja osaajaga 14,2%, sh oli 1,6% vaeghõivatuid. 15–74-aastase rahvastiku seas oli selliseid vaeghõivatuid 1,3% ja osaajaga töötajaid 10,2%. Majanduslanguse aastatel kasvas osaajaga töötamine ka nooremates vanuserühmades, kuid enam 50–74-aastaste seas. 2012. aastast alates on hakanud osaajaga töötamise osatähtsus 50–74-aastaste hõivatute seas taas vähenema.

Tegevusaladest on 50–74-aastased elanikud enim hõivatud töötlevas tööstuses (17,6% hõivatutest), hariduses (12%), hulgi- ja jaekaubanduses (10,8%), tervishoius ja sotsiaalhoolekandes (8,8%) ning veonduses ja laonduses (9,5%). Kui võrrelda vanemaealiste hõivet tegevusalati noorema elanikkonnaga (25–49-aastased), siis selgub, et suurimad on erinevused hariduse, tervishoiu ja sotsiaalhoolekande valdkonnas – neil aladel on vanemaealised rohkem hõivatud kui neist noorem rahvastik. Ametialade võrdluses on 50–74-aastaseid noorema vanuserühmaga võrreldes enam lihttööliste seas (14,2% 50–74-aastastest, 6,5% 25–49-aastastest), kuid ka seadme- ja masinaoperaatorite seas (vastavalt 16,1% ja 12,2%).

VANEMAEALISTEL ON UUE TÖÖKOHA LEIDMINE NOOREMATEGA VÕRRELDES RASKEM

Vanemaealistel (55–64 a) on töötuks jäämisel uue töökoha leidmine tunduvalt raskem kui noorematel tööotsijatel. Vanemaealiste töötuse määr on küll madalam üldisest töötuse määrast, kuid teisalt on nende tööotsingud pikaajalisemad või langetakse üldse tööturult välja. Vanemaealisi töötuid oli 2013. aastal kokku 6900. Võrreldes 2012. aastaga langes vanemaealiste töötuse määr 2013. aastal 7,2%-lt 6%-ni. (Marksoo 2014[8]).

[8] Marksoo, Ü. (2014). Tööturu olukord Eestis 2013. aastal. *Töövaldkonna areng 2013.* Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 4/2014.

Joonis 3. **Töötuse määr vanuserühmade järgi,** 2013

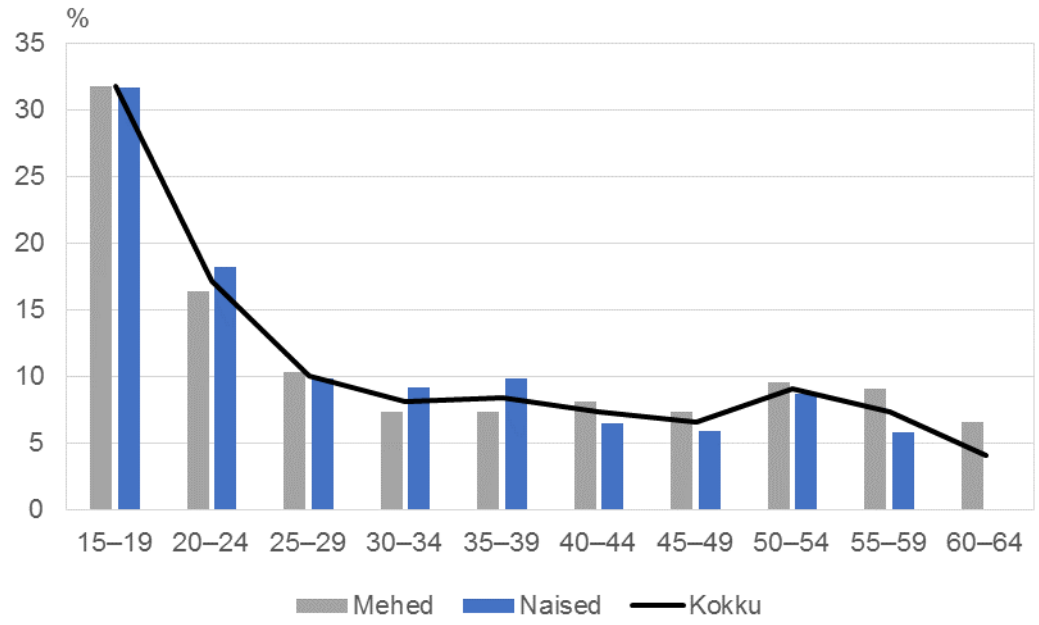

Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring

TÖÖTURULT LAHKUTAKSE VARAKULT JA SIIRDUTAKSE PENSIONILE

Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal mitteaktiivseid 50–74-aastasi inimesi 168,6 tuhat ning seoses pensionile jäämisega suureneb mitteaktiivsete inimeste arv vanuse kasvades. Kuid lisaks pensionile jäämisele on üheks olulisemaks mitteaktiivsuse põhjuseks ka haigus või vigastus. **2013. aastal oli 50–74-aastaste mitteaktiivsete seas 23% peamiseks mitteaktiivsuse põhjuseks haigus või vigastus.**

Tööelust pensionile siirdumine võib toimuda väga erinevalt. See võib aset leida eri ajal, eri mustriga ning eri põhjustel ja asjaoludel. On ka inimesi, kes seda kunagi läbi ei teegi, sest töötavad elu lõpuni, ei ole kunagi töötanud vms (Rosenblad 2014[9]).

Statistikaameti 2012. aasta tööjõu-uuringus oli 50–69-aastastele vastajatele mõeldud moodulis 19 küsimust tööelust pensionipõlve ülemineku teemadel. Uuriti pensionile jäämise ajastust ja põhjusi, samuti pensionipõlves edasitöötamise põhjusi ja mustreid. Kuna mooduli eesmärk oli uurida just vanemaealiste siiret tööelust pensionipõlve, küsitleti neid 50–69-aastasi, kes olid töötanud vähemalt 50. eluaastani (sh võisid töötada ka küsitlushetkel). Uuringu kohaselt pensionisaajate osatähtsus 50–69-aastaste seas vanuse kasvades suureneb, nii nagu väheneb tööga hõivatute hulk. Pensionile jääjate osatähtsus kasvab kiiresti 58. ja 63. eluaasta vahel ning hõivatute osatähtsuse kahaneb järsult 60. ja 65. eluaasta vahel. Töötavate pensionäride rühma suurus varieerub seega olenevalt vanusest – enamik töötavaid pensionäre jääb vanusesse 61–66 ning selles vanuses töötab umbes kolmandik pensionäridest.

Eelnevalt nimetatud uuringu kohaselt plaanis 69% vanaduspensioni kõrvalt töötamist jätkata. Samas uuringu järgi oli tegelikult töötavaid pensionäre kaks korda vähem

[9] Rosenblad, Y. (2014). Tööjõu vananemine ja vanemaealise tööjõu siirdumine pensionile. *Muutuv majandus ja tööturg*. Statistikaamet.

(Rosenblad 2014). Seda näitavad ka Sotsiaalkindlustusameti andmed, mille järgi töötas (laekunud sotsiaalmaksu järgi) näites 2014. aasta aprillis ligi 51 tuhat vanaduspensionäri. ehk 16,8% kõigist vanaduspensionäridest. Võrreldes 2010. aastaga on töötavate vanaduspensionäride arv kasvanud ligi 5600 isiku võrra. Seejuures on suurim kasv äsja pensioniealisteks saanute ja sellele järgneva vanuserühma (65–66-aastased) puhul. Huvitav on märkida, et ka 75-aastaste ja vanemate puhul on töötavate pensionäride arv kasvanud ligi 1000 võrra.

Joonis 4. **Töötavate vanaduspensionäride[1] osatähtsus kõigist vanaduspensionäridest**, 01.04.14 seisuga

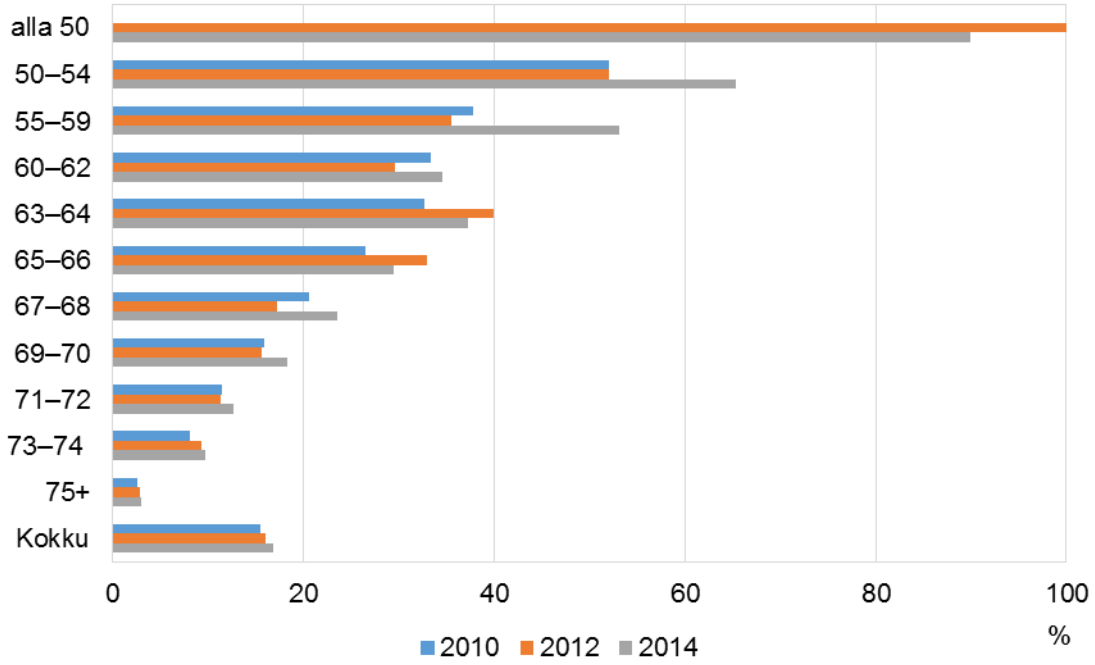

[1] koos kõigi eriseadustega ning kaitseväe ja piirivalve pensioni saajatega.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

Kavatsuste ja tegelikkuse lahknevusel võib olla mitu põhjust. Ühelt poolt on selge, et tööelu lõpetamise otsus ei olene ainult töötajast endast, vaid on seotud paljude asjaoludega: töö kaotus, tervise halvenemine või perekondlikud tegurid. Teisalt võib see ka näidata, et hoiakud tööelu lõpetamise suhtes on muutumas ning edaspidi võib töötavate pensionäride arv suureneda. (Rosenblad 2014[10]).

Nende seas, kes väljendasid kavatsust pensionieas töötamist jätkata, oli mõnevõrra enam mehi, kõrgharidusega töötajaid ja eestlasi, kuid erinevused ei olnud suured. Küll aga kasvas 50–64-aastastel soov pensionieas töötamist jätkata oluliselt sedamööda, mida lähemal pensionieale oldi: kui 50–54-aastastest plaanis seda 65%, siis 60–64-aastastest juba 77%. 90%-l juhtudest kavatseti pensionieas töötamist jätkata raha teenimise eesmärgil. Seega mõjutab soovi pensionieas töötamist jätkata hirm elatustaseme languse ja elukvaliteedi halvenemise ees. Haridustaseme lõikes selgus, et muudel põhjustel (nt

[10] Rosenblad, Y. (2014). Tööjõu vananemine ja vanemaealise tööjõu siirdumine pensionile. Muutuv majandus ja tööturg. Statistikaamet.

eneseteostus) oli töötamise jätkamise kavatsus suurem kõrgharidusega inimeste seas. (Rosenblad 2014[11]).

TÖÖTAMISE LÕPETAMISE PEAMISTEKS PÕHJUSTEKS ON TERVISEPROBLEEMID VÕI TÖÖTUKS JÄÄMINE

Ka Sotsiaalministeeriumi 2009. aasta vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuringu andmetel kavatses töötamist kindlasti jätkata 37%, kahevahel oli 41% ning kindlasti ei kavatsenud jätkata 12% töötavatest tööeas vanemaealistest. Võrreldes omavahel 50–54- ja 55–59-aastaseid selgub aga, et esimestest 27% ning teistest juba 50% kavatses pensionieas töötamist kindlasti jätkata. Nende hulk, kes kindlasti jätkata ei kavatsenud, oli seejuures mõlemas vanuserühmas sama (13%). Meeste ja naiste võrdluses oli veidi suurem nende naiste osakaal, kes kindlasti ei kavatsenud töötamist jätkata (14%, mehed 9%). Haridustasemeid võrreldes on kõrgema haridusega vanemaealised rohkem valmis pensioniea saabudes töötamist jätkama. Et töötamine on suuresti seotud ka tervisega, peegeldub selle kaudu samuti valmisolek pensionieas edasi töötada. Hea või väga hea tervisega tööealistest jätkaks kindlasti 43% (kahevahel 38%), keskmise tervisega tööealistest 33% (kahevahel 43%) ning halva või väga halva tervisega inimeste huvi töötamise jätkamise vastu on minimaalne. Seega on nii **hea haridus kui hea tervis on väga oluliseks aluseks oma tulevaste töötamisega seotud otsuste tegemisel** (Linno 2010[12]).

TÖÖELU LÕPETAMINE TERVISE TÕTTU ON PEAMISEKS PÕHJUSEKS ENNEKÕIKE MEESTEL

Statistikaameti 2012. aasta tööjõu-uuringu erimoodulis küsiti pensionisaajatelt ka peamist töötamise lõpetamise põhjust. Enamasti oli selleks terviseprobleemid (39%) või töö kaotamine (27%). **Seejuures oli tööelu lõpetamine tervisega seotud ennekõike meestel (46%), naistel oli haigus, vigastus või puue töötamise lõpetamise põhjuseks harvemini (33%).** Sageduselt kolmandal kohal oli nii meestel kui ka naistel pensioniea saabumine. Töötamise lõpetamise põhjuste jaotust mõjutab asjaolu, et viiendik 50–69-aastastest pensionäridest on töövõimetuspensionärid, kes lõpetasid töötamise peamiselt terviseprobleemide tõttu. Vanaduspensionäre eraldi analüüsides ilmneb, et tööelu lõpetamise peamise põhjusena nimetasid ühtviisi ligi 30% neist nii töö kaotust kui ka tervislikke põhjusi ja 21% pensioniea saabumist. (Rosenblad 2014). Seejuures on pensionile jäämise ja töötamise lõpetamisel oluline see, millistel ametialadel töötati. Tervis on töötamise lõpetamise olulisim põhjus sagedamini sinikraedel (teenindus- ja müügitöötajad, liht- ja oskustöölised, masinaoperaatorid). Valgekraedel (nt tipp- ja keskastme spetsialistid, kontoriametnikud) on aga suhteliselt sagedamini tööelu lõpetamise põhjuseks töökoha kaotus või pensioniikka jõudmine. (Rosenblad 2014).

ENNETÄHTAEGSELT PENSIONILE JÄÄJATE ARV KASVAB

2014. aasta alguses oli Sotsiaalkindlustusameti andmetel vanaduspensioni saajaid 302 546. Kõigist pensioni saajatest moodustasid vanaduspensioni saajad 73,2%. Kuigi vanaduspensioni saajate arv on 2010. aastaga võrreldes kasvanud, on nende osatähtsus

[11] Rosenblad, Y. (2014). Tööjõu vananemine ja vanemaealise tööjõu siirdumine pensionile. *Muutuv majandus ja tööturg*. Statistikaamet.

[12] Linno, T. (2010). Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring 2009. Sotsiaalministeerium.

kõigist pensionisaajatest vähenenud – 2010.aasta alguses moodustasid vanaduspensioni saajad kõigist pensionisaajatest 75,6%. Vanaduspensioni saajate osatähtsuse vähemist on mõjutanud töövõimetuspensionäride arvu ja osatähtsuse kasv pensionisaajate hulgas (2014. aasta alguses oli töövõimetuspensionäre 95 503 ehk 23,1% pensionisaajatest). **Vanaduspensioni saajate hulgas kasvab ennetähtaegse pensioni saajate arv, moodustades 2014. aasta alguses 7,6% vanaduspensionäridest (2010. a oli see 5,8%).**

VANEMAEALISTE TÖÖTURUL OSALEMIST MÕJUTAB KA STEREOTÜPISEERIMINE

Analüüside kohaselt omistavad tööandjad vanematele inimestele madalamat produktiivsuse taset, mille põhjustajaks peetakse aegunud kvalifikatsiooni, samuti peetakse nende puhul tõenäolisemaks riski töölt näiteks terviseprobleemide tõttu enam puududa. Kokkuvõtlikult saab seda nimetada ka vanemate inimeste statistiliseks diskrimineerimiseks. See toob kaasa ka selliste töökohtade pakkumise, kus eeldataksegi madalamat produktiivsust (Bellman jt 2007, viidatud Krusell 2010 järgi[13]).

1.2 Vanemaealiste majanduslik toimetulek

Töötamine ja tööst saadav sissetulek mõjutab nii isiku kui tema pere majanduslikku toimetulekut. Kokkuvõttes on sissetulek suurim tööealistel inimestel, kelle peamine elatusallikas on töötasu, ja väikseim pensioniealistel inimestel (Tasuja 2010). Vanuse tõttu tööturult taandumine tähendab sageli vähenevaid sissetulekuid ja piiratud või puuduvaid võimalusi oluliselt oma tulusid suurendada. Samas võivad vanusega lisanduda näiteks lisakulud ravimitele ja hooldusteenustele (Aktiivsena... 2013). See väljendub ka selles, et pensionikka jõudes töötamise jätkamise olulisemaks põhjuseks rahalised põhjused.

VANEMAEALISTE SISSETULEK ON MADAL

Töötamine ja seeläbi vaesusriski vähendamine ei pruugi olla piisav. Näiteks kui võrrelda palgatöötajate brutotulu vanuserühmade lõikes, siis on näha, et vanuse kasvades brutotulu suurus langeb. Selle põhjuseid võib olla mitmeid - sobivama töökoormuse valik, töötamine madalamatel ametipositsioonidel, tervislik seisund jne. Samuti ei näita need andmed leibkonna ja isiku majanduslikku toimetulekut tervikuna.

[13] Krusell, S. (2010). Vanemad inimesed tööturul. *Sotsiaaltrendid 5.* Statistikaamet.

Joonis 5. **Palgatöötaja kuukeskmine brutotulu,** 2013

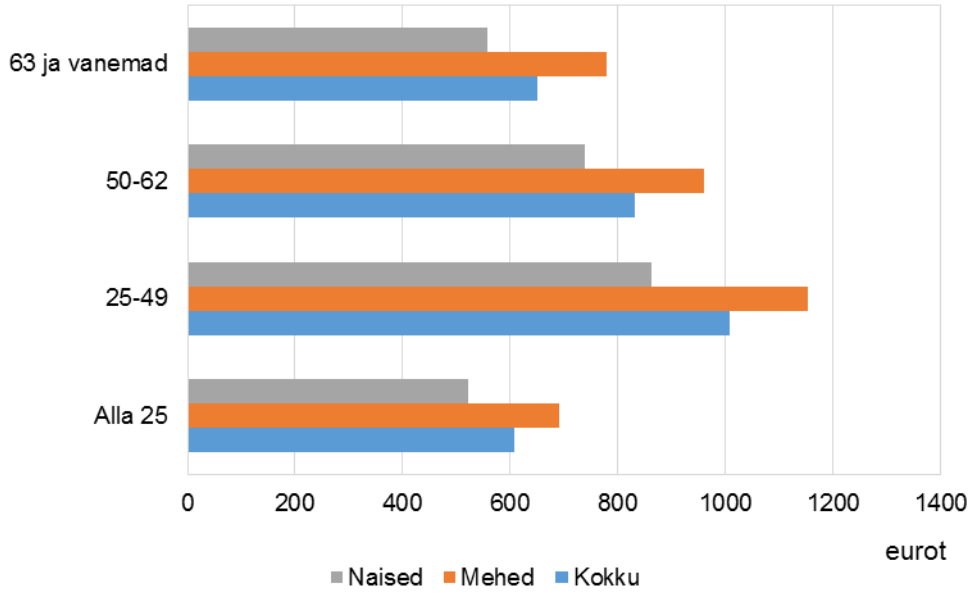

Allikas: Statistikaamet

Majanduslikku toimetulekut mõjutab ka leibkonna struktuur. Kuna meeste eeldatav eluiga on madalam kui naistel, on naistel vanemaks saades aina suurem risk üksi jääda ning vaesusse sattuda. Eakate naiste vaesusriski suurendavad veelgi soolised palgaerinevused tööeas ja meestest lühem tööstaaž, mille tõttu võib nende sissetulek ka pensionipõlves madalamaks jääda (Tasuja 2010). Nii oli Statistikaameti andmetel 2013. aastal üksiku 65-aastase ja vanema inimese netosissetulek 389 eurot ning lastega paari puhul, kellest vähemalt üks on üle 64-aastane, oli leibkonna netosissetulek kuus ligi 435 eurot. Samas üksiku alla 65-aastase inimese puhul oli netosissetulek kuus veidi enam kui 711 eurot.

Vanemaealiste sissetulek sõltub Eestis peamiselt pensionist, mis pole võrreldes keskmise palgaga kuigi kõrge (Tasuja 2010[14]). **Sotsiaalkindlustusameti andmete kohaselt oli keskmine määratud vanaduspension kuus 2014. aasta alguses 329,8 eurot.** Võrreldes keskmise pensioniga on vanaduspension 12,8% kõrgem. 2010. aastaga võrreldes on vanaduspension kasvanud 8,2%. Nii oli 2013. aastal keskmine vanaduspension 41,6% keskmisest netokuupalgast[15].

Tabel 1. **Keskmine määratud pension kuus,** eurot

	Vanaduspension	Keskmine pension	Vanaduspension %-des keskmisest pensionist
2010	304,7	273,2	111,5
2011	304,9	272,4	111,9
2012	303,9	269,4	112,8
2013	315,0	279,0	112,9

[14] Tasuja. M. (2010). Vanemaealiste materiaalne heaolu ja majanduslik toimetulek. *Sotsiaaltrendid 5.* Statistikaamet.

[15] Statistikaameti andmetel oli 2013.a keskmine netokuupalk 757 eurot.

2014	329,8	292,5	112,8

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

PENSION EI TAGA MAJANDUSLIKKU TOIMETULEKUT

Pensionide madal tase kajastub ka selles, et 65-aastaste ja vanemate elanike osatähtsus kõrgemates sissetulekukvintiilides on oluliselt madalam kui nooremate vanuserühmade puhul. Samas on aga osatähtsus madalamates sissetulekukvintiilides oluliselt suurem.

Joonis 6. **Elanike jaotumine sissetulekukvintiilidesse vanuserühmade järgi,** 2013

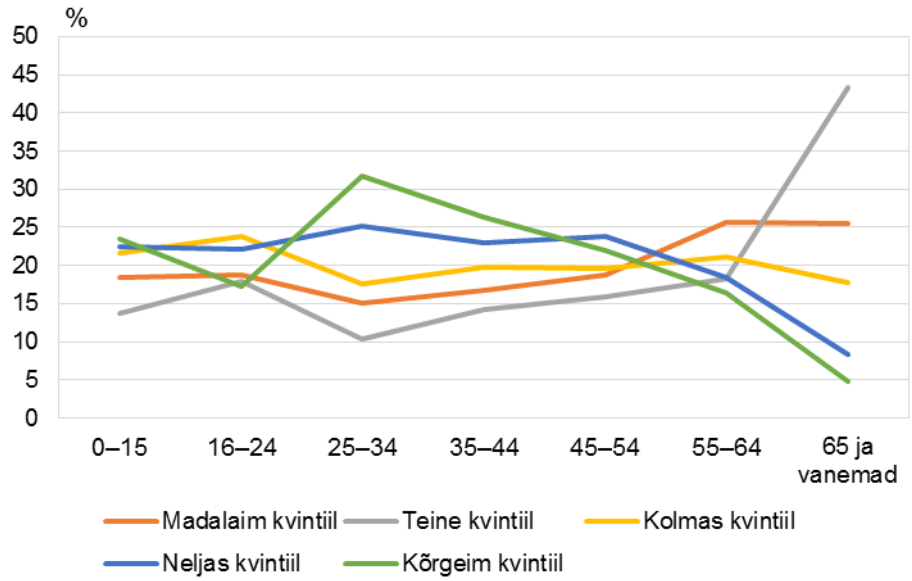

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2014

Pension võimaldab küll töötutest paremat toimetulekut, kuid töötavate inimestega võrreldes on vanemaealiste majanduslik olukord halvem. See kajastub peamiselt suhtelise vaesuse määra võrdluses: 2013. aastal elas suhtelises vaesuses 12,1% ja absoluutses vaesuses 5% püsiva töökohaga inimestest**; vanaduspensionäridest aga elas suhtelises vaesuses 34,9% ja absoluutses vaesuses 3,1%.**

PENSIONIEAS ON NAISTEL SUUREM RISK LANGEDA VAESUSESSE

Seejuures on just 65-aastaste ja vanemate naiste suhtelise vaesuse määr kõrge (39%, meestel 17,7% 2013. a). Absoluutse vaesuse määr on oluliselt madalam: 2013. aastal elas 2,2% 65-aastastest ja vanematest elanikest allpool absoluutse vaesuse piiri. Vanemaealiste kõrgem suhtelise vaesuse määr on põhjustatud sellest, et pensioniealiste sissetulek on üsna suhtelise vaesuse piiri lähedal ja nende vaesusesse langemine sõltub pensionitaseme muutusest ühiskonna üldiste sissetulekute taustal (Tasuja 2010). Samuti mõjutab vaesusriski asjaolu, et vanaduspensionieas naised elavad meestega võrreldes sagedamini üksi ning nende pension ja muud võimalikud sissetulekud on meestega võrreldes üldjuhul väiksemad, mistõttu ei ole need sageli üksi elades majandusliku toimetuleku tagamiseks piisavad.

Teisalt pole sissetulek ainuke majanduslikku heaolu mõjutav tegur. Toimetulekut mõjutab oluliselt kulutuste tase. Vanemaealistel võivad näiteks olla suurenenud kulutused oma

tervisele ja sotsiaalteenustele. (Tasuja 2010[16]). Pensionide mõju vaesusele on täpsemalt käsitletud vaesuse ja tõrjutuse peatükis 6.2.

2. Puuetega inimesed

Mõisted

Eestis määratakse puue Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse (*PISTS*) tähenduses. Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel.

Puue määratakse puude raskusastme kaudu. Puude raskusastmeid on kolm: keskmine raske ja sügav.

Eri vanuses inimestel, s.o lastel (kuni 16-aastased), 16-aastastest kuni vanaduspensioniealisteni ehk tööealistel inimestel ning vanaduspensioniealistel tuvastatakse puude raskusaste erinevatel alustel.

Lapsel (kuni 16-aastasel) ja vanaduspensioniealisel inimesel tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt kõrvalabi-, juhendamis- või järelevalvevajadusest järgmiselt:

- sügav puue, kui inimene vajab ööpäev läbi pidevat kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet;
- raske puue, kui inimene vajab igal ööpäeval kõrvalabi, juhendamist või järelevalvet;
- keskmine puue, kui inimene vajab regulaarselt vähemalt korra nädalas kõrvalabi või juhendamist väljaspool oma elukohta.

Tööealisel inimesel (16-aastastest kuni vanaduspensioniealisteni) tuvastatakse puude raskusaste lähtuvalt igapäevasest tegutsemis- ja ühiskonnaelus osalemise piirangutest järgmiselt:

- sügav puue, kui inimese igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osalemine on täielikult takistatud;
- raske puue, kui inimese igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osalemine on piiratud;
- keskmine puue, kui inimese igapäevane tegutsemine või ühiskonnaelus osalemine on raskendatud.

Lisaks puude mõistele kasutatakse veel erinevaid mõisteid:

Pikaajalise kahjustuse (ka pikaajaline tervisekahjustus/haigus) all peetakse silmas olukorda, kus tervisekahjustuse periood on kestnud vähemalt 12 kuud ja rohkem. (VEU, 2009[17])

Püsiv töövõimetus (nimetatakse ka töövõimekaoks) on haiguse või vigastustest põhjustatud funktsioonihäire ning eristatakse täielikku ja osalist töövõimetust:

[16] Tasuja. M. (2010). Vanemaealiste materiaalne heaolu ja majanduslik toimetulek. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.
[17] Linno, T. (2010). Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring 2009. Sotsiaalministeerium.

- täielik (100%), kui inimesel esineb haigusest või vigastusest põhjustatud tugevasti väljendunud funktsioonihäire, mille tõttu ta ei ole võimeline tööga elatist teenima;
- osaline (10-90%), kui inimene on võimeline tööga elatist teenima, kuid haigusest või vigastusest põhjustatud funktsioonihäire tõttu ei ole võimeline tegema talle sobivat tööd tööaja üldisele riiklikule normile vastavas mahus. (Sotsiaalkindlustusamet)

Püsiv töövõimetus ulatusega 40-100% annab õiguse taotleda töövõimetuspensioni, alates 2016. aastast ei hinnata enam töövõimetust, vaid töövõimet (lisade viide).

Tegevuspiiranguna käsitletakse terviseprobleemidest tingitud piiranguid inimese igapäevategevustes. Tegevuspiiranguga inimesed tehakse kindlaks isiku-uuringute põhjal, milles küsitakse terviseprobleemidest tulenevate piirangute kohta. Tegevuspiiranguga inimeste hulka arvestatakse need, kes on sellele küsimusele vastanud kas „oluliselt piiratud“ või „piiratud, kuid mitte oluliselt“.

Tervisepiiranguna (ka terviseprobleemina)- käsitletakse halba enesetunnet või kehalise funktsiooni piiranguid. (VEU, 2010)

Töötegevuspiiranguna käsitletakse Eesti Tööjõu-uuringus 15–64-aastastel inimestel tehtava töö liigis, töö hulgas või kodust tööle ja töölt koju liikumises tervisehäire tõttu esinevaid piiranguid (Statistikaamet, 2014[18]).

Töövõimekaoga (ka töövõimekaotusega) inimene on praegu kehtiva töövõimetuse hindamise alustel tuvastatud püsiva töövõimetuse (10-100% ulatuses) kehtiva otsusega isik. Uues töövõime hindamise süsteemis nii osalise kui puuduva töövõime kehtiva otsusega isik (Töövõimetoetuse seaduse mõjuanalüüs- eelhindamine, 2014[19]).

Üldandmed

PUUETEGA INIMESTE ARV KASVAB

Puudega isikute arv kasvab aasta aastalt ning seisuga 01.01.2014 oli Sotsiaalkindlustusameti registri andmetel 141 026 kehtiva puude raskusastmega inimest. Kuna samal ajal rahvaarv Eestis väheneb, kasvab ka puudega isikute osatähtsus rahvastikus ning **täna on meil iga üheksas inimene kehtiva puude raskusastmega.**

[18] Statistikaamet. (2014). Puuetega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.

[19] Saar Poll OÜ. (2014). Töövõimetoetuse seaduse mõjuanalüüs – eelhindamine.

Joonis 7. **Kehtiva puude raskusastmega inimeste arv ja osakaal rahvastikus,** 2010–2014 (aasta alguses)

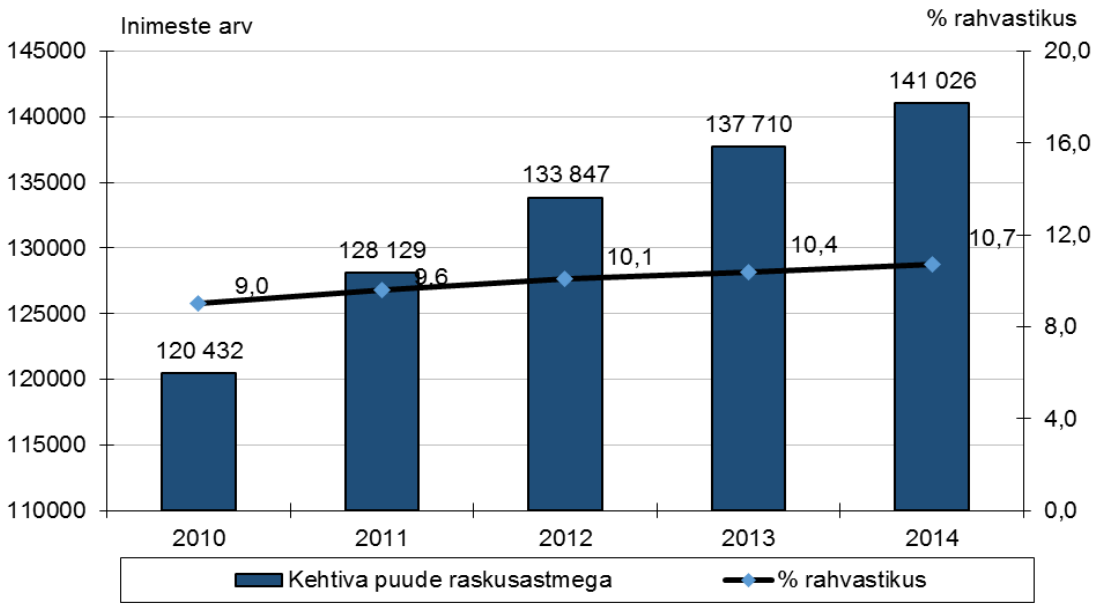

Allikad: Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaamet (rahvaarv)

PUUETEGA INIMESTE SEAST ON POOLED VANEMAEALISED

Puudega inimeste seas oli mehi (41% puudega inimestest) ligi kolmandiku vähem kui naisi – 57 841 meest, 83 185 naist. Puudega lapsi (0–15-aastased) oli nende seas 7% ja puudega tööealisi (16–64 aastased) 41% ja **enam kui pooled (52%) on aga neist vanemaealised (65+ eluaastat).**

Joonis 8. **Puudega inimeste arv vanuserühmade ja soo järgi, seisuga** 01.01.2014

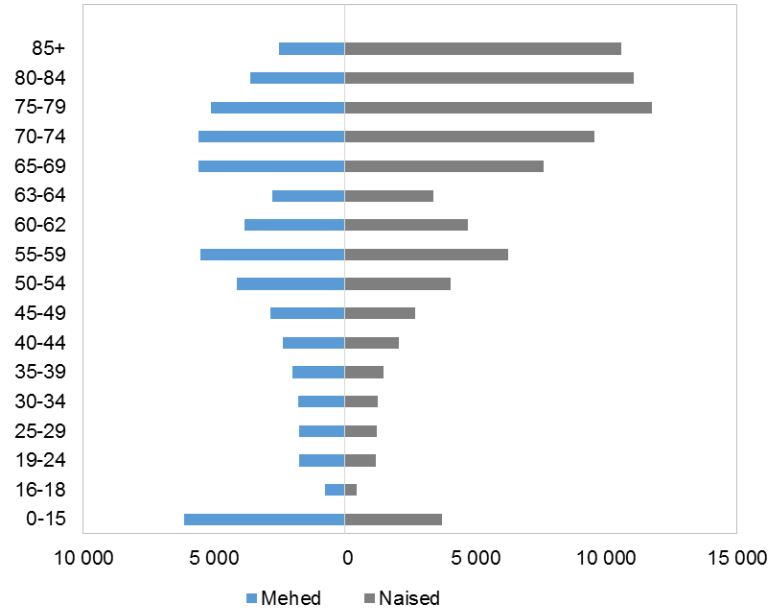

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

Vanuselises jaotuses ilmnevad osatähtsuse erinevused soo lõikes**– kui laste seas on puudega poisse rohkem kui puudega tüdrukuid, siis vanuse kasvades suureneb naiste osakaal puuetega inimeste seas oluliselt.**

Puude raskusaste

Puude raskusastmete lõikes on **keskmise puudega isikuid sagedamini tööealiste seas (ligi 50%) ning raske ja sügava puudega isikuid vanemaealiste seas (vastavalt 61% ja 13% kõigist vanemaealistest puudega inimestest).** Puudega lastest (0–15) 53% on raske, 40% keskmise ning 7% sügava puudega.

Joonis 9. **Puudega inimeste osakaal puude raskusastme ja vanuse järgi,** 01.01.2014

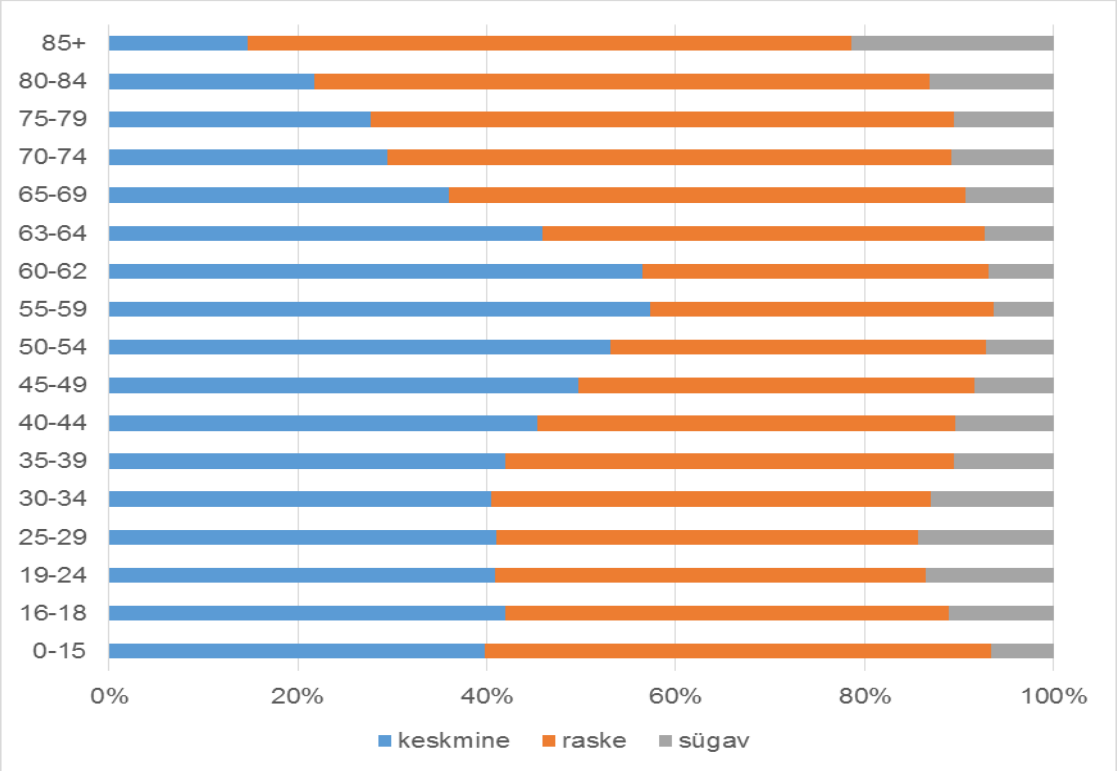

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

Puude raskusastmete lõikes on **keskmise ja sügava puudega isikuid sagedamini meeste (vastavalt 38% ja 12% kõigist puudega meestest) ning raske puudega isikuid naiste seas (54% kõigist puudega naistest).**

Joonis 10. **Puudega mehed ja naised raskusastme järgi,** 01.01.2014

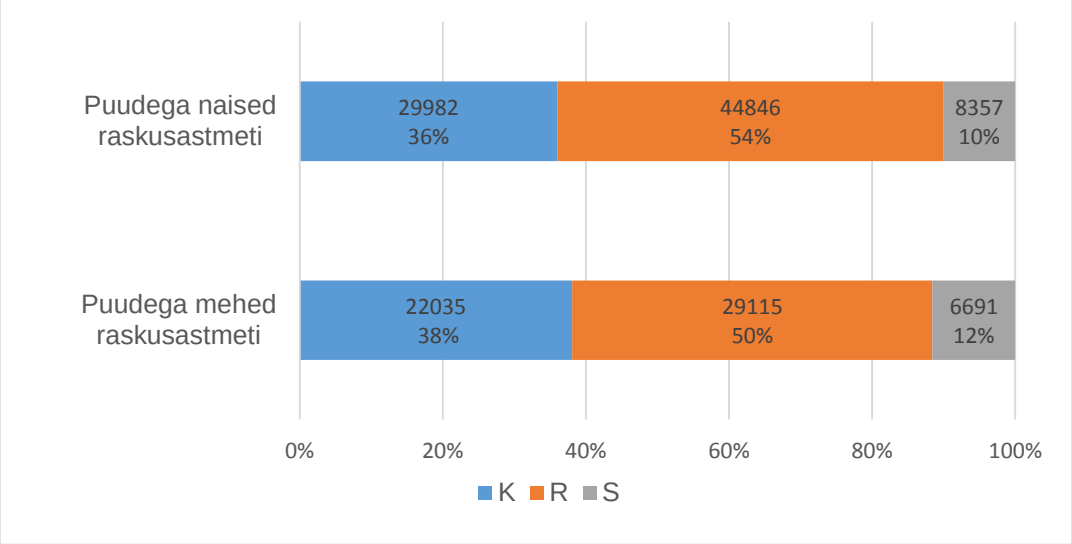

Allikas: *Sotsiaalkindlustusamet*

Piirkondlik jaotus

Maakondlikus lõikes seisuga 01.01.2014 **oli enam puudega inimesi elukoha järgi Tallinnas (19% kõigist puudega inimestest)** ning Ida-Virumaal ja Tartumaal (mõlemas 15% kõigist puudega inimestest).

Soolises lõikes oli samuti nii puudega naisi kui ka puudega mehi kõige enam Tallinnas – nii meestest kui naistest iga viies. Kuid osatähtsus soolises lõikes maakonna puudega inimeste seas varieerub ligi 10 protsendipunkti piires. Naiste osakaal on suurim Ida-Viru maakonnas 62% ja väiksem Rapla maakonnas 53% ja Lääne maakonnas 54%.

Vanemaealiste (65+ vanusegruppi kuuluvate) puudega inimeste osakaal on kõige suurem Tartumaal (51% kõigist Tartumaal elavatest puuetega inimestest), Ida-Virumaal (55%) ning Võrumaal (55%). Tööealiste (16-64 aastaste) puudega inimeste osakaal on suurim Raplamaal, Põlvamaal, Jõgevamaal ning Harjumaal (kõigis vastavalt 47%). Puudega laste osakaal on suurim aga Järvamaal (10% kõigist Järvamaal elavatest puudega isikutest).

Joonis 11. **Kehtiva puude raskusastmega isikute osakaal vanuse ja isiku elukoha maakonna lõikes,** 01.01.2014

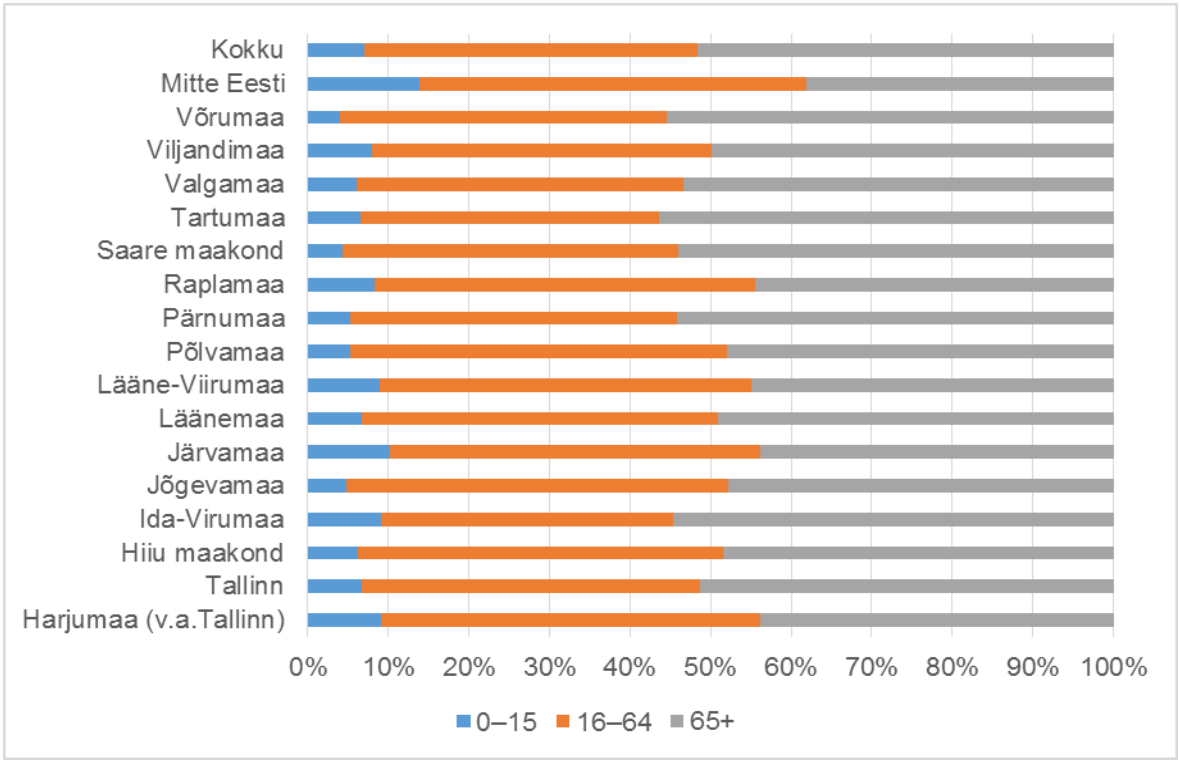

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Puude liigid

Domineeriva funktsioonihäire järgi eristatakse kuut puude liiki: keele- ja kõne puue; kuulmis-; liikumis-, nägemis-; vaimupuue ja psüühikahäire. Mitme funktsioonihäire sama taseme korral liigitatakse see liitpuude alla ning lisaks eristatakse veel „muu“ puuet. Viimasesse kuuluvad domineerivalt kroonilisi haigusi (nt hüpertooniatõbi, isheemiatõbi, kasvaja diagnoosiga, suhkruhaigused, astmad jne) põdevad isikud, kui ei ole tekkinud tõsiseid komplikatsioone. Domineeriva puude järgi levinuimaks on liikumispuue – 30%-l puudega inimestest. Vähemalt igal neljandal (26%) puudega inimesel on määratud liitpuue ja vähemalt igal viiendal muu puue.

Joonis 12. **Kehtiva puude raskusastmega isikud domineeriva puude lõikes,** 01.01.2014

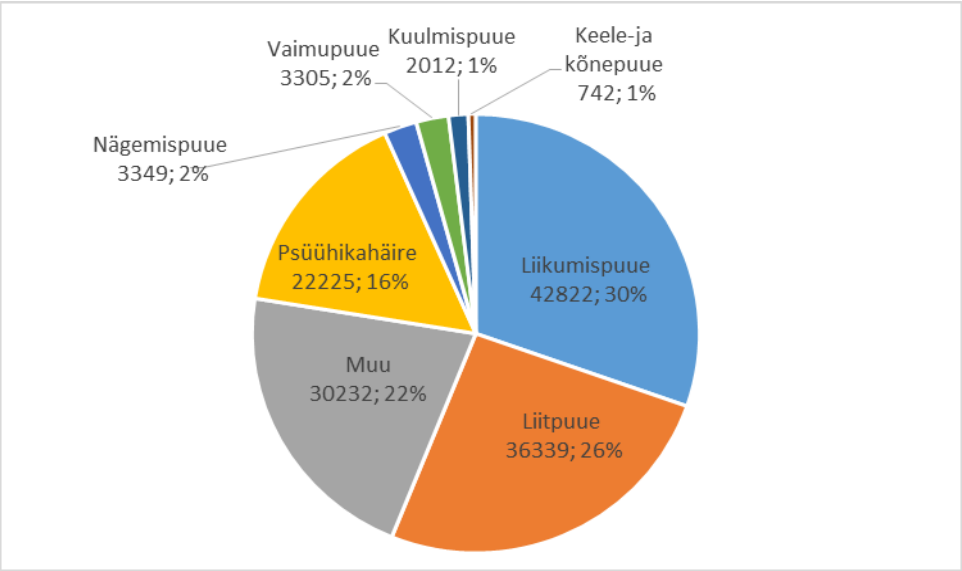

Allikas: *Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused*

Tulenevalt naiste suurest osakaalust (59%) kehtiva puude raskusastmega isikute seas moodustavad naised suurema osa ka sagedamini esinevate domineerivate puudeliikide osas. Domineeriva liikumispuudega isikute seas oli naiste osakaal kaks kolmandikku (see on selgitatav demograafilise olukorraga Eestis, e. naiste suur osakaal kõikide eakate seas ja kuna liikumispuue on tihedalt seotud vanuse kasvamisega). Kuid meestele oli iseloomulik domineeriva puudena sagedasem keele- ja kõnepuue ning vaimupuue – moodustades vastavalt 70% ja 54%.

Joonis 13. **Kehtiva puude raskusastmega isikud domineeriva puude ja soo lõikes,** 01.01.2014

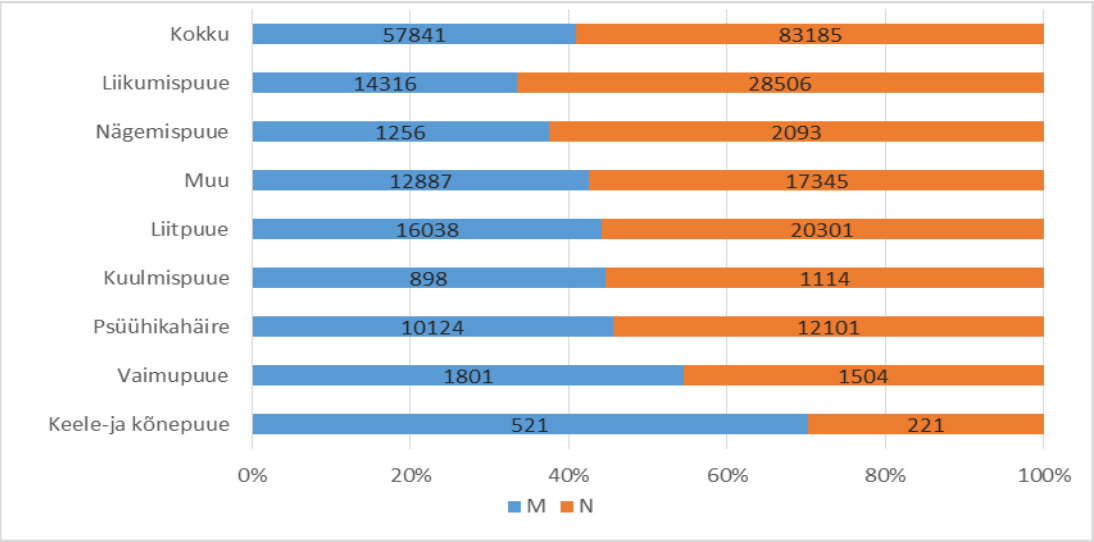

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

2.1 Puuetega inimeste tööturul osalemine

KÕIGILE INIMESTELE EI OLE TAGATUD VÕRDNE LIGIPÄÄS TÖÖTURULE

Töötavaid puudega inimesi oli seisuga 01.01.2014 Sotsiaalkindlustusameti registri andmetel 14 591. Neist 85% olid tööealised (16-64 aastased) ning 15% vanemaealised (65+ aastased) puudega inimesed.

Tabel 2. **16-aastased ja vanemad kehtiva puude raskusastmega isikud, kes töötavad*,** 01.01.2014

Vanus	16-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-62	63-64	65+	Kokku
Isikuid kokku	529	699	755	820	1145	1390	1954	2549	1624	928	2198	**14591**

*2013 detsembrikuu eest sotsiaalmaksu laekumise järgi.

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Statistikaameti andmete kohaselt oli 2013. a 20-64-aastaste puudega inimeste tööhõive määr 22,9%, töötuse määr aga 18,6%. 20-64-aastastest puudega inimestest olid mitteaktiivsed 37 800 inimest.

Hõiveseisundi järgi olid 2013. aastal 15-64-aastastest puudega inimesed 12,2 tuhat hõivatud, 2,8 tuhat töötud ning 39,4 tuhat inimest olid mitteaktiivsed.

Joonis 14. **15-64-aastaste hõiveseisund (puude raskusastme ja töövõime kao protsendi järgi),** 2013 (tuhat inimest)

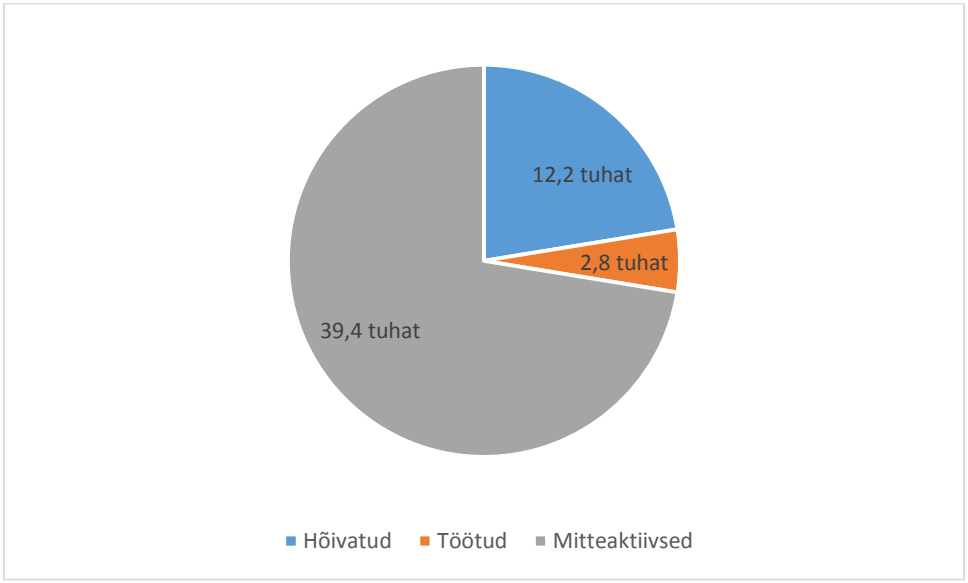

Allikas: Statistikaamet

Tegevusalade lõikes oli 20-64-aastastest hõivatud põllumajanduses, metsanduses ja kalapüügi valdkonnas 1,1 tuhat inimest. Tööstuses 2,9 tuhat; hulgi- ja jaekaubanduses 2,3 tuhat inimest. Kõige enam oldi hõivatud muu teenindusvaldkonnas. Enamikel juhtudel on tegemist palgatöötajatega (hõivatutest vaid 1,1 tuhat olid mittepalgalised töötajad). Tööga hõivatud ametliku puudega inimesed töötavad enamasti täisajaga (78,5% täisajaga, 21.5% osaajaga), kuid võrreldes puudeta või töövõimekaota inimestega on osaajaga

töötamise osakaal puudega inimeste seas kõrgem. *Osaajaga töötamist on mõnevõrra enam 50-64-aastaste seas ning ka naiste seas.*

PUUETEGA INIMESTE SEAS ON MITTEAKTIIVSETE SUUR OSAKAAL

Statistikaameti 2014. a „Puuetega inimeste lõimumine“ kogumiku andmetel: ülekaalukalt **kõige rohkem on mitteaktiivseid ametliku puudega inimeste seas** – 2013. aastal ligi 38 000 ehk **71,7% ametliku puudega inimestest**. Samal aastal oli ametliku puudeta inimeste seas mitteaktiivseid 16,5%. 40–100% püsiva töövõimekaoga ja töötegevuspiiranguga[20] mitteaktiivsete hulk oli väiksem kui ametliku puudega inimeste oma – vastavalt 49,1% (2013. a) ja 53,2% (2011. a). Siinkohal tuleb arvestada, et nii ametliku puudega, töövõimekaoga kui ka töötegevuspiiranguga inimesed võivad osaliselt kattuda.

Nii kehtiva puude raskusastmega, 40–100% töövõimekaoga kui ka töötegevuspiiranguga inimestel on kõigil vaadeldud aastatel olnud **valdav mitteaktiivsuse põhjus haigus või vigastus**. **Meeste seas on võrreldes naistega suurem hulk haiguse või vigastuse tõttu mitteaktiivseid** (Statistikaamet 2014[21]).

2009. aastal läbi viidud „Puuetega inimeste ja nende perede hoolduskoormuse uuringu“ kohaselt väheneb puude raskusastme tõustes töötajate ja töötada soovivate inimeste osakaal. Keskmise puudega inimestest töötas 2009. aastal 13%, kuid sügava puudega inimestest vaid 3%. Neid, kes ei töötanud, kuid soovisid töötada, oli sügava puudega inimeste seas 4%, aga keskmise puudega inimeste hulgas peaaegu viiendik

Uuringust selgus ka, et puuetega inimesed, kes töötasid, olid oma põhitöökohal olnud keskmiselt 7 aastat. Siinkohal tuleb arvestada, et keskmine tööstaaž oli sedavõrd kõrge, kuna mõned küsitletutest olid järjest töötanud rohkem kui 30 või isegi 40 aastat. Umbes pooled töötavatest puuetega inimestest olid oma praegusel töökohal olnud kuni 4 aastat.

PAINDLIKE TÖÖVORMIDE VÄHENE LEVIK

Täisajaga töötamine on ootuspäraselt enim levinud püsiva töövõimekaota ja puudeta inimeste seas– aastatel 2008–2013 oli nende osatähtsus püsivalt üle 90%. Majanduskriisi ajal kasvas osaajaga töötavate tervete inimeste osatähtsus 5,7%-st 2008. aastal 8,7%-ni 2009. aastal ning on sellest alates olnud üle 8%. Meestel on kõikides tegevuspiirangutega inimeste rühmades täistööajaga töötamine levinum kui naistel. Puudeta naiste ja meeste seas majandussurutise ajal täistööajaga töötavate inimeste osatähtsus vähenes ega taastunud kriisieelsele tasemele ka 2013. aastaks.

---

[20]Töötegevuspiiranguga inimesteks loeti Eesti Tööjõu-uuringus need 15–64-aastased, kellel oli tehtava töö liigis, töö hulgas või kodust tööle ja töölt koju liikumises tervisehäire tõttu piiranguid. Tegemist oli inimese enesehinnanguliste vastustega järgnevatele küsimustele: „Kas Teie tervisehäire või tegevuspiirangu (vaegus, puue vm) tõttu on/oleks piiratud tehtava töö hulk (töökoormus, töötundide arv nädalas)? 1 Jah, oluliselt, 2 Jah, 3 Ei“; „Kas Teie tervisehäire või tegevuspiirangu (vaegus, puue vm) tõttu on/oleks piiratud tehtava töö liik (nt ainult istudes tehtav töö)? 1 Jah, oluliselt, 2 Jah, veidi, 3 Ei“; „Kas Teie tervisehäire või tegevuspiirangu (vaegus, puue vm) tõttu on/oleks raskendatud Teie liikumine kodust tööle ja töölt koju? 1 Jah, oluliselt, 2 Jah, veidi, 3 Ei“.

[21] Statistikaamet. (2014). Tegevuspiiranguga inimeste majanduslik aktiivsus. Kogumikus Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.

Seevastu **ametliku puudega ja 40–100% töövõimekaoga meeste täistööajaga hõive määr tõusis nii kriisi ajal kui ka järel** ja ehkki paaril viimasel aastal on see näitaja langenud, on see siiski kõrgem kui 2008. aastal – vastavalt 80,8% 2008. aastal ja 90,7% 2013. aastal. **Ametliku puudega, 40–100% töövõimekaoga ja ka töötegevuspiiranguga naiste täistööajaga töötamise määr aga kriisiaastatel langes** – suurim oli langus ametliku puudega naistel – 71,2%-st 2009. aastal 62,5%-ni 2010. aastal. 2011. aastal töötas vaid 55,2% ametliku puudega naistest täistööajaga. 40–100% töövõimekaoga naiste vastav näitaja aastatel 2009–2011 kahanes, jõudes 2011. aastal 74,2%-ni. Samuti vähenes täistööajaga töötavate töötegevuspiiranguga naiste osatähtsus – 79,4%-st 2008. aastal 75,7%-ni 2011. aastal.
Seega, kui puudega ja töövõimekaoga meeste seas täistööajaga töötajate osatähtsus kriisi ajal suurenes, siis samade rühmade naiste hulgas see vähenes. **Mõneti viitab niisugune trend naiste töökohtade väiksemale turvalisusele, ka tegevuspiiranguga rahvastikurühmas.** (Statistikaamet, 2014)

Täisajaga töötavate ametliku puudeta ja töövõimekaota inimeste osatähtsus vähenes ajavahemikul 2008–2013 kõigis vanuserühmades. 20–34-aastastest töötas 2008. aastal täisajaga 93,2%, kuid 2013. aastal 90,6%, 35–49-aastaste vastavad näitajad olid 95,8% ja 93,7% ning 50–64-aastastel 93,6% ja 90,5%. **Ametliku puudega ja 40–100% töövõimekaoga inimeste hulgas on täisajaga töötajate osatähtsus aastate jooksul kõikunud, kuid kokkuvõttes viimastel aastatel ületanud majandussurutiseelset näitajat**. 40–100% töövõimekaoga inimeste rühmas on täisajaga töötajate osatähtsuse kasv märgatav 20–34-aastastel ja 35–49-aastastel ning mõlemal oli osalusmäär 2013. aastal üle 85%. 50–64-aastaste näitaja kasv oli tagasihoidlikum – 83,5%-st 84,6%-ni.

Ametliku puudega 20–34-aastaste töömahtu ei ole enamikul aastatel väikeste arvude tõttu võimalik eristada. Täisajaga töötavate ametliku puudega 35–49-aastaste osatähtsus vaadeldaval ajavahemikul kõikus (79,3% 2008. a, 85% 2009. a, 56,5% 2010. a), kuid ületas lõpuks kriisieelse taseme (86,2% 2013. a). Samuti kasvas kokkuvõttes ka täisajaga töötavate ametliku puudega 50–64-aastaste osatähtsus – 70,5%-st 2008. aastal 74,3%-ni 2013. aastal. **Täisajaga töötavate töötegevuspiiranguga inimeste vastavad näitajad jäävad ametliku puudega ja 40–100% töövõimekaoga inimeste omade vahele.** (Statistikaamet, 2014)

2012. aastal töötas osalise ajaga 8,2% kogu Eesti tööjõust – teistest Euroopa riikidest oli see näitaja veel madalam vaid Tšehhis, Poolas, Ungaris, Slovakkias ja Sloveenias (OECD, 2014; Statistikaamet, 2014 kaudu). OECD on soovitanud Eestil tööturgu paindlikumaks muuta (OECD, 2012; OECD, 2009; Statistikaamet, 2014 kaudu), mis tähendab ka osaajaga töötamise võimaluste suurendamist, eriti puude, töövõimekao või tervisepiiranguga inimestel. Neile tuleks välja töötada majanduslikku aktiivsust toetavad meetmed, keskendudes tööturule naasmiseks vajalikule ümberõppele ja maksupoliitikale. Osaajatöö vähese tasustatuse ja Eesti sotsiaaltoetussüsteemi puudulikkuse tõttu on paljud inimesed sunnitud elamisväärse sissetuleku saamiseks töötama täisajaga. (Statistikaamet, 2014)

2009. aastal läbi viidud „Puuetega inimeste ja nende perede hoolduskoormuse uuring“ andmetel eelistas rahaliste vajaduste puudumisel märksa suurem osa ametliku puudega

inimestest töötada lühema tööajaga. **Kui uuringu läbiviimise hetkel töötas kuni 20 tundi 18% puuetega inimestest, siis tegelikkuses soovis seda teha peaaegu iga teine.** Normtööajaga oleks piirdunud 97% puuetega inimestest.(PIU, 2009[22])

Töökoormuse muutmise peamise takistusena toodi välja isiklikud majanduslikud põhjused (42%). Ligi viiendikul polnud oma töökoormust võimalik muuta puudest tingitud piirangute tõttu.

Kuigi kümnendikul töötavatest puuetega inimestest oli 2009. aastal võimalik soovi korral ka kodus töötada, ei olnud enamusel võimalik kaugtööd teha tööülesannete iseloomu või vajalike tingimuste puudumise tõttu. Siinkohal esines soo lõikes märgatavaid erinevusi – **kaugtöö tegemise võimalus oli 16% meestest, aga vaid 7% naistest.** Samas polnud iga neljas mees kodus töötamisest huvitatud, naiste puhul oli see näitaja 8%. Ligi kaks kolmandikku naistest arvas, et nad ei saa kaugtööd teha tööülesannete iseloomu tõttu, meestest arvas nii 41%. (PIU, 2009)

2.2 Puuetega inimeste majanduslik toimetulek

PUUETEGA INIMESTE SISSETULEK ON MADAL

Kui kogurahvastiku netosissetulek leibkonnaliikme kohta oli 2012. aastal 457 eurot kuus, siis **puudega inimeste kuusissetulek leibkonnaliikme kohta oli 353 eurot** (Statistikaamet 2014[23]). **Kogusissetulekust moodustab palgatööst saadav sissetulek 30,4%** (kogurahvastikul aga 68,5%), **sotsiaalsed siirded aga 66,5%** (kogurahvastikul 24,5%). Sotsiaalsetest siiretest suurema osa moodustavad pensionid (töövõimetuspension, vanaduspension, jm).

Tabel 3. **Leibkonnaliikme netosissetulek kuus puude olemasolu ja sissetulekuallika järgi,** 2012

	Kogu-rahvastik	**Puudega inimesed**	**Töövõime-kaoga inimesed**	**Tegevus-piiranguga inimesed**
Sissetulek, eurot				
Netosissetulek kokku	457,2	353,3	374,3	393,1
Sissetulek palgatööst	313,3	107,3	199,5	172,8
Tulu individuaalsest töisest tegevusest	9,1	5,3	8,1	8,4
Siirded	111,9	235	156,2	200,3
pension*	84,2	224,5	141,1	186,4
Muu sissetulek	11,9	3,4	5,2	6,5
Mitterahaline sissetulek	11	2,3	5,2	5,1
Osatähtsus netosissetulekust, %				

[22] Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool (2009). *Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009.* Sotsiaalministeerium: täiendanud ja toimetanud sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_loppraport.pdf (30.01.15)

[23] Statistikaamet. (2014). Puuetega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.*

Netosissetulek kokku	100	100	100	100
Sissetulek palgatööst	68,5	30,4	53,3	44
Tulu individuaalsest töisest tegevusest	2	1,5	2,2	2,1
Siirded	24,5	66,5	41,7	51
pension*	18,4	63,5	37,7	47,4
Muu sissetulek	2,6	1	1,4	1,7
Mitterahaline sissetulek	2,4	0,7	1,4	1,3

* Töövõimetuspension, vanaduspension jm pensionid.

Allikas: ESU (Statistikaamet), Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaameti kogumiku „Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine“ kaudu.

TÄNANE SISSETULEK EI SUUDA TAGADA LEIBKONNA TOIMETULEKUT/ ÜHISKONNAELUS OSALEMIST

Sissetulekute lõikes kuulus Statistikaameti 2012. aasta andmetel **esimesse (madalaimasse) sissetulekukvintiili** (aasta ekvivalentnetosissetulek 3214,24 eurot) **30% kõigist puudega inimestest.** Teise kvintiili (aasta ekvivalentnetosissetulek 4831,92 eurot) 32% kõigist puudega inimestest. Kõrgeimasse ehk viiendasse kvintiili (aasta ekvivalentnetosissetulek 13 758,94 eurot) kuulus umbes 6% puuetega inimestest. See tähendab, et umbes **iga kolmas puudega inimene kuulub madalaimasse sissetulekukvintiili** ning alles **iga kuueteistkümnes viiendasse kvintiili.** Seejuures kuulub madalamasse sissetulekukvintiili 30% puudega meestest ja 32% puudega naistest.

Tabel 4. **Madalaimasse sissetulekukvintiili kuuluvad elanikud soo ja puude olemasolu järgi, 2009–2012** (protsenti vastava rühma elanikest)

	Kogurahvastik	Puudega inimesed	Töövõimekaoga inimesed	Tegevus-piiranguga inimesed
2009				
Mehed	18,5	26,7	39,7	25,6
Naised	21,3	33,6	30,3	29,8
2010				
Mehed	19,4	27,8	37,8	24,6
Naised	20,5	28,4	32,3	27,2
2011				
Mehed	18,5	30,7	39,1	26,2
Naised	21,2	31,9	34,1	30,3
2012				
Mehed	18,2	30	36,2	25,1
Naised	21,5	32	27,4	31,5

Allikas: ESU (Statistikaamet), Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaameti kogumiku „Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine“ kaudu.

Töötamine suurendab puudega inimeste sissetulekut olulisel määral ja seeläbi ka nende majanduslikku toimetulekut. Töötavaid inimesi aga on puudega inimeste seas vähe: 2012. aastal oli puudega inimeste tööhõive määr 22,5%. Seega on väga paljudele puudega inimestele pension ja toetused ainukesed sissetulekud. **Võrreldes kogurahvastiku sissetulekuga on siirete osatähtsus kogunetosissetulekus puudega inimestel palju suurem (66,%)** – kogurahvastiku sissetulekust hõlmavad siirded vaid neljandiku (24,5%). (Statistikaamet 2014[24]).

SOTSIAALSETE SIIRETE SUUR OSATÄHTSUS PUUETEGA INIMESTE KOGUSISSETULEKUST

Toetused

Riik maksab puuetega inimestele iseseisva toimetuleku, sotsiaalse lõimumise ja võrdsete võimaluste toetamiseks ning õppimise ja töötamise soodustamiseks spetsiaalseid toetusi puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel, mis hakkas osaliselt kehtima 2000. aastal ning jõustus täies mahus 2001. aasta jaanuaris.

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste maksmise eesmärgiks on puudest tingitud lisakulude osaline hüvitamine, kui puudega inimesel on oma puude tõttu lisakulutusi, näiteks on vaja abivahendeid, hooldust, rehabilitatsiooni või on lisakulutused seotud transpordi, töötamise või õppimisega.

Eri vanuses inimestel, s.o lastel (kuni 16-aastased), 16-aastastest kuni vanaduspensioni-ealisteni ja vanaduspensioniealistel määratakse igakuise toetuse suurus erinevatel alustel ja erinevas suuruses.

Lastel ja vanaduspensioniealistel määrab igakuise toetuse suuruse tuvastatud puude raskusaste, kuid samale raskusastmele vastav toetus on erineva suurusega.

Puudega lapse toetus on 2015. aastal keskmise puudega lapsele 270% sotsiaaltoetuste määrast (2015.aastal 69,04 eurot) ning raske või sügava puudega lapsele 315% sotsiaaltoetuste määrast (2015.aastal 80,55 eurot).

Puudega vanaduspensioniealise inimese toetust on keskmise puudega isikule 50% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 12,79 eurot); raske puudega isikule 105% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 26,85 eurot) ning sügava puudega isikule 160% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 40,91 eurot).

Puudega tööealise inimese toetuse suurus ei ole otseses sõltuvuses määratud puude raskusastmest vaid määratakse vastavalt lisakuludele, kuid mitte vähem kui 65% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 16,62 eurot) ja mitte rohkem, kui 210% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 53,70 eurot) kuus.

Puudega inimeste igakuise toetuse saajaid seisuga 01.01.2014 oli 136026, neist kuni 15-aastaseid oli 9242, 16–64-aastaseid 54806 ja **vähemalt 65-aastaseid 71978**.

[24] Statistikaamet. (2014). Puuetega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.*

Joonis 15. **Puudega lapse, puudega tööealise ja puudega vanaduspensioniealise igakuise sotsiaaltoetuse saajad vanuse järgi,** 01.01.2014

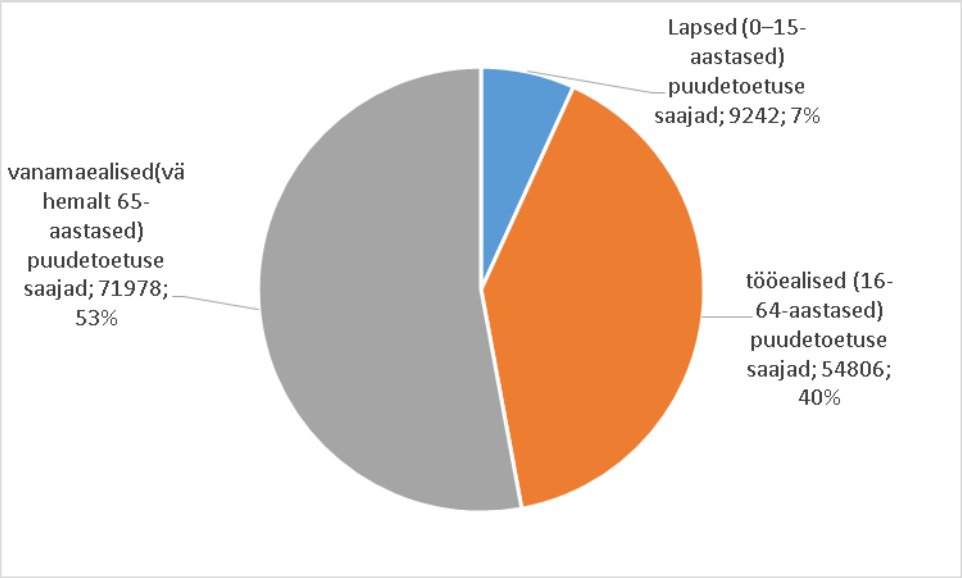

Allikas: *Sotsiaalkindlusamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused*

Igakuiste puudega inimeste sotsiaaltoetuste saajate seas oli **mehi 40%** kuid vanuselises jaotuses ilmnevad osatähtsuse erinevused soo lõikes– **laste seas oli toetusesaajatest poisid 62%, tööealiste seas jagunesid soo lõikes toetusesaajad võrdselt ning vanemaealiste toetusesaajatest on naisi koguni 70%.**

Joonis 16. **Puudega lapse, puudega tööealise ja puudega vanaduspensioniealise igakuise sotsiaaltoetuse saajate vanusgrupid soo järgi,** 01.01.2014

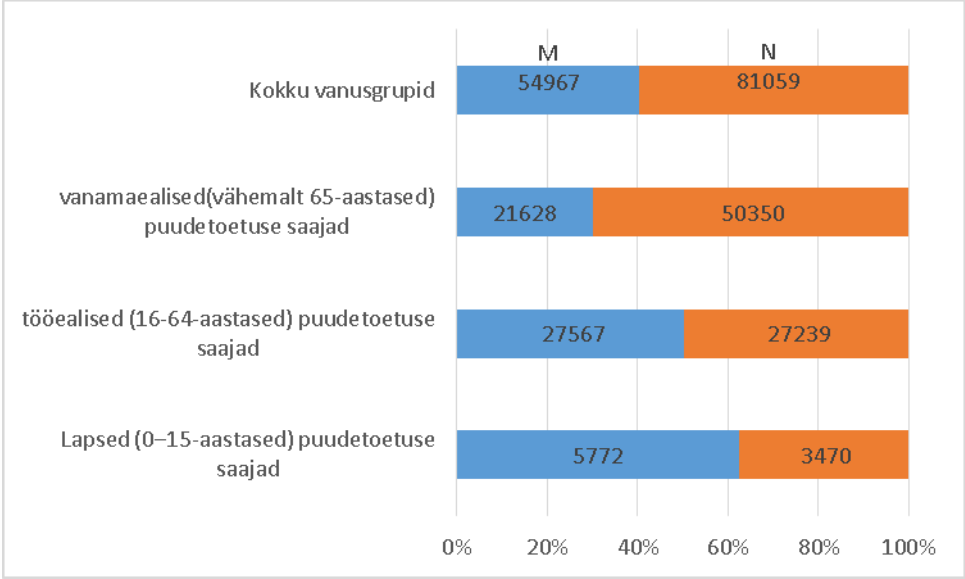

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Vaesus

Statistikaameti andmete[25] kohaselt oli **puudega inimeste suhtelise vaesuse määr 2012. aastal kogurahvastiku omast keskmiselt 1,5 korda kõrgem**, kuid absoluutse vaesuse määras erinevused puuduvad, kuna puudega inimeste toetused ja pensionid aitavad vältida langemist väga sügavasse vaesusesse. **Kui puudega inimeste suhtelise vaesuse määr oli 2012. aastal ligi 28%**, siis nende suhtelise vaesuse määr enne sotsiaalseid siirdeid oli 79%, mis näitab, et ka suhtelisest vaesusest aitavad siirded välja pooled puudega inimestest. Kõige enam aitavad sotsiaalsed siirded leevendada pensioniealiste puudega elanike olukorda – 2012. aastal tõid need suhtelisest vaesusest välja kaks kolmandikku vähemalt 65-aastastest puudega inimestest.

Allpool absoluutse vaesuse piiri elas 2012. aastal 6,3% puuetega inimestest (kogu elanikkonna absoluutse vaesuse määr oli samal ajal 7,3%). Tööealistest puudega inimestest elas allpool absoluutse vaesuse piiri 7,8%.

KÕIGE SUUREMAS VAESUSRISKIS ON PUUDEGA LAPSED

Kõige rohkem puudutab vaesus puudega lapsi. **2012. aastal elas absoluutses vaesuses üle veerandi (26,4%) ja suhtelises vaesuses üle kolmandiku (31,4%) puudega 0-17-aastastest lastest**. Puudega laste absoluutse vaesuse määr on pea kolm korda kõrgem kui kõikide laste absoluutse vaesuse määr ja puudega laste suhtelise vaesuse määr kaks korda kõrgem kui kõikide laste oma. Kuna sageli pole puudega lapse hooldamise kõrvalt võimalik tööl käia, on nad paratamatult üks ühiskonna haavatavamaid riskirühmi. Samuti teeb puudega lapsega perede rahalise olukorra keerukamaks asjaolu, et päris palju puudega lapsi elab üksikvanemaga. **Kui kõikidest alla 18-aastastest lastest elab üksikvanemaga umbes 24%, siis puudega lastest 27%** (Statistikaamet 2014).

Sügavas materiaalses ilmajäetuses elas 2013. aastal 13% puudega inimestest ehk ligi 6 protsendipunkti rohkem kui kogurahvastikus. Kui kogurahvastiku sügav materiaalne ilmajäetus on viimaste andmete järgi hakanud vähenema, siis puudega inimeste oma mitte. Peamiselt mõjutab seda asjaolu, et just puudega lapsed elavad sügavalt materiaalselt ilmajäetud peres. Kõige rohkem on sügavas materiaalses ilmajäetuses elavaid inimesi puudega 18–64-aastaste hulgas (viiendik neist), pensioniealiste puudega elanike seas on ilmajäetuses üle kolme korra vähem inimesi. Kui kogurahvastiku puhul on absoluutse vaesuse ja sügava materiaalse ilmajäetuse määrad samas suurusjärgus, siis puudega inimestel on sügava materiaalse ilmajäetuse määr tunduvalt kõrgem kui absoluutse vaesuse määr. See võib olla tingitud puudega inimeste suurematest paratamatutest kulutustest rohtudele ja abivahenditele, mistõttu jääb vähem raha kuludeks (nt auto või puhkusereis), mis näitavad, kas inimene elab materiaalses ilmajäetuses või mitte (Statistikaamet).

Kulutused

Vaesust saab mõõta ka tarbimise põhjal, kuna sissetulekute kõrval on majandusliku toimetulemise teine pool kulutused. Suur sundkulutuste (toit ja eluase) osatähtsus eelarves näitab puudujääke pere võimalustes, kuna muudeks kulutusteks (nt vaba aja

[25] Statistikaamet. (2014). Puuetega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.*

kulutused) jääb vähem raha. 2012. aastal hõlmasid sundkulutused kõigi leibkondade kogukulutustest keskmiselt 45%. **Puudega inimeste leibkondade sundkulutuste määr** aga oli kõrgem – puudega liikmega leibkondades **50%**. Vabale ajale saavad puudega inimesed kulutada vähem, samal ajal kui tervishoiule on puudega liikmega leibkonnad sunnitud kulutama rohkem. **Tervishoiukulutused hõlmavad puudega leibkonnaliikmega leibkondades 6,4% kogukuludest**, leibkondade kogunäitaja on 3,6%. Muud kulutused moodustavad puudega inimeste leibkondade puhul 21,3%. (Statistikaamet, 2014).

Kui kõigi leibkondade keskmised kulutused ühe liikme kohta aastas olid 2012. aastal keskmiselt 3500 eurot, siis **nendes leibkondades, kus oli puudega liige, olid kulutused liikme kohta keskmiselt ligi 500 eurot väiksemad.**

2012. aastal moodustasid puudelise liikmega leibkonna kulutused liikme kohta vaid 84% (567,3 € vähem) Eesti vastavast üldisest keskmisest. Kulutused tervishoiule olid puudelise liikmega leibkondades liikme kohta aga ligi poolteist korda suuremad – vastavalt 185,50€ ja 125,20€ aastas. **Eriti suur erinevus Eesti üldisest keskmisest oli aga tervishoiule tehtud kulutuste osatähtsuses leibkonnaliikme aastakulutuste struktuuris.** Kui leibkonnaliikme kulutuste struktuuris moodustasid kulutused tervishoiule keskmiselt 3,6%, siis **puudelise liikmega leibkondades oli tervishoiule tehtud keskmiste kulutuste osatähtsus 1,78 suurem, so 6,4%.**

Tabel 5. **Leibkonnaliikme kulutuste osatähtsus kogukuludes leibkonnatüübi ja kululiigi järgi,** 2012 (protsenti)

	Kõik leibkonnad, k.a. puudega liikmeta	**Puudega liikmega leibkonnad**	**Töövõimekaoga liikmega leibkonnad**	**Tegevuspiiranguga liikmega leibkonnad**
Sundkulutused (toit ja alkoholita joogid; eluase)	45,1	50,2	48,8	48,9
Tervishoid	3,6	6,4	3,6	5,4
Vaba aeg; restoranid ja hotellid	12,1	9,1	9,3	10,1
Rõivad ja jalatsid	4,9	3,8	4,1	4,3
Transport	12,3	9,2	12,3	10,6
Muud kulutused	22	21,3	21,9	20,7

Allikad: LEU, ESU (Statistikaamet), Sotsiaalkindlustusamet, Statistikaameti kogumiku „Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine“ kaudu.

3. Hoolduskoormus

Rahvastiku vananemise ja rahvastiku vähenemise prognoosidest tulenevalt on vaja tähelepanu pöörata hoolduskoormuse probleemidele. Oluline on, et hoolduskoormus ei põhjustaks tööle asumise edasilükkamist, töötamise katkestamist või tööturult lahkumist, sh ennetähtaegselt pensionile jäämist.

Analüüside kohaselt võib öelda, et kõrvalabi vajavaid pereliikmeid hooldavad valdavalt nende perekonnaliikmed (Trumm, Kutsar, Tarum, 2012[26]). Viimastel aastatel on üha sagedamini hakatud kasutama mõistet „omastehooldamine“. Samas ei ole mõiste siiski täpselt defineeritud ning seda on tõlgendatud erinevalt. See tähendab, et täna ei ole määratletud ajaline piir, kui mitu tundi pereliikmel peaks kuluma, et teda määratleda kui omaste hooldaja. Samuti ei piiritle mõiste hooldamist leibkonna järgi ehk kas hooldaja elab hooldatavaga ühes peres/leibkonnas või mitte. Lisaks tuleb arvestada, et ka hooldamise puhul on enamasti tegemist enesetunnetusliku mõistega. Sellest tulenevalt on ka erinevaid hinnanguid selle kohta, kui palju on Eestis hoolduskoormusega inimesi.

Hooldamine võib olla nii formaalne kui ka mitteformaalne. Mitteformaalseks hooldajaks võib lugeda inimest, kes ei ole sõlminud kohaliku omavalitsusega hooldaja lepingut (st hooldab oma vabast tahtest ja ei saa selle eest tasu). Formaalne ehk ametlikult määratud hooldaja on see, kelle on kohalik omavalitsus määranud ametlikult hooldajaks ning kes saab ka vastavat toetust (tasu) (Trumm, Kutsar, Tarum 2012[27]). Mitteformaalsete hooldajate arvu on võimalik hinnata uuringute alusel, ametlikult määratud hooldajate arvu saab aga hinnata kohalike omavalitsuse poolt määratud hooldajatoetuse andmete alusel.

Üldandmed

Uuringute kohaselt on hoolduskoormusega inimeste arv suurem kui näitab seda hooldajatoetuse statistika. Sotsiaalministeeriumi 2009. aastal läbi viidud puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu (edaspidi PIU 2009[28]) kohaselt hooldati pereliikme poolt 51 951 puudega inimest[29]. Vaid viiendik (21%) hooldajatest on määratud oma puudega pereliikme ametlikuks hooldajaks. Ka eakate hooldamisel on uuringute põhjal on peamiseks hooldajaks pereliikmed – enamasti on selleks elukaaslane/abikaasa või täiskasvanud laps või lapselaps, harvemini on hooldajaks muu sugulane või naaber/sõber (vt Trumm, Kutsar, Tarum 2012[30]; Tammsaar, Leppik, Tulva 2012[31]).

---

[26] Trumm, A., Kutsar, D., Tarum, H. (2012). Kohalik poliitikatasand hoolduskoormusega naiste tööturukäitumise mõjutajana. Riigikogu toimetised: RiTo 26/2012 http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16238&op=archive2 (30.01.15)

[27] Trumm, A., Kutsar, D., Tarum, H. (2012). Kohalik poliitikatasand hoolduskoormusega naiste tööturukäitumise mõjutajana. Riigikogu toimetised: RiTo 26/2012 http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16238&op=archive2 (30.01.15)

[28] Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool (2009). *Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009.* Sotsiaalminiseerium: täiendanud ja toimetanud sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_loppraport.pdf (30.01.15)

[29] Uuringus loeti peamiseks hooldajaks või abistajaks seda pereliiget, kes puudega inimese abistamisele või hooldamisele kõige enam aega või raha panustas.

[30] Trumm, A., Kutsar, D., Tarum, H. (2012). Kohalik poliitikatasand hoolduskoormusega naiste tööturukäitumise mõjutajana. Riigikogu toimetised: RiTo 26/2012 http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16238&op=archive2 (30.01.15)

[31] Tammsaar, K., Leppik, L., Tulva, T. (2012). *Omastehooldajate hoolduskoormus ja toimetulek.* Sotsiaaltöö 6/2012.

Statistikaameti Eesti tööjõu-uuringu 2010. aasta mooduli „Töö ja pereelu kokkusobitamine“ andmete kohaselt oli Eestis 46,4 tuhandel 15–64-aastasel inimesel hoolduskohustus, seejuures oli hooldamiskohustus 29,4 tuhandel naisel ja 16,9 tuhandel mehel (hooldamiskohustusega isikute hulka on arvestatud need, kes hooldavad regulaarselt eakat, haiget või puudega 15-aastast või vanemat sugulast või lähedast). Seejuures oli antud uuringu kohaselt hoolduskoormusega inimeste seas mitteaktiivseid või osaajaga töötavaid inimesi kokku 20,2 tuhat (6,9 tuhat meest ja 10,5 tuhat naist).

HOOLDUSKOORMUS ON KASVAV PROBLEEM

Võrreldes tänasega suureneb tulevikus rahvastiku vananemisest tulenevalt tõenäoliselt nende inimeste arv, kellel on hoolduskoormus ning kellel võib seetõttu olla raskendatud ka tööturul osalemine. Sotsiaal- ja tervishoiu jätkusuutlikkuse tagamiseks on väga oluline, et tööealise elanikkonna vähenemise tingimustes hõivatuse tase oleks kõrge.

EBAVÕRDSELT JAOTATUD HOOLDUSKOORMUS

PIU 2009 uuringu[32] kohaselt on **62% puuetega inimeste peamistest hooldajatest naised ning 38% mehed**. Ka eakate hooldamisel on hooldaja rollis valdavalt naised (Trumm, Kutsar, Tarum 2012[33]; Tammsaar, Leppik, Tulva 2012[34]).

Puuetega inimeste hooldajate keskmine vanus on 60 eluaastat ning uuring näitas, et nende hulgas võib olla nii alaealisi kui ka eakaid inimesi – ankeedi täitnud noorim hooldaja oli 13-aastane, vanim aga 86-aastane. **Valdavalt jääb peamiste pereliikmetest hooldajate vanus vahemikku 50–75 eluaastat.** Enamasti on puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringus osalenud hooldajate leibkond kaheliikmeline (65%), s.t leibkonda kuuluvadki ainult hooldaja ja hooldatav. Kolmeliikmelisi leibkondi on veidi enam kui viiendik (22%) ning neli ja enam liiget oli 13% leibkonnas. 58% uuringus osalenud hooldajatest elab mõnes linnas, 42% aga maal (PIU, 2009).

Kohalike omavalitsuste poolt puuetega inimeste hooldamiseks määratud hooldajatoetuse andmed näitavad, et peamiselt on hooldajateks naised. Sotsiaalteenuse ja –toetuste andmeregistri STAR andmetel oli 2013. a lõpus 12 387 hooldajat, kellele kohalik omavalitsus maksis puudega inimese hooldamise eest toetust (nn ametlikult määratud hooldaja) ning nendest ligi 75% on naised.

---

[32] Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool (2009). Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009. Sotsiaalministeerium: täiendanud ja toimetanud sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_loppraport.pdf (30.01.15)

[33] Trumm, A., Kutsar, D., Tarum, H. (2012). Kohalik poliitikatasand hoolduskoormusega naiste tööturukäitumise mõjutajana. Riigikogu toimetised: RiTo 26/2012 http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16238&op=archive2 (30.01.15)

[34] Tammsaar, K., Leppik, L., Tulva, T. (2012). *Omastehooldajate hoolduskoormus ja toimetulek.* Sotsiaaltöö 6/2012.

Tabel 6. **Hooldajad, kellele maksti toetust puudega isiku hooldamise eest, soo ja vanuse järgi,** 2013 aasta lõpus

	Kõik hooldajad			Laste (0–17) hooldajad			Täiskasvanud isikute hooldajad		
	Kokku	mehed	naised	Kokku	mehed	naised	Kokku	mehed	naised
Kokku	**12 387**	3 110	9 277	1 113	98	1 015	11 308	3 013	8 295
18–24	**247**	106	141	20	1	19	227	105	122
25–29	**373**	136	237	82	1	81	292	135	157
30–34	**549**	119	430	230	15	215	322	104	218
35–39	**660**	132	528	255	15	240	411	117	294
40–44	**918**	197	721	227	19	208	696	178	518
45–49	**1 003**	263	740	156	21	135	854	242	612
50–54	**1 239**	344	895	92	14	78	1 154	330	824
55–59	**1 284**	327	957	27	9	18	1 260	319	941
60–64	**1 275**	320	955	16	2	14	1 261	318	943
65–69	**1 318**	287	1 031	4	1	3	1 314	286	1 028
70–74	**1 443**	318	1 125	2	-	2	1 441	318	1 123
75+	**2 078**	561	1 517	2	-	2	2 076	561	1 515

* Hooldajate arv kokku on väiksem täiskasvanud ja laste hooldajate arvude summast, kuna üks isik võib hooldada nii last kui täiskasvanud inimest.

Allikas: Sotsiaalministeerium, Sotsiaalteenuste ja –toetuste andmeregister STAR

Ka toetuse saajate andmete põhjal on näha, et vanuse tõustes hooldajate arv suureneb. Kõige vähem on määratud hooldajate seas neid, kes alla 30-aasta. Peamiselt on hooldajad 50-aastased ja vanemad. **Kõikidest hooldajatest kokku moodustavad 18–64-aastased 61% (7548 hooldajat) ning 65-aastased ja vanemad 39% (4839 hooldajat).** Alla 18-aastaste laste hooldamise korral on hooldajad valdavalt vanuses 30–44 (64% lapsi hooldavatest isikutest). **Täiskasvanud isiku hooldamisel korral on kõige enam neid, kes on 65-aastased ja vanemad (43%),** 50–64-aastaseid on 32,5% ning ligi veerand täiskasvanud isiku hooldajatest on alla 50-aastased.

Joonis 17. **Hooldajad, kellele maksti toetust puudega isiku hooldamise eest, vanuse järgi,** 2013. aasta lõpus

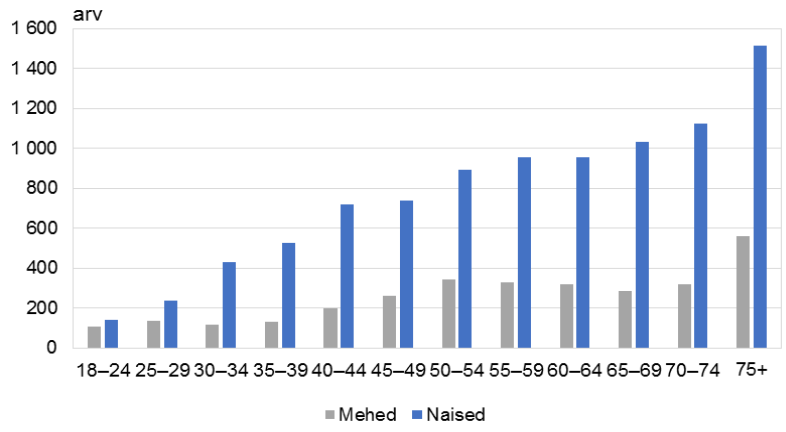

Allikas: Sotsiaalministeerium, Sotsiaalteenuste ja –toetuste andmeregister STAR

SUUR OSA HOOLDAJATEST ON OMA PUUDEGA PERELIIKME AINSAKS HOOLDAJAKS

PIU 2009 uuringust selgub, et üle poole (59%) peamistest hooldajatest on ka oma puudega pereliikme ainukeseks hooldajaks. Kõige rohkem on ainsana hooldajaid 65-74-aastaste pensioniealiste hulgas – ligi kolm neljandikku sellest vanusrühmast (73%).

Üleüldse jagab oma hoolduskoormust veel kellegagi 41% kõigist hooldajatest, neist ligi kolmveerand (71%) teiste pereliikmetega. Teiste vanusgruppidega võrreldes jagavad kõige sagedamini oma hoolduskoormust kuni 29-aastased hooldajad (PIU 2009).

VALDAVALT ABISTATAKSE PUUDEGA INIMEST KODUSTE IGAPÄEVATOIMETUSTE JA ENESEHOOLDUSE JUURES

PIU 2009 kohaselt osutab 96% pereliikmest hooldajatest puudega inimesele abi enesehoolduse, koduste igapäevatoimingute, asjaajamise, õppimise, töötamise, transportimise või muu tegevuse juures. Valdav enamik hooldajatest (89%) aitab puudega inimest koduste igapäevatoimetuste, pooled (52%) enesehoolduse juures. Kolmandik (34%) aitab puudega inimesel ka tema vaba aega veeta. Oluliselt harvem osutab hooldaja puudega inimesele abi tema transportimisel kooli või tööle (8%). Õppimise ja töötamise juures abistab puudega inimest 3% hooldajatest.

ENAMASTI ON TEGEMIST SUURE HOOLDUSKOORMUSEGA

Kõigist hooldajatest 59% osutab puudega inimesele abi iga päev vähemalt kolm tundi, mida võib lugeda suureks hoolduskoormuseks (PIU 2009 uuringus tähendab väiksem hoolduskoormus hooldamist kuni 20 tundi, suurem hoolduskoormus aga üle 20 tunni nädalas). Suurema hoolduskoormusega on sagedamini sügava puudega, samuti üle 50-aastaste inimeste hooldajad.

Suure hoolduskoormusega hooldajaid on maal elavate (57%) ja 65–74-aastaste hooldajate hulgas (69%). Suure hoolduskoormusega on sagedamini ka pensioniealised ja mittehõivatud tööealised hooldajad (PIU, 2009).

Ka Tammsaar, Leppik ja Tulva (2012) uuringus märkis 72% vastanutest, et hooldamine on nende jaoks liiga kurnav ja raske (seejuures 20% tundis seda sageli).

ENAMIK PUUETEGA TÄISKASVANUTEST VAJAB TOIMETULEKUKS KÕRVALABI

2009. aasta puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu (PIU 2009) järgi **vajab enamik puuetega täiskasvanutest toimetulekuks kõrvalabi – seejuures 48% vahetevahel ja 36% pidevalt.** Kõrvalabi vajatakse eelkõige koduste toimingute tegemisel, kuid ligi pooled abivajajatest ka asjaajamisel ning enesehoolduse juures, so hinnanguliselt ca 47 000 isikut. Uuringu kohaselt vajab pidevat abi 19% keskmise (hinnanguliselt tänast puuetega inimeste arvu arvestades 9000), 37% raske (hinnanguliselt tänast puuetega inimeste arvu arvestades 25000) ja 76% (hinnanguliselt tänast puuetega inimeste arvu arvestades 11000) sügava puudega isikuid. Samas elab ligi 1/3 puudega isikutest üheliikmelises leibkonnas, mistõttu neil puudub pereliikmest hooldaja – enamasti puudega naistel, eriti vanuse tõustes, puudub pereliige, kes teda

hooldaks. Omaste hooldajate arvu vähendab mõnevõrra ka ca 2% puudega isikute viibimine institutsioonides.

3.1 Hoolduskoormusega inimeste tööturul osalemine

SUUR OSA HOOLDAJATEST ON MITTEAKTIIVSEID VÕI EI TÖÖTA

2009. a puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu kohaselt on pooled hooldajatest (51%) vanaduspensionärid, 29% töötab ning 2% õpib. **Mitteaktiivseid hooldajaid (töötud, töövõimetuspensionärid, kodused) on kokku 17%** (sh töötuid on 7%, töövõimetuspensionäre 7%).

PIU 2009 uuringu kohaselt enamus (74%) töötavatest hooldajatest töötab normtöökoormusega (40 tundi nädalas). 16% on töökoormus väiksem kui 40 tundi nädalas, 10% aga suurem. Pooled (48%) õppivatest hooldajatest õpivad normkoormusega. Väiksem koormus on 70% ning suurem 12% õppivatest hooldajatest. Ka Euroopa Komisjoni 2014. aastal ilmunud ülevaates[35] tõdetakse, et tööhõives olevad mitteformaalsed hooldajad töötavad enamasti täiskoormusega.

SUUR HOOLDUSKOORMUS MÕJUTAB HOOLDAJATE TÖÖTAMIST

Õppivatest või töötavatest 16-64-aastastest hooldajatest 18% on pidanud puudega pereliikme abistamiseks või hooldamiseks vähendama koormust või loobuma töötamisest/õppimisest. Seejuures on hoolduskoormus enam mõjutanud just suure hoolduskoormusega hooldajatel hariduse omandamist või töötamist (27% suure hoolduskoormusega hooldajatest). Kõige enam on pidanud muudatus õppimises või töötamises tegema sügava puudega inimeste hooldajad (35%) ning liitpuudega inimeste hooldajad (25%). Samuti nooremate ehk 16-29-aastaste ja 30-49-aastaste puuetega inimeste hooldajad on pidanud muudatusi õppimise või töötamisega seoses tegema (PIU 2009).

Valdavalt on muudatused tähendanud töökoormuse vähendamist. Väiksemal määral hoolduskoormuse tõttu olnud vaja ka töökohta vahetada, vähendada õppekoormust või nad on üldse loobunud tööl käimisest või õppimisest (PIU 2009). Ka liikumispuudega tööealiste inimeste seas läbi viidud uuringus[36] osalenud nimetasid, et nende hooldajad (hoolduskoormusega isikud) olid pidanud õppimise või töötamise lühemaks või pikemaks perioodiks katkestama.

Kokkuvõttes mõjutab hoolduskoormus tööturul osalemist mitmel moel. Nii näiteks oli 2013. aastal pereliikmete hooldamise tõttu mitteaktiivseid 15–74-aastaseid inimesi 13 500 (Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring 2013). Samuti töötavad osad hooldajad osaajaga (sh seetõttu, et sobiv hooldusteenus puudub). Lisaks on oluline arvestada, et hoolduskoormus mõjutab ka nende hooldajate heaolu, kes töötavad – hoolduskoormuse tõttu võivad nad

[35] European Commission (2014). *Adequate social protection for long-term care needs in ageing society.* Report jointly prepared by the Social Protection Committee and the European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

[36] Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit. *Uuringu „Sotsiaalteenuste kättesaadavus väljaspool elukohta töötavatele ja/või õppivatele tööealistele liikumispuudega inimestele“ tulemuste analüüs.* http://www.elil.ee/docs/Uuringutulemuste_analyys.pdf (29.01.15)

lõpetada töötamise (nt toetavate teenuste mittesaamisel või hoolduskoormuse suurenemise jne korral) või sellest tulenevalt tekkida neil endal terviseprobleemid. Samuti võib hoolduskohustus mõjutada nende otsust jääda ennetähtaegsele pensionile ja seetõttu tööturult väljuda.

SUUR HOOLDUSKOORMUS MÕJUTAB HOOLDAJATE TERVIST

Kuid lisaks tööturul osalemisele on oluline, milline on hooldajate enda tervis. **Viiendik puuetega inimeste hooldajatest hindab oma tervist halvaks, seejuures peavad naissoost hooldajad oma tervist veidi halvemaks kui mehed.** Vanuse lõikes erinevad hooldajate hinnangud tervisele olulisel määral – mida vanem hooldaja, seda halvem tervis. (PIU 2009).

Seejuures **63% hooldajatest hindab, et neil on mõni pikaajaline haigus või terviseprobleem.** Pikaajalise haiguse või terviseprobleemiga inimesi on eelkõige maal elavate ning suure hoolduskoormusega hooldajate seas. (PIU 2009)

Igapäevategevustes tunnevad end terviseprobleemide tõttu piiratud veidi enam kui pooled hooldajatest (56%), seejuures 17% olulisel määral. Vanuserühmade lõikes on näha, et vanemad hooldajad tunnevad rohkem terviseprobleemide tõttu igapäevategevustes piiranguid. Ka psüühikahäire ja liikumispuudega inimeste hooldajate seas on kõige enam neid hooldajaid, kes on tundnud piiranguid terviseprobleemide tõttu. (PIU 2009)

65-aastaste ja vanemate inimeste seas läbi viidud uuring näitas, et 60% hooldajatest tunneb, et hoolduskoormus on mõjutanud negatiivselt nende tervist. Üle 40% vastajatest leidis, et neil on muutunud keerulisemaks suhelda sõpradega ning et 17% vastajatest on pidanud vähendama oma töökoormust või loobunud üldse töötamisest (Tammsaar, Leppik, Tulva 2012).

3.2 Hoolduskoormusega inimeste majanduslik toimetulek

Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu (PIU 2009) kohaselt oli hooldaja keskmine netosissetulek 2009. aastal ca 292 eurot kuus (samal oli Statistikaameti andmetel Eesti keskmine kuunetopalk 637 eurot). Hooldajatest 11% puudus üldse sissetulek. Samas on 45% hooldajatest leibkonnas suurima sissetuleku saajad (enamasti üle 30-aastased, hõivatud töötealised või pensioniealised).

Kuid lisaks sissetulekutele on majandusliku toimetuleku kontekstis olulised ka kulutused. Nii on 51% hooldajatest pidanud puudega inimese hooldamiseks tegema täiendavaid kulutusi, mille eest puudega inimesed ise tasunud ei ole (nt hooldus- või abivahendite saamiseks, täiendavate kommunaalkulude tasumine jne). Keskmiselt ulatusid lisakulutused ligi 85 euroni kuus. Ka enamik puuetega inimestest toob lisakulude esinemist ning uuringu kohaselt ulatusid puuetega inimeste enda poolt tehtud lisakulud keskmiselt ligi 103 euroni kuus.

<u>Hooldajatoetus</u>

Puudega inimese hooldamise eest makstakse kohalike omavalitsuste poolt hooldajale toetust (ametlikule ehk määratud hooldajale). 2013. aastal olid kohalike omavalitsuste poolt makstava hooldajatoetuse kulud kokku ligi 4,2 miljonit eurot, millele lisandub

sotsiaalmaksu maksmine hooldaja eest (kokku ligi 2,7 miljonit eurot). Sotsiaalmaksu makstakse nende hooldajate eest, kes ei tööta. Toetuse määramise reeglid on aga kohalike omavalitsuste lõikes erinevad – nt määratakse osades KOVdes hooldaja ainult mittetöötamise korral, osades KOVdes ainult puudega laste hooldamise korral, osades siis, kui hooldataval ei ole ülalpidamiskohustust omavaid pereliikmeid, jne.

HOOLDAJATOETUS EI OLE MAJANDUSLIKU TOIMETULEKU TAGAMISEKS PIISAV

Arvestuslikult maksti puudega isiku hooldamise eest keskmiselt 23 eurot kuus - arvestuslik toetuse summa ühe saaja kohta kuus sõltub nii KOV-i poolt kehtestatud toetuse määrast kui ka toetuse saamise perioodist aasta jooksul (isik või saada toetust kogu aasta või ainult ühe kuu või isegi vähem).

Kui hooldajatoetust saab pereliige, siis madal hooldajatoetuse tase ei taga pere majanduslikku toimetulekut. See võib olla üheks põhjuseks, miks puudega laste absoluutse vaesuse määr on kõrge. Hooldajatoetus ei ole võrreldav tööst saadava sissetuleku suurusega.

HOOLDAJATOETUSE MÄÄRAMISE REEGLID ON ERINEVAD

Nii hooldaja määramise reeglid kui toetuse määrad on omavalitsuste lõikes väga erinevad ja võivad sõltuda hooldatava puue raskusastmest ning sellest, kas hooldatav on laps või täisealine isik. Näiteks: Kose vallas on hooldajatoetus puudega laste hooldamise eest 32 eurot kuus, raske puudega täisealise isiku hooldamise eest 32 eurot ning sügava puudega täisealise isiku hooldamise eest 52 eurot.

Kokkuvõttes on pikaajaline hooldus üks uutest riskidest, mis takistab inimeste tööturul osalemist ning millega olemasolev sotsiaalkindlustus ei arvesta. Teatud tingimustel või alternatiivide puudumisel võib hooldajal olla otstarbekam koju jääda ning lähedast hooldada, kuid sellisel juhul ei ole talle tagatud piisavalt sotsiaalseid garantiisid. Kohalike omavalitsuste poolt makstakse hooldajatoetust, kuid nii toetuse suurus kui toetuse saamise tingimused on kohalike omavalitsuste lõikes väga erinevad.

Kui hoolduskoormuse leevendamisel ei piisa ainult toetusest või hüvitistest. Olulised probleemid hoolduskoormuse leevendamisel on seotud ka teenuste puudumise, teenuste vähese kättesaadavuse, teenuste valikuvõimaluste puudumisega. **Hoolduskoormust leevendavate tugiteenuste (nt hooldekodu, koduteenused, isikliku abistaja, tugiisiku teenused jms) kättesaadavus on piirkonniti erinev ehk teenuste kättesaadavus sõltub inimese elukohast.** Erinevatele hooldusvajadustele vastavaid mitmekesiseid teenuseid ei ole piisavalt, pakutavate teenuste pakett ei ole paindlik ning vähe kasutatakse innovaatilisi lahendusi hoolduse pakkumisel. Sageli puudub võimalus valida erinevate teenuseosutajate vahel – inimese elukohas on valikus üks (odav) teenusepakkuja, kelle pakutav teenus ei pruugi olla kvaliteetne. Hooldusteenuste pakkumist kodus takistab sageli asjaolu, et hooldatava kodu ei ole vajadustele ja olukorrale vastavaks kohandatud ning KOV ei suuda pakkuda piisavas mahus kodu kohandamise teenust. Spetsiifiline sihtgrupp on dementsed eakad, kellele puuduvad sobilikud teenused, samas ei taha neid kliente ka hooldekodud, mistõttu pereliikmetel ei ole alternatiivi ise hooldamisele. Samuti saab probleemina välja tuua, et tervishoiu -ja

hoolekandeteenused ei ole omavahel piisavalt seostatud (vt ka PWC 2009[37], Pihor jt 2011[38], Vana 2013[39], Uri 2014[40]).

4. Teenuste vajadus ja kvaliteet

Üldandmed

Vananeva ühiskonna kontekstis on inimese tervislik seisund väga oluline, sest hea tervis võimaldab aktiivselt osaleda tööturul ja elukestvas õppes, samuti sõlmida ja säilitada inimsuhteid, osaleda ühiskonna- ja kultuurielus jne (Kõrreveski 2011[41]). Pikem eeldatav eluiga võib ühtlasi tähendada ka kauem krooniliste haigustega ja tervisepiirangutega elavate inimeste arvu kasvu. Seetõttu on lisaks eeldatavale elueale sünnimomendil oluline arvestada ka enesehinnangulist üldist terviseseisundit, pikaajalise haiguse olemasolu ning igapäevaelu takistavate terviseprobleemide olemasolu. Puudujäägid funktsioneerimisvõimes avalduvad abivajadusena, survestades nii abivajaja perekonda kui ka sotsiaal- ja tervishoiusüsteemi ja riigi ressursse laiemalt (Altmets ja Karelson 2010[42]). Teisalt mõjutab nii vanemaealiste, puuetega kui hoolduskoormusega inimeste toimetulekut see, milline on pakutavate sotsiaalteenuste struktuur ja sisu, nende kättesaadavus ja vastavus vajadustele. Seejuures on toimetuleku parandamisel oluline sotsiaal- ja tervishoiuvaldkondade vaheline koostöö (vt nt kasepalu 2013[43]).

VAJADUS TEENUSTE JÄRELE SUURENEB

Teenuste vajadust (sh pikaajalise hoolduse kontekstis) on võimalik hinnata terviseprobleemide esinemise järgi erinevas vanuses elanike seas. Nii on **mõni pikaajaline haigus 2014. aasta andmetel[44] enda hinnangul 44,5% 45–54-aastastest**, **ligi kahel kolmandikul (65,8%) 55–64-aastastest ning koguni 82,6%-l 65-aastastest ja vanematest inimestest.** Eelnevate aastatega võrreldes on pikaajalise haiguse esinemissagedus vanemaealiste seas (55-aastased ja vanemad) kokkuvõttes pigem kasvanud. Võrreldes samas vanuses naistega on 45–54-aastaste ja 55–64-aastaste meeste seas mõnevõrra enam neid, kellel on enda hinnangul pikaajaline haigus. Samas

[37] PriceWaterhouseCoopers Advisors (2009). Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

[38] Pihor, K., Timpmann, K., Batueva, V. (2011). Kohaliku omavalitsuse poolt isikult ja/või perekonnalt sotsiaalteenuste eest tasu nõudmine. Uuringu lõpparuanne. SA Politikauuringute Keskus Praxis, AS Emor.

[39] Vana, T. (2013). *Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüs ja ettepanekud tervikliku kvaliteedisüsteemi tagamise juurutamiseks*. Analüüsi lõpparuanne. Sotsiaalministeerium, Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus/Euroopa Sotsiaalfond.

[40] Uri, A. (2014). Sotsiaal- ja hoolekandeteenuste osutamine puuetega ja erivajadusega inimestele Eesti omavalitsustes. Eesti Patsientide Esindusühing.

[41] Kõrreveski, K. (2011). Heaolu ja elukvaliteedi mõõtmisest OECD näitajate põhjal. Eesti Statistika kvartalikiri nr 4/ 2011. Statistikaamet.

[42] Altmets, K., Karelson, K. (2010). Vanemaealiste tervis. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

[43] Kasepalu. Ü. (2013). Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime. Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduste dissertatsioonid 73.

[44] Enesehinnangulise pikaajalise haiguse olemasolu andmete aluseks on Statistikaameti Eesti Sotsiaaluuringu andmed.

on aga 65-aastaste meeste ja naiste võrdluses olukord vastupidine – 83,6%-l naistest ja 80,6%-l meestest on pikaajaline haigus.

2014. aastal oli enda hinnangul tervisest tingitud probleemide tõttu igapäevategevustes[45] 45–54-aastastest oluliselt piiratud 6,1% ja mõningal määral piiratud peaaegu neljandik (24,4%), 55–64-aastaste vanuserühmas vastavalt juba 11,5% ja 35,9% ning 65-aastastest ja vanematest kogeb igapäevaelus terviseprobleemidest tingitud olulisi piiranguid 24,9% ja mõningaid piiranguid 44,4%. Seejuures oli tervisest tingituna igapäevategevustes 45–54-aastastest meestest suurel määral piiranguid 7,3%, 55–64-aastastest meestest 13,1% ja 65-aastastes ja vanematest meestest 22,4%. Naiste seas kogeti tervisest tulenevaid olulisi piiranguid igapäevategevustes enam 65-aastaste ja vanemaste naise seas (26,1%), 45–54-aastastest naistest aga 4,9% ning 55–54-aastastest naistest koges terviseprobleemide tõttu piiranguid igapäevategevustes 10,2%.

Euroopa Komisjoni 2014. aasta võrdluses[46] leitakse, et Eesti kuulub nende riikide hulka, kus on väga kõrge 75-aastaste ja vanemate elanike osakaal, kes leiavad, et nende igapäevategevused on terviseprobleemide tõttu piiratud; kuid võrreldes teiste riikidega on aga riigi poolt tehtavate pikaajalisele hoolduse kulutuste tase väga madal.

KÕRVALIST ABI VAJAB KOLMANDIK 65-AASTASTEST JA VANEMATEST INIMESTEST

Sotsiaalteenuste vajaduse suurenemist näitab samuti puuetega inimeste arvu jätkuv kasv. Nii on võrreldes 2010. aastaga puuetega inimeste arv Eestis kasvanud veidi enam kui 17%. Enam kui pooled puuetega inimestest on vanemaealised. Sõltumata ametlikult määratud puude raskusastmest või selle olemasolust **vajavad 2012. aastal 65-aastaste ja vanemate elanike seas läbi viidud küsitluse andmetel kõrvalist abi kolmandik (33%) eakatest, neist 9% pidevalt ja 24% vahetevahel.** Kõrvalabi vajadus suureneb sealjuures vanusega – nii on 85-aastaste ja vanemate seas pidevalt kõrvalabi vajavate osakaal juba 34%. (Eakad, 2012[47]).

4.1 Teenuste kvaliteet

Sotsiaalteenuste arengutes on kvaliteet seotud teenuse osutaja püüdlusega järjekindlalt täiustada teenust, et vastata kliendi vajadustele ja saavutada kliendi rahulolu. Seejuures on oluline, et kvaliteedi parandamine on pidev protsess, mitte saavutatud seisund. Kaasaegsete käsitluste põhjal sotsiaalteenuste kvaliteet ei peaks põhinema muutumatutel miinimumstandarditel, vaid kvaliteedi tagamise mudel peab andma organisatsioonile võimaluse määrata parendamist vajavad tegevused ning olla pidevas liikumises kvaliteedi arenduse suunas.

Kvaliteedipõhimõtted väljendavad ühiseid väärtusi ja nende eesmärk on saavutada ühine arusaam sotsiaalteenuste kvaliteedist ja hõlbustada kogemuste ja head tavade vahetamist. Kvaliteedipõhimõteteks on: kättesaadavus, juurdepääsetavus, taskukohasus, isikukeskus, kõikehõlmavus, järjepidevus, tulemustele suunatus. Lisaks nimetatud

[45] Enesehinnangulise tervisest tingitud igapäevaelutegevuste piiratuse andmed põhinevad Statistikaameti Eesti Sotsiaaluuringu andmetel.

[46] European Commission (2014). Adequate social protection for long-term care needs in ageing society. Report jointly prepared by the Social Protection Committee and the European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

[47] Eakad. (2012). Turu-uuringute AS uuringuraport.

seitsmele põhiprintsiibile võib nimetada ka muid sagedamini välja toodud kvaliteedikriteeriume: informatsioon teenuste kohta peaks olema kättesaadav ja kohandatud kliendile; teenuse osutaja peab tagama, et klient on kaasatud otsuste tegemise protsessi, samuti teenuse osutamise korraldamisse, ning kliendil peab olema võimalus anda tagasisidet; teenuste osutajal peaks olema asutusesisene kvaliteedijuhtimise süsteem; eri osapoolte (teenuse pakkujad, finantseerijad, huvigrupid, sotsiaalpartnerid) aktiivne koostöö; hindamise ja tagasiside kogumise süsteem asutuses; professionaalne personal; sõltumatu ja kergesti juurdepääsetav kaebuste esitamise protseduur nii asutuses kui kõrgemal tasandil; info pakutava teenuse kvaliteedi ja teenuse osutaja majandusliku tegevuse kohta on esitatud kliendi jaoks kättesaadavas ning arusaadavad vormis; inimese õiguste ja väärikuse tagamine. Kvaliteetsete teenuste osutamisel on eeltingimuseks toetav sotsiaalpoliitiline raamistik, õigustel põhinev lähenemine, seadusandlik raamistik, jätkusuutlik rahastamine, dialoog huvirühmadega, taskukohasus, juurdepääsetavus ja kättesaadavus.

INIMENE SAAB EBAKVALITEETSET TEENUST

2013. aastal viidi läbi kvalitatiivuuring „Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüs ja ettepanekud tervikliku kvaliteedisüsteemi tagamise juurutamiseks“[48] näitab, et KOV teenused ei ole üle Eesti piirkondlikult võrdselt ning kliendi vajadustele vastavas mahus kättesaadavad, sõltudes iga omavalitsuse võimest ja huvist. Praktikute arvates on probleemiks, et riik ei taha sekkuda ega võtta vastutust, et teenused oleksid üle Eesti kättesaadavad (Vana 2013). Lisaks tuleb arvestada, et teenuste rahastamise probleem suureneb kuna rahvastiku statistika kohaselt tööealiste arv väheneb ning see avaldab negatiivset mõju kohalike omavalitsuste tuludele ja võimalustele erinevaid sotsiaalteenuseid osutada.

Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüsis (Vana 2013) toodi probleemina välja, et **puudub nõue teenuste kättesaadavuse osas.** Samas on selge, et kohustuslike nõuete kehtestamisel suudavad väiksemad KOVid nõuded täita vaid lisarahastuse korral. Kuivõrd KOV teenuste rahastus on jäänud aastaid samale tasemele, kuid teenuse hind tõuseb, siis teenuste osutamise mahud vähenevad ning ei vasta klientide tegelikele vajadustele. Samuti võib ühe teenuse kättesaadavust takistada **teise teenuse (nt viipekeeletõlk, transport, keskkonna kohandamine) puudumine või teenusele halb füüsiline juurdepääsetavus.**

Praegu kehtivad nõuded teenuste osutamisele ei taga kvaliteeti ja tulemust kliendi jaoks. Puudub ühtne arusaam, mis on kvaliteet ja kvaliteetne teenus. Nõuded on erinevate teenuste puhul erineva tasemega - kas liiga detailsed, kõrged/madalad või mittemõistlikud (sh puudub ressurss nende täitmiseks), aga ka mitmetes teenuse komponentides puuduvad. Samuti ei ole teada, millised on riigi suunad (nt kas standardid või kvaliteedisüsteemid) teenuste kvaliteedi arendamisel. (Vana 2013)

Väiksemad KOVid ei suuda teenuseid ise luua ega sisse osta. Samuti ei ole neil piisavalt pädevust erinevate teenuste ja sihtgruppide osas. Lahendust ei pruugi tuua ka:

[48] Vana, T. (2013). *Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüs ja ettepanekud tervikliku kvaliteedisüsteemi tagamise juurutamiseks*. Analüüsi lõpparuanne. Sotsiaalministeerium, Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus/Euroopa Sotsiaalfond.

– ühisteenuste osutamine, sest praktikas on see keeruline ning tulenevalt iga KOVi huvidest ja prioriteetidest on kokkulepete saavutamine raskendatud;
– väiksemate omavalitsuste ühinemine, sest teenuste osutamiseks piisavat rahalist ressurssi see kaasa ei too.

MÕNES PIIRKONNAS EI OLE TEENUSEOSUTAJAT

Võrreldes sotsiaalteenuseid osutavate KOVide arvu maakonniti (v.a Tallinn), on need aastate lõikes muutunud erinevalt. Kuigi võrreldes 2009. aastaga on puudega inimeste hooldamist pakkuvate omavalitsuste arv vähenenud, oli 2013. aastal teenus olemas 9 maakonna kõigis omavalitsustes. Koduteenust osutati 2013. aastal kõigis omavalitsustes Hiiu, Lääne-Viru ja Rapla maakonnas ning teenust osutavate omavalituste arv ei olnud vaadeldava perioodi algusaastaga võrreldes üheski maakonnas vähenenud.

Eluasemeteenust osutati Harju, Rapla, Valga ja Võru maakonna kõigis omavalitsustes ning kõigis maavalitsustes (v.a Viljandi maakond), teenust osutavate omavalitsuste arv kahel võrreldaval aastal ei vähenenud.

Teiste KOV poolt osutatavate teenuste puhul on neid osutavate omavalitsuste osa maakonna omavalitsuses oluliselt väiksem ning muutused on toimunud nii suurenemise kui vähenemise suunas. Näiteks, 2009. aastal osutati isikliku abistaja teenust Jõgeva ja Ida-Viru maakonna ühes omavalitsuses, 2013. aastal seda teenust kummaski maakonnas enam ei olnud. Samas, kui 2009. aastal puudus Valga maakonnas isikliku abistaja teenus, siis 2013. aastal osutati teenust maakonna 4 kohalikus omavalitsuses.

Kuigi perekonnas hooldamine oli mõlemal võrreldaval aastal kõigis maakondades olemas, on teenust osutavate KOVide arv siin oluliselt vähenenud. Nii vähenes Lääne-Viru maakonnas perekonnas hooldamise teenust osutavate omavalitsuste arv 8-lt 5-le, moodustades 2013. aastal maakonna KOVide koguarvust vaid kolmandiku. Tartu maakonnas vähenes teenust osutavate omavalitsuste arv 11-lt 5-le, moodustades 2013. aastal maakonna KOVide koguarvust natuke alla 23%.

Tänast ebaühtlast teenuste osutamise taset KOVdes illustreerib ka allolev joonis, kus on käsitletud koduteenuse, eluasemeteenuse, puudega inimeste hooldamise teenuse, perekonnas hooldamise teenuse (lastele), tugiisiku teenuse, isikliku abistaja teenuse ning lapsehoiuteenuse osutamist kohalikes omavalitsustes. Kui vaadelda kohalikke omavalitsusi osutatavate teenuste arvu järgi, siis ajavahemikus 2009–2013 oli kõige rohkem selliseid omavalitsusi, kus osutati seitsmest teenusest nelja. 2013. aastal osutati 4 sotsiaalteenust 63 KOVis, mis on omavalitsuste koguarvust 27,9%.

Võrreldes KOVides osutatavate teenuste arvu kogu vaadeldava perioodi jooksul, siis vaatamata erinevatel aastatel toimunud muutustele, on 2013. aastal võrreldes 2009. aastaga kasvanud kahekordseks 7 teenust osutavate KOVide arv, ulatudes 2013. aastal 16-ni. 6 teenusega KOVide arv on, vaatamata vahepealsete aastate (2010–2012) muutustele, 2009. aastaga võrreldes kasvanud 10 võrra.

Joonis 18. **Kohalike omavalitsusüksuste jagunemine osutatud teenuste arvu järgi** (arvestatud 7 teenust)[1], 2009–2013

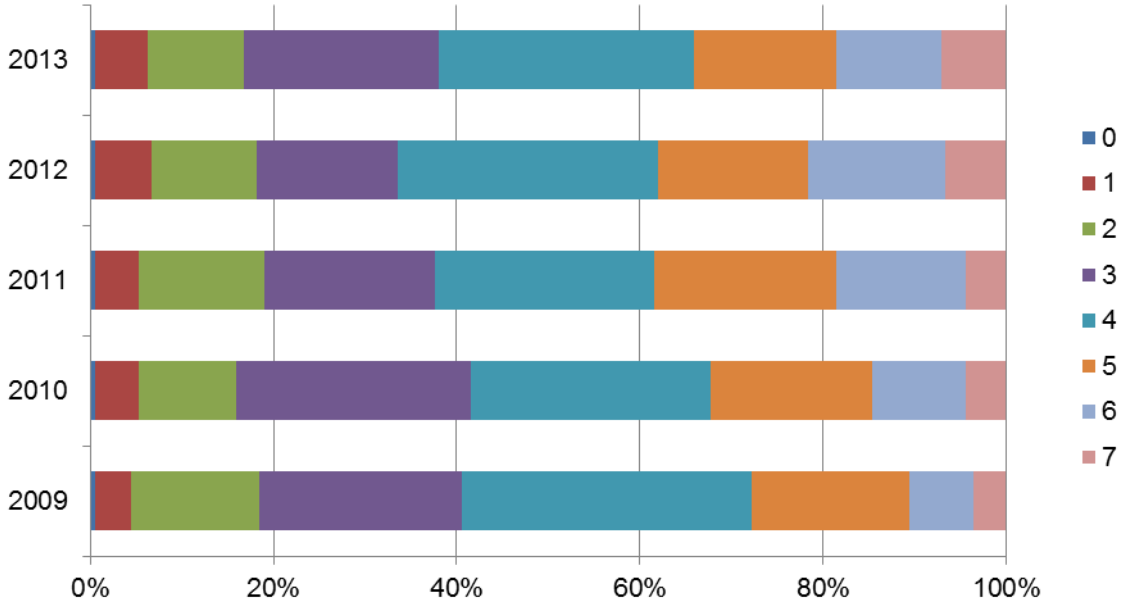

[1] Käsitletud on koduteenuse, eluasemeteenuse, puudega inimeste hooldamise teenuse, perekonnas hooldamise teenuse (lastele), tugiisiku teenuse, isikliku abistaja teenuse ning lapsehoiuteenuse osutamist kohalikes omavalitsustes.

Allikas: Sotsiaalministeerium

Teenuste rahastamine kohalikes omavalitsustes on tänu rahvastiku ja tööealise elanikkonna arvu langusele (vta ka ptk 1) järjest keerulisem. KOV tulubaasi vähenemine toob kaasa teenuste kvaliteedi halvenemise või teenuste puudumise. Samas jääb vananeva rahvastiku ning puuetega inimeste arvu kasvu tõttu KOVdele surve toetada antud sihtgruppe erinevate teenuste kaudu. Juba täna on selgunud, et paljudes omavalitsustes puuduvad täielikult koduteenused ja teenuste valik on sõltuvalt inimese elukohast väga erinev (PriceWaterhouseCoopers 2009). Samas on hoolduskoormust leevendavate tugiteenuste (nt hooldekodu, koduteenused, isikliku abistaja, tugiisiku teenused jms) kättesaadavus piirkondlikus lõikes oluline.

Tabelist 7 nähtub, et KOV on 7st teenusest 6 puhul peamine rahastaja. Kõige suurema osalusena, toimub eluasemeteenuse ning koduteenuse rahastamine vastavalt 97,4% ja 95,5% ulatuses KOV allikatest. Isikliku abistaja teenuse ning päevakeskuste teenuse rahastamine toimub veidi üle 80% KOV allikatest. Tugiisiku teenust rahastab KOV 65% ulatuses. Täiskasvanute hooldamise teenuse rahastajaks on põhiliselt teenuse saaja, tema pereliige või eestkostja (68,3% teenuse rahastusest). Erihoolekandeteenust rahastab 67% ulatuses riik. Erihoolekandeteenuste puhul on võetud suund jätkusuutliku ja tõenduspõhise teenuste arendamise ning rahastamise poole, millest on täpsemalt kirjutatud teenusele loodud arengukavas (vt ka Sotsiaalministeeriumi koduleht- „Erihoolekande arengukava 2014-2020“[49]).

[49] http://www.sm.ee/et/puudega-inimesele

Tabel 7. **Sotsiaalteenuste osutamisega seotud kulutused katteallikate lõikes**, 2013 (eurot)

	Eluasemeteenus	**Isikliku abistaja teenus**	**Koduteenus**	**Päevakeskuse teenus**	**Tugiisiku teenus**	**Erihoolekandeteenused**	**Täiskasvanute hooldamine hoolekandeasutuses**
Kulutused kokku, eurot	**1 565 779**	**621 507**	**4 988 744**	**5 441 766**	**678 080**	**25 794 431**	**41 439 586**
Riik	40 158	41 765	11 288	77 680	78 630	17 284 322	177 480
Kohalik omavalitsus	1 525 590	520 580	4 764 495	4 499 582	441 359	1 817 531	12 839 271
Teenusekasutaja, tema pereliikme või eestkostja osalus	-	30 903	212 508	574 453	43 340	6 531 577	28 305 798
muu	31	28 259	453	290 052	114 751	161 000	117 037
Kulutuste struktuur kuluallikate järgi, %							
Riik	2,6	6,7	0,2	1,4	11,6	67,0	0,4
Kohalik omavalitsus	97,4	83,8	95,5	82,7	65,1	7,0	31,0
Teenusekasutaja, tema pereliikme või eestkostja osalus	-	5,0	4,3	10,6	6,4	25,3	68,3
muu	0,002	4,5	0,009	5,3	16,9	0,6	0,3

Allikas: Sotsiaalministeerium

Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüsi (Vana 2013) kohaselt vähendab konkurentsi puudumine sotsiaalteenuste osutajate vahel valikut ning teenuste kvaliteeti. Sageli ei ole kliendil võimalust valida talle sobivat teenust, sest:

- inimene peab minema teenuseosutaja juurde, kellel on kas mahtu või vaba koht
- piirkonnas ongi vaid üks teenuseosutaja või
- KOV ostab teenust vaid ühelt (sageli odavamalt) teenusepakkujalt (kuigi on ka teisi pakkujaid).

KOVide ülesanne konkurentsi edendamisel oleks luua keskkond (sh soodustades avatud hankeid ning MTÜde osalemist nendes), kus tekiks parima hinna ja kvaliteedi suhtega teenuste osutamisest huvitatud organisatsioone ning tekitaks teenuseosutajas vastutuse ja eesmärgi pakkuda parima kvaliteediga teenust. (Vana 2013)

Teenuste saamise võimalusi, aga ka rahulolu saadud teenustega piirab puudulik teave teenuste, nende sisu, eesmärgi ja osutamise protsessi kohta. Sotsiaaltöötajatel on suhteliselt vähe aega klientidega tegeleda, samas avalik teave teenuste kohta on sageli

liiga internetipõhine ning muid (kirjalikke) teabekanaleid kasutatakse vähe. Sageli vaid eestikeelse teabe olemasolu jätab venekeelse sihtgrupi teadmatusse. (Vana 2013)

Probleemina on välja toodud, et klientide teenusevajaduse hindamine ei ole piisav (sh on vale), on erineva tasemega või puudub üldse. Nõrga hindamise põhjused on hindamismetoodikate ja –vahendite puudumine või vähene kasutamine. Hindamisvahendid ei ole kättesaadavad, mistõttu on levinud praktika, et asutused töötavad ise välja oma hindamismetoodika (ning ei ole õiguslikest küsimustest ja vähesest koostööst tulenevalt valmis seda jagama) või hindavad sotsiaaltöötajad klienti lähtuvalt oma erialast või oskustest. (Vana 2013)

Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüsis (Vana 2013) leitakse, et sotsiaalvaldkonna töötajate tase on erinev, sealhulgas sotsiaaltööd (eriti väiksemates kohalikes omavalitsustes ja äärealadel) teevad erialase hariduseta, kompetentsideta ja/või sobivate isikuomadusteta inimesed. Erialaspetsialistidel puudub motivatsioon sotsiaalvaldkonnas töötada, sest:

- palk ei ole võrdväärne teiste sidusvaldkondade (nt tervishoid, haridus) palkadega
- puuduvad karjäärivõimalused
- KOVidel puuduvad rahalised vahendid täiendkoolituseks
- sotsiaaltöö maine on madal ja tööd ei väärtustata ühiskonnas

Teenuste madalad hinnad ei võimalda värvata ja hoida professionaalseid töötajaid, maksta võrdväärset palka, võimaldada töötajatele koolitusi ja supervisiooni. See omakorda toob kaasa suure tööjõu voolavuse. (Vana 2013)

Teenuste kvaliteeti viib alla ka juhtide vähene teadlikkus sotsiaalteenuste kvaliteedist ja kvaliteedijuhtimisest, vähene oskus analüüsida valdkonda ja teenuste vajadust ning vähene koostöö ja kogemuste vahetamise praktika. (Vana 2013)

4.2 Teenuste kättesaadavus

Sotsiaalteenuste kvaliteedi üheks põhimõtteks on kättesaadavus ehk inimesel on valida ja kasutada tema vajadustele vastavaid teenuseid. Oluline on võimalus valida teenuste eri liikide ja ühe liigi sees erinevate pakkujate vahel. Ka teenuste osutamise koht peab olema inimesele sobilik.

PUUETEGA INIMESTE JA EAKATE EEST HOOLITSEMISEKS EI PAKUTA PIISAVALT TUGE

Teenuste kättesaadavust ja vastavust vajadustele on peamiselt võimalik hinnata erinevate uuringute andmetele tuginedes. Näiteks PIU 2009 uuringus leidsid toetust või teenust taotlenud puudega inimestest **47%, et nad ei saa piisavalt teenuseid, mis aitaksid neil kodus paremini toime tulla. Veelgi enam inimesi (55%) leidsid, et nad ei sa vajalikul määral teenuseid, mis aitaksid neil väljaspool kodu toime tulla. Umbes pooled (52%) leidsid, et saadavad teenused on piisava kvaliteediga.** Teistest omavalitsustest teenuste saamist puudega inimesed eriti ei poolda (nõus ainult 11%).

Samuti näitas Sotsiaalministeeriumi tellimusel 2009. aastal valminud pikaajalise hooldussüsteemi jätkusuutlikkuse analüüs, et **vajadus hooldus- ja hooldusraviteenuste järele võib kordades olla pakutavast tasemest suurem.** Eesti Demograafia Instituudi andmete põhjal koostatud hooldusvajaduse hinnang näitab, et 37,8% 65-aastastest ja

vanematest elanikest on hooldusvajadusega. Samas vaid 5,6% 65-aastastest ja vanematest elanikest saavad formaalseid teenuseid, ehkki formaalsete teenuste vajadus on hinnanguliselt selles vanuserühmas ligikaudu 25%[50]. Kõige suuremad puudujäägid on analüüsi kohaselt just kodus osutatavate teenuste (koduteenus, koduõde) osas (PriceWaterhouseCoopers, 2009[51], vt ka Aktiivsena vananemise arengukava 2013-2020).

2011. aasta uuringus[52] leiti, et sotsiaalteenuste kättesaadavus võib olla raskendatud nendel abivajajatel, kelle on ülalpidamiskohustusega pereliikmeid. Põhjuseks asjaolu, et enamikes kohalikes omavalitsustest sellisel juhul teenust ei finantseerita. Abivajaja võib jääda vajaliku abita kui pereliikmete majanduslik seisund ei võimalda teenust osta (või nad ei soovi teenuse eest maksta) või kui nad ei leia sobivata teenust. Samas siiski võimaluste piires püüavad kohalikud omavalitsused peresid sellises olukorras aidata. Lisaks tuleb arvestada, et tihti peale on ülalpidajateks täiskasvanud lapsed, kellel samaaegselt on vaja toetada enda alaealisi lapsi.

TEENUSE KÄTTESAADAVUSE PROBLEEM ON SUUREM MAAPIIRKONDADES

Enda sõnul vajaks mõnda (täiendavat) teenust 38% täiskasvanud tavaleibkonna puuetega inimestest. Seevastu 35% ei vaja mingeid teenuseid ega abi, 26% aga ei oska öelda. **Maal elavad puudega inimesed tunnevad oluliselt sagedamini mõnest teenusest puudust võrreldes linnades, eriti aga Tallinnas elavate puuetega inimestega.** (PIU 2009).

Puuetega lastega perede ja nende toimetuleku uuringu (edaspidi *PLU 2009*[53]) kohaselt on puuetega laste vanematest üle kolmandiku kogenud, et teenuse pakkumise kohad on liiga laiali hajutatud (38%). Sagedamini olid seda probleemi kogenud Kesk-Eestis elavad (47%) puudega lapse vanemad, kuid ka raske puudega lapse vanemad (42%). Nimetatud uuringus tõid 26% puudega laste vanematest välja ka teenusepakkuja lahtioleku aegade mittesobivust. Sellega seostub ka see, et osadel juhtudel ei saadud teenust kuna lapsevanem ei saanud töölt ära käia, et lapsega teenusele minna (19%).

SOTSIAALTEENUSTE ARV JA MAHT EI OLE PIISAV

Kõige suuremat vajadust tunnevad puudega inimesed taastusravi ja koduhoolduse teenuste järele (vastavalt 32% ja 17% teenuseid vajavatest puuetega inimestest). Võrreldes tööealistega vajavad just pensioniealised sagedamini koduhoolduse, aga ka

[50] 2009. aastal avalikustatud Tervise Arengu Instituudi poolt aastal 2006 korraldatud Eesti terviseuuringu põhjal oli hooldusvajadusega eakate osakaal 65+ vanusgrupis 20,1% ning enesega toimetuleku piirang (ADL+1) 17,8% eakatel. Terviseuuringust ilmnenud hooldusvajadusega eakate osakaal on oluliselt madalam kui Eesti Demograafia Instituudi uuringu tulemus. Erinevuse põhjuseks võib olla teistsugune metodoloogiline lähenemine. ADL+1 poolest on terviseuuringu tulemus võrreldes rahvusvahelise keskmise näitajaga (11.1%) oluliselt suurem, mis viitab sellele, et Eesti eakate hooldusvajadus on samuti suurem.

[51] PriceWaterhouseCoopers Advisors (2009). Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

[52] Pihor, K., Timpmann, K., Batueva, V. (2011). Kohaliku omavalitsuse poolt isikult ja/või perekonnalt sotsiaalteenuste eest tasu nõudmine. Uuringu lõpparuanne. SA Politikauuringute Keskus Praxis, AS Emor.

[53] Puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring 2009. Kvantitatiivuuringu aruanne. GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal/Sotsiaalministeerium/Euroopa Sotsiaalfond.

taastusravi teenust. **Iga kümnes sooviks saada sotsiaaltranspordi teenust,** 8% aga märgib vajadust rahalise toetuse järele, et muretseda küttepuid, ravimeid või tasuda hooldamise ja muude abiteenuste eest. Lisaks soovib 4% teenuseid vajavatest puudega inimestest abi puude lõhkumisel ja aiatöödel, isikliku abistaja või psühholoogilise nõustamise teenust. 1-2% jaoks oleks vaja kodust põetusteenust, sotsiaalnõustamist, rohkem infot oma puudeliigi ja selle abivahendite kohta, invatakso teenust, abi kodu remontimisel, tugiisiku ja päevakeskuse teenust või eluaseme kohandamist. Veel nimetati vajadust ühistranspordi parema korraldamise, tööalase nõustamise, hooldamisoskuste õpetamise, viipekeele tõlgi ja sooja toidu koju toomise järele. (PIU 2009).

Täiendavate teenuste vajaduse võrdlemisel enim kasutatavate teenustega, ilmneb, et **koduhoolduteenust olid ühelt poolt viimase 12 kuu jooksul kõige enam kasutanud, kuid teisalt oli see üks neid teenuseid, millel järele kõige enam vajadust tunti.** Nimelt oli viimase 12 kuu jooksul olid puuetega inimesed kõige sagedamini kasutanud koduhooldust (43%), sellele järgnesid sotsiaaltranspordi (26%) ning isikliku abistaja või tugisiku teenus (22%) (PIU 2009). See näitab, et kuigi koduhooldusteenuse kasutamine oli enam levinud, ei osutatud teenust piisavalt või ei vastanud teenuse osutamise maht vajadustele. Üheks põhjuseks võib olla ka teenuste sisu erinev mõistmine kohalike omavalitsuste lõikes. Näiteks 2011. aastal läbi viidud uuringust [54] selgus, et teenuse sisu mõistetakse eri omavalitsuses väga erinevalt - eriti suured erinevused ilmnesid isikliku abistaja, koduteenuste ja tugiisiku teenuse puhul, kuid ka üldhooldekodude puhul.

Oluline on ka teenuste kvaliteet ja vastavus vajadustele – näiteks 2013. aasta eakate toimetulekut käsitlevas doktoritöös[55] nimetasid koduhooldusel olevad eakad probleemidena kütte tuppa toomist, talvel lume koristamist jne. Samuti leiti, et liikumine on raskendatud nendel, kes elavad korrusmajas, kus ei ole lifti. Koduhooldusel olevad eakad kurdavad ka sageli, et hooldustöötajal ei ole aega nendega põhjalikumalt suhelda. Samuti leiti nimetatud doktoritöös, et eakate toimetulekut mõjutab pakutavate teenuste struktuur (sh uute teenuste vajadus) ja kättesaadavus ning ka kvaliteet. Seejuures on toimetuleku parandamisel oluline sotsiaal- ja tervishoiuvaldkondade vaheline koostöö. (Kasepalu 2013[56])

Liikumispuuetega inimeste seas läbi viidud uuringus[57] osalenud leidsid, et enda jaoks vajalike teenuste mittesaamise üheks põhjuseks on see, et kohalik omavalitsus ei osuta või ei võimalda vajalikku teenust. Samuti toodi põhjusena välja ka kohalike omavalitsuse võimalusi teenuse rahastamiseks.

---

[54] Pihor, K., Timpmann, K., Batueva, V. (2011). Kohaliku omavalitsuse poolt isikult ja/või perekonnalt sotsiaalteenuste eest tasu nõudmine. Uuringu lõpparuanne. SA Politikauuringute Keskus Praxis, AS Emor.

[55] Kasepalu. Ü. (2013). Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime. Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduste dissertatsioonid 73.

[56] Kasepalu. Ü. (2013). Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime. Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduste dissertatsioonid 73.

[57] Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit. *Uuringu „Sotsiaalteenuste kättesaadavus väljaspool elukohta töötavatele ja/või õppivatele tööealistele liikumispuudega inimestele“ tulemuste analüüs.* http://www.elil.ee/docs/Uuringutulemuste_analyys.pdf (29.01.15)

4.3 Teenuste juurdepääsetavus

Sotsiaalteenuste kvaliteedi kontekstis on oluline juurdepääsetavus ning selle all mõistetakse teenuste juurdepääsetavust nii informatsiooni, füüsilise keskkonna, transpordi kui informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia vaatenurgast. Vajalike teenuste saamisel on oluline saada objektiivset infot võimalike teenuste ja nende pakkujate kohta.

Sotsiaalteenuste kättesaamise probleemina nimetasid üle poolte puuetega laste vanematest (54%) teenuste pakkumise kaugust, keerulist asjaajamist (62%), kuid ka teenuste saamise pikka järjekorda (57%). Teenuse osutamine liiga kaugel oli probleemiks kõige enam Kesk-Eestis (69%) ning vaimupuude või psüühikahäirega (64%) laste vanematel (PLU 2009[58]).

Mõnevõrra vähem esinenud probleemid olid seotud teadlikkusega: 48% puudega laste vanematest ei olnud teadlikud õigusest teenust saada, 50% ei olnud üldse teadlikud pakutavatest teenustest. Puuetega laste vanematest 20% olid kokku puutunud olukorraga, kus neil puudus transport, et vajaliku teenusepakkujani jõuda (PLU 2009).

TEENUSTE MITTESAAMISE ÜHEKS PÕHJUSEKS ON INFOPUUDUS

Sotsiaalteenuste kättesaadavuse tagamisel on oluline ka teadlikkus ja info olemasolu. Pihor jt 2011. aasta uuringust[59] selgus, et probleemiks on abivajavate ja nende perede madal teadlikkus sotsiaalteenuste olemasolust. Info puudumine oli kõige olulisem takistus, miks võimaliku teenusekasutajad vajalikku teenust ei saanud. Probleem on suurem nendes kohalikes omavalitsustes, kus elanikke on palju ja sotsiaaltöötajani ei jõua seetõttu info kõigi võimalike abivajajate kohta.

Ka PIU 2009 kohaselt on kõige sagedamini ehk **kolmandiku täiskasvanud puuetega inimeste jaoks teenuste mittesaamise põhjuseks infopuudus või ei ole inimene lihtsalt selle peale tulnud, et mõnda teenust taotleda (30%).** Samas ei ole 13% jaoks kohalik omavalitsus neile vajalikke teenuseid võimaldanud. Mõnedel puudub juurdepääs teenust pakkuvasse asutusse (3%) või ei ole neil võimalik saada ühendust teenust osutava asutusega (2%). Muude põhjustena märgiti asjaajamise keerukust ja suurt ajakulu, sobilike teenuste puudumist, liiga pikki ootejärjekordi, omavalitsuse rahalisi raskusi teenuse eest tasumisel ning tüdimust teenuste taotlemisel. Mõned kuulmispuudega inimesed lisasid põhjusena veel viipekeele tõlkide puudumise, mistõttu ei ole nad saanud kontakti perearsti või teiste ametnikega endale vajalike teenuste saamiseks.

4.4 Teenuste taskukohasus

Teenuste kvaliteedi põhimõte on ka taskukohasus st sotsiaalteenuseid tuleb pakkuda kõigile vajajaile kas tasuta või inimesele jõukohase tasu eest.

---

[58] *Puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring 2009.* Kvantitatiivuuringu aruanne. GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal/Sotsiaalministeerium/Euroopa Sotsiaalfond.

[59] Pihor, K., Timpmann, K., Batueva, V. (2011). Kohaliku omavalitsuse poolt isikult ja/või perekonnalt sotsiaalteenuste eest tasu nõudmine. Uuringu lõpparuanne. SA Politikauuringute Keskus Praxis, AS Emor.

Teenuste saamise üheks probleemiks on ka teenuste maksumus ja abivajaja majanduslikud võimalused. Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringu (PIU 2009) kohaselt ei ole peaaegu igal viiendal teenuseid vajaval puudega inimesel piisavalt rahalisi vahendeid teenustega seotud väljaminekute tegemiseks (19%). Ka üle kolmandiku puudega laste vanematest tõid puuetega laste ja nende perede uuringus (PLU 2009) välja, et teenuse maksumus on neile liiga kallis (41%). Kõige sagedamini tõid teenuse maksumuse probleemi välja Lõuna-Eestis elavad (47%), vaimupuude või psüühikahäirega laste (50%) vanemad.

TEENUSE MAKSUMUS ON LIIGA KALLIS

Sotsiaalteenuste pakkumine sõltub Eestis suurel määral nii kohalike omavalitsuste rahalisest ja organisatsioonilisest suutlikkusest, samuti nende administratiivsest ja professionaalsest võimekusest (PriceWaterhouseCoopers 2009, OECD 2011[60]). Sellest tulenevalt on hooldekodude tase väga ebaühtlane ning isikutelt võetakse omaosalusena erinevaid määrasid sõltuvalt elukohast. Paljudes omavalitsustes puuduvad täielikult koduteenused ja teenuste valik on sõltuvalt inimese elukohast väga erinev (PriceWaterhouseCoopers 2009). Eakate hooldusteenuseid puudutava regulatsiooni puudumine tähendab, et omavalitsused saavad ise vabalt valida, milline sotsiaalteenuste kombinatsioon vastab eakate vajadustele vastavalt nende enda, st omavalitsuste hinnangutele ja kriteeriumidele. Sealjuures puuduvad enamikus omavalitsustes oskused ja suutlikkus pakkuda vajadustele vastavaid hooldusteenuseid võimalikult efektiivse ressursikasutusega (OECD 2011).

5. Toetuste ja teenuste seostatus

Sotsiaalse kaitse eesmärk on tagada elanikele kindlustus teatud riskide ja olukordade puhuks, millega kaasneb sissetulekute kaotus või vähenemine ning kulutuste kasv, samuti tagada abi seda vajavatele inimestele sotsiaaltoetuste ja teenuste vormis, et kindlustada nende sotsiaalne toimetulek.

Riigi sotsiaalse kaitse kulutuste struktuur iseloomustab sotsiaalpoliitilisi valikuid nii toetatud valdkondade kui ka meetmete osas (rahalised toetused vs teenused). Euroopa riikide võrdluses eristuvad näiteks Põhjamaad, kus teenustele (*benefits in kind*)[61] tehtavate kulutuste tase on teiste riikidega võrreldes oluliselt kõrgem. Eestit iseloomustab ühelt poolt teiste riikidega võrreldes madal sotsiaalkaitse kulude osatähtsus SKPs ning teisalt ka rahaliste hüvitiste domineerimine teenuste üle. Näiteks oli 2012. aastal Eurostati andmetel Eesti sotsiaalkaitse kulude osakaal SKP-s oli kokku 15,3%, rahalised hüvitised

[60] OECD (2011). Estonia: Towards a Single Government Approach. OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing.

[61] EL-s kasutatakse sotsiaalse kaitse kulude hindamisel kokkulepitud metoodikat (ESSPROS). Sotsiaalkaitse kogukulutused ESSPROS-i metoodika järgi näitavad kõiki summasid, mida riigis sotsiaalkaitsesüsteemi on panustatud. Rahalised hüvitised on hüvitised (perioodilised või ühekordsed), mida makstakse rahas ja mille puhul ei nõuta saajalt tegelike kulude tõendamist. Hüvitised, mille puhul on nõutav tegelike kulude tõendamine, ehk kompensatsioonid klassifitseeritakse ESSPROSi süsteemis mitterahaliste hüvitistena. Mitterahalised hüvitised on kaubad ja teenused. Siia kuuluvad nii otseselt kaupade ja teenustena antavad ning ilma tarbijapoolse finantseerimiseta hüvitised kui ka maksed, mis on suunatud tarbijapoolsete kulutuste osaliseks või täielikuks katmiseks. http://www.stat.ee/dokumendid/63202 (31.01.15)

moodustasid 10,7% SKP-s ja mitterahalised hüvitised vaid 4,6% SKP-s. Seevastu näiteks Rootsis oli sotsiaalkaitse kulude osakaal SKP-s kokku 29,9% ning rahalised hüvitised moodustasid 16,1% ja mitterahalised hüvitised 13,8% SKP-s.

Joonis 19. **Sotsiaalse kaitse kulude osakaal SKP-s EL-riikides,** 2012

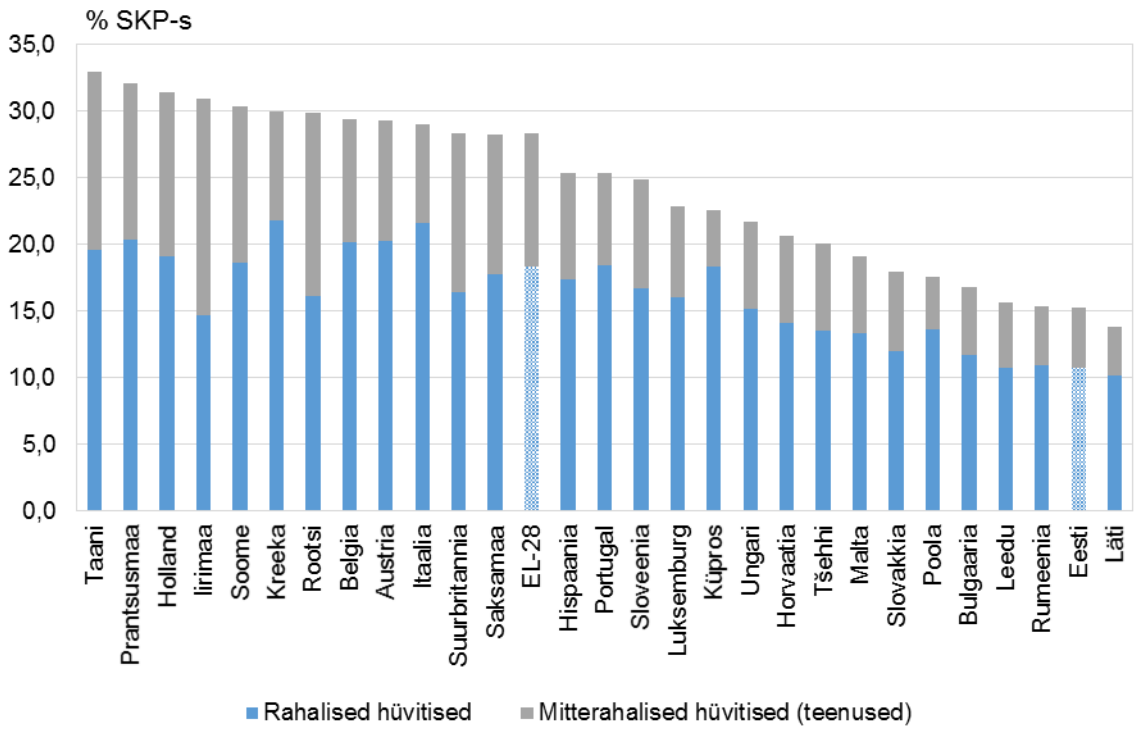

Allikas: Eurostat

Ka mitmetest Eestis läbi viidud uuringutest[62] selgub, et riigipoolne tugi peaks seisnema rohkem tasuta teenustes kui rahalistes toetustes ja hüvitistes. Tasuta või soodustingimustel pakutava teenused aitavad vähendada ka perede (leibkondade) kulutusi ja toetavad seeläbi ka nende perede majanduslikku toimetulekut. Samuti on teatud vajaduste ja probleemide lahendamisel vajalik eeskätt pakkuda sobivaid teenuseid, mitte niivõrd rahalisi toetusi. Näiteks vajadus teenuste ja toetuste suurema seostamise järele ilmnes ka PIU 2009 uuringust: 48% puuetega inimestest valiksid võimaluse korral tasuta teenuse asemel rahalise toetuse ning otsustaksid siis ise, millise teenuse nad endale saadud raha eest ostaksid.

Teenuste ja toetuste olemasolu mõjutab erinevas vanuses elanike toimetulekut. Toetused ja teenused peaksid koosmõjus andma parima tulemuse inimeste abistamisel ja tööturul osalemiseks. Teenuste ja toetuste seostamine võib aga tähendada seda, et toetust makstakse teenusega seotud kulude katmiseks, kuid nii, et inimene ise valib teenuse osutaja. Teisalt on inimeste toetamisel oluline, et teenuse osutamine ja saamine lähtuks inimese vajadusest. Täna on aga teenuste sisu omavalitsuste lõikes erinev. Samuti on küsimus teenuste finantseerimises. Elanike toimetuleku kontekstis on oluline taskukohasus, kuid teisalt on tööealiste arvu ja seeläbi tulude vähenemist arvestades

[62] RISC väärtushinnangute uuringu erianalüüs (2006), Lasterikaste perede uuring (2006).

probleemiks ka kohalike omavalitsuste võimekus erinevaid teenused rahastada. Kokkuvõttes on oluline teenuse kvaliteet, et vastav teenus vastaks vajadustele.

Teenuste olemasolu ja kvaliteet mõjutab mitte ainult otseselt teenuse kasutajate, vaid ka nende pereliikmete toimetulekut. Hoolduskoormuse vähendamisel on oluline, et teenused toetaksid tööturul osalemist, töö- ja pereelu ühitamist. Teenuste eest tasumisel on aga aastate lõikes suurenenud just isiku enda või tema pereliikmete omaosalusmäär. Paljudel juhtudel ei kasutata eelnevast tulenevalt pakutavaid teenuseid ning püütakse ise peresiseselt hooldamisega toime tulla, mis omakorda tekitab töö- ja pereelu ühitamise probleeme ning avaldab mõju pere toimetulekule (sh majanduslikule). Mitmed toetused ja hüvitised on seotud aktiivsusnõuetega (nt töötutoetus). Aktiivsusnõuete täitmise eelduseks on aga teenuste kättesaadavus.

TOETUSTE JA TEENUSTE VÄHENE INTEGREERITUS

Sotsiaalkaitse kulude andmete põhjal on aga teenuste (mitterahaliste hüvitiste) osatähtsus Eestis väga madal. Eurostati andmete kohaselt oli 20102. aastal Eestis sotsiaalkaitse sotsiaalhüvitiste kulu kokku 2 661,6 miljonit eurot ning sellest ligi 70% moodustavad rahalised hüvitised ning mitterahalised hüvitised (teenused) umbes 30%. Võrdluseks, et EL-28 sotsiaalhüvitiste kulud jagunevad keskmiselt vastavalt 64% (rahalised hüvitised) ja 36% (mitterahalised hüvitised). See tähendab, et otseselt kaupade või teenustena antavad või ka abivajaja kulutuste osaliseks või täielikuks katmiseks tehtavate maksete osakaal on Eestis madal. Kokkuvõttes on tänane toetuste ja teenuste süsteemi koosmõju vähene.

Joonis 20. **Eesti sotsiaalkaitsehüvitiste jagunemine funktsioonide ning rahaline/mitterahaline järgi,** 2012

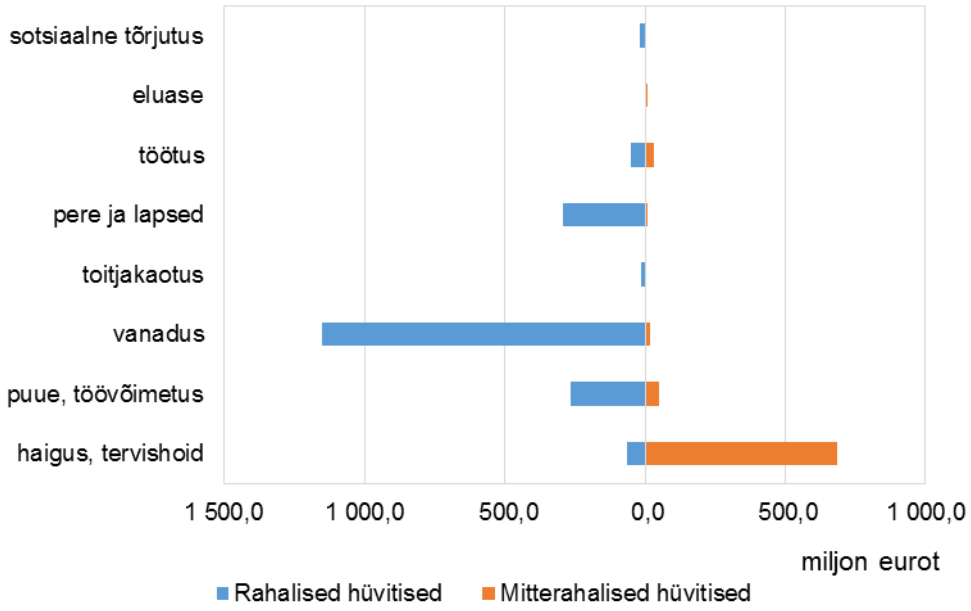

Allikas: Eurostat

Ka funktsioonide[63] lõikes on näha, et suurema osa sotsiaalkaitse kuludest moodustavad rahalised hüvitised (v.a. tervishoid). Aastate võrdluses on nii vanaduse kui puude funktsioonis sotsiaalkaitse kulud kasvanud – selle põhjuseks on peamiselt pensionisaajate ning puuetega inimeste arvu kasv. Samas ei olene täna puudega inimese sotsiaaltoetuse maksmine sellest kui suures ulatuses sotsiaalteenuseid saab ning milline on tema omaosalus teenuste eest tasumisel. Kuigi puuetega inimeste sotsiaaltoetuste eesmärk on toetada iseseisvat elamist, siis ei ole see piisav, et toimetuleku tagamiseks kasutada piisaval määral erinevaid sotsiaalteenuseid. Paljude teenuste puhul on teenuse eest tasujaks inimene ise või tema perekond ning kohaliku omavalitsuse poolt kaetakse omaosalus erandina siis kui inimesel või tema pere majanduslik seisund ei võimalda teenuse eest maksta. Teenuste osutamine on aga kohalike omavalistuste lõikes erinev.

PUUETEGA INIMESTE SOTSIAALTOETUSTE REGULATSIOON JA (HOOLDUS)TEENUSTE PAKKUMISE KORRALDUS EI OLE SEOSTATUD

Toetuste ja teenuste vähese seostatuse näiteks on ka see, et puudega inimese toetust makstakse hoolekandeasutuses elavale inimesele vaid sel juhul kui tal on lisakulud väljaspool hoolekandeasutust. Seejuures ei olene toetuse maksmine/mittemaksmine sellest, kas inimene maksab talle osutatava teenuse see eest osaliselt või täielikult. Eelduslikult maksab puudega inimene või tema pereliige hoolekandeasutuses elades kogu teenuse eest ise (kõrvalabi, juhendamine, järelevalve, ravimid, riided, toit, majutus jne). See tähendab, et majanduslikest võimalustest oleneb, kas abivajaduse korral saab teenust (teenuseid), mis tema elukvaliteeti aitaksid parandada või mis ennetaksid elukvaliteedi halvenemist.

Riik maksab puuetega inimestele iseseisva toimetuleku, sotsiaalse lõimumise ja võrdsete võimaluste toetamiseks ning õppimise ja töötamise soodustamiseks spetsiaalseid toetusi. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste maksmise eesmärgiks on puudest tingitud lisakulude osaline hüvitamine (vt ptk „Puuetega inimesed“). Eeskätt on tegemist rahaliste hüvitistega, mille määramisel aluseks on puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus. Ühtekokku on puuetega inimeste sotsiaaltoetuste määr aluseks kaheksale toetuse liigile (Leppik 2014[64]).

PUUETEGA INIMESTE IGAKUINE TOETUS EI PRUUGI KATTA LISAKULUSID

Puudega inimeste toetuste saajate arv aastate lõikes pidevalt kasvanud, samas toetuste määr ei ole muutunud. Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuringus (PIU 2009) tõi valdav enamus (90%) 16-aastastest ja vanematest inimestest välja puudest tingitud lisakulude esinemise. Enamik (85%) puuetega inimestest teeb lisakulusid ravimitele (pensioniealistest 88%, tööealistest ligi 78%). Lisakulude põhjustajaks on ka transport, millele teeb lisakulutusi peaaegu iga teine 16-aastane ja vanem puudega inimene. Samuti on olulisel kohal ka lisakulude tegemine kommunaalkuludele. Puude raskusastmete võrdluses esines sügava puudega inimestel

[63] ESSPROSi metoodika kohaselt on sotsiaalhüvitised jagatud kaheksa funktsiooni vahel: 1) haigus ja tervishoid, 2) puue, 3) vanadus, 4) toitjakaotus, 5) perekond ja lapsed, 6) töötus, 7) eluase ning 8) mujal liigitamata sotsiaalne tõrjutus.

[64] Leppik, M. (2014). Puuetega inimeste sotsiaalhoolekanne. Kogumikus *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine*. Statistikaamet.

vähem lisakulusid transpordile, kuid teisalt oli neil teistega võrreldes suuremad lisakulud hooldus- ja kaitsevahenditele. Tehtavate lisakulude ja tegeliku vajaduste võrdluses ilmneb, et kui keskmiselt tasutav lisakulu oli ligi 103 eurot kuus, siis tegelike vajaduste katmisel oleks lisakulu ligi 175 eurot kuus. (PIU 2009).

Arvestades, et näiteks puudega tööealise inimese toetuse suurus on vahemikus 65% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 16,62 eurot) kuni 210% sotsiaaltoetuste määrast (2015. aastal 53,70 eurot) kuus, siis võib öelda, et tegelike lisakulude ulatus on oluliselt suurem.

Teisalt kompenseeritakse osasid kulutusi erinevatest allikatest. Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel makstav igakuise toetuse eesmärgiks on osaliselt kompenseerida tööealiste inimestel kulutused ravimitele, transpordile, abivahendite korrashoiule, enesehooldusele ja majapidamisele, kommunikatsioonivahendite kasutamisele, eririietusele ja -jalatsitele. Laste ja vanemealiste puhul ei täpsusta seadus, millised lisakulud täpsemalt on, mida toetusega kompenseeritakse.

Teisalt kompenseeritakse ravimikulu ka Haigekassa poolt – nt töövõimetuspensionäridele ja vanaduspensionäridele rakendatakse ravimite ostmisel 75% soodusmäära. Samas võivad aga kulud ravimitele väga palju erineda. Ravimitoetust maksavad ka paljud kohalikud omavalitsused. Ravimikulu komponent on ka tööealise puudega inimese igakuises toetuses. Maksimaalselt kaetakse 20 eurot kuus ehk 240 eurot aastas.

PUUDEST TINGITUD LISAKULUDE KOMPENSEERIMINE ON KILLUSTATUD ERINEVATE SÜSTEEMIDE VAHEL

Kokkuvõttes on osade lisakulude kulude puhul erinevaid kompenseerimise allikaid, kuid teisalt näitab PIU 2009 uuring, et on mitmeid lisakulusid, mille ulatus on oluliselt kõrgem kui tänane toetuste määr. Samuti puudub terviklik ülevaade kõikidest lisakuludest, tegelikest vajadustest ja võimalikest kompenseerimise allikatest.

6. Sotsiaaltoetused ja hüvitised

Sotsiaalse kaitse süsteemil on oluline roll tagamaks erinevate sündmuste või riskide ilmnemisel inimestel ühiskonna abi ja lisaabinõude rakendumist[65]. Sotsiaalkindlustusega püütakse kompenseerida inimeste sissetulekute vähenemist või kulutuste suurenemist teatud riskide ilmnemisel. Sotsiaalsete riskidena käsitletakse neid juhtumeid, mis võivad põhjustada sissetulekute kaotuse või mis suurendavad vajadust täiendavate sissetulekuallikate järele (Poliitikauuringute Keskus Praxis 2011 järgi[66]). Sotsiaalse kaitse eesmärgiks on toetuste tagamine eriliste ja eluliste sündmuste põhjustatud kulutuste katmiseks; sissetulekute säilitamine neile, kes ajutiselt või alaliselt ei ole võimelised töötama ning kindlustada baasmiinimum neile, kes ei ole võimelised end sissetulekuga kindlustama (Medar ja Medar 2007, viidatud Poliitikauuringute Keskus Praxis 2011 järgi).

[65] Kreitzberg, M., Mäe, Ü., Reinomägi, A. (2010). Sotsiaane kaitse vaesuse leevendamise vahendina Eestis. Kogumik Vaesus Eestis. Statistikaamet.

[66] Poliitikauuringute Keskus Praxis (2011). Eesti sotsiaalkindlustussüsteemi jätkusuutliku rahastamise võimalused. Tallinn: Praxis.

Eesti sotsiaalkindlustus katab nn traditsioonilisi riske, mis tulenevad vanadusest, töö kaotusest, toitja kaotusest, lapse sünnist, haigestumisest ja tervisekaost. Seega tagatakse sotsiaalkindlustushüvitiste ja -toetustega inimestele kaitse kogu elukaare jooksul. Seejuures tuleb arvestada sotsiaalkindlustussüsteemi finantsilist ja sotsiaalset jätkusuutlikkust. See tähendab, et ühelt poolt on määravaks süsteemi rahastamisevõimalused ja kulutuste tasakaal ning teisalt süsteemi võime rahuldada erinevate sihtrühma ootusi sotsiaalkaitse riskidega toimetulekul (Poliitikauuringute... 2011).

SOTSIAALKINDLUSTUSE JÄTKUSUUTLIKKUSE TAGAMINE RAHVASTIKU VANANEMISE TINGIMUSTES

Eesti sotsiaalkindlustussüsteemi jätkusuutlikkust mõjutavad olulisel määral nii rahvastiku struktuur kui ka majanduse areng. Seoses rahvastiku vananemisega on oodata tööealise elanikkonna olulist vähenemist võrreldes pensioniealistega. Kui 2014. aastal oli ühe pensioniealise inimese kohta ligi neli tööealist elanikku, siis näiteks 2040. aastaks on see suhe prognoosi kohaselt vähenenud kaheni (vt ka ptk 1).

Nii pensionide, sotsiaalteenuste kui ka tervishoiuteenuste kättesaadavuse ja rahastamise seisukohast on oluline pöörata eraldi tähelepanu 65-aastaste ja vanemate elanike ja tööealise elanikkonna vahelisele proportsioonile. Seejuures mõjutab tööealise elanikkonna vähenemine ka maksu- ja tulubaasi. **2014. aastal oli vanadussõltuvusmäär ehk 65-aastaste ja vanemate inimeste suhe tööealisesse (15–64-aastased) rahvastikku 27,9% ning see näitaja on alates 2000. aastast pidevalt suurenenud.** Meeste ja naiste võrdluses on kasvanud enam vanadussõltuvusmäär naiste puhul: nii on 2014. aastal vanadussõltuvusmäär naiste seas 36,6% ning meeste seas 19%. Rahvastiku jätkuvat vananemist kirjeldavad ka erinevad prognoosid. Statistikaameti viimati avaldatud prognooside (aluseks 2012 rahvaarv) kohaselt suureneb vanadussõltuvusmäär 2040. aastaks 45%-47%-ni. Kokkuvõttes on Eestis rahvastiku vananemise tempo keskmiselt olnud oluliselt kiirem kui paljudes teistes Euroopa riikides (Puur, Põldma 2010[67]).

Peamine ja kõige suurem väljakutse ongi tagada ka tulevikus adekvaatne kaitse sotsiaalsete riskide realiseerumisel arvestades demograafilisi trende ehk rahvastiku vananemist ja tööealise elanikkonna vähenemist. Seetõttu on väga oluline, et erinevad toetused ja teenused toetaksid inimeste osalemist tööturul ning et tööturult lahkumine ei oleks enneaegne. See eeldab nii töötamist motiveerivaid hüvitiste ja toetuste skeeme ning aktiveerivate teenuste seostatust toetuste maksmisega. Rahvusvahelistes võrdlustes on välja toodud Eesti sotsiaalkaitse orienteeritus hüvitiste maksmisele ning teenuste vähene osakaal. Seda näitavad ka Eesti sotsiaalkaitse kulutuste võrdlus teiste EL riikidega (vt ptk 5).

Oluline, et meetmete kujundamisel välditaks inimeste sattumist töötuslõksu, mitteaktiivsuslõksu või madala palga lõksu. Teiselt poolt on oluline skeemide kuluefektiivus. Ühelt poolt tähendab see skeemide administreerimise efektiivsust (skeemide lihtsus ja vähene arv erandeid). Teisalt tuleb jälgida ja analüüsida, kas antud hüvitiste maksmise tagab kõige paremini kaitse antud riski vastu või saavutaks paremaid

[67] Puur. A., Põldma, A. (2010). Rahvastiku vananemine demograafilises vaates. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

tulemusi näiteks teenuste pakkumisega. Samuti on oluline analüüsida ja hinnata erinevate asendussissetulekute maksmist samaaegselt.

UUED SOTSIAALSED RISKID VAJAVAD TÄHELEPANU

Sotsiaalkindlustusskeemide kujundamisel tuleb rohkem teadvustada ühiskonna arenguid, uusi käitumismustreid ning arvestada uute sotsiaalsete riskide tekkega. Seoses rahvastiku vananemisega ja eluea pikenemisega on üheks oluliseks sotsiaalseks riskiks kujunemas hooldusvajadus, mis takistab hoolduskoormusega inimestel tööturul osalemist. Pikaajaline hoolduse puhul on tegemist nn uue riskiga, mida tänane sotsiaalkindlustussüsteem ei sisalda. (vt ka ptk 3).

Teisalt tuleb arvestada, et tänapäeva kontekstis on suurenenud piiriülene liikuvus. Tööle ja elama siirdutakse mitte ainult Euroopa Liitu vaid ka väljapoole seda. Sotsiaalkindlustuse kontekstis tekitab see küsimuse väljateenitud õiguste tagamises. Euroopa Liidus on sotsiaalkindlustusõiguste tagamist peetud üheks oluliseks isikute vaba liikumise garantiiks ning nimetatud hüvitiste piiriülene maksmine on reguleeritud otsekohalduvate sotsiaalkindlustusskeemide koordinatsioonimäärustega.[68] Euroopa Liidu poolt teatud kolmandate riikidega sõlmitud assotsiatsioonilepingute raames on sotsiaalkindlustuse valdkonnas eelkõige kaetud kodanike võrdne kohtlemine ja pensionide eksportimise ehk kolmandasse riiki maksmise kohustus. Eesti on samuti võtnud kohustusi tagada väljateenitud sotsiaalkindlustusõiguste realiseerimine, kui isik on liikunud elama väljapoole Euroopa Liitu. Kahepoolsed sotsiaalkindlustuslepingud on sõlmitud Venemaa, Ukraina, Kanada ja Moldovaga. Läbirääkimised on alustatud USA, Austraalia, Valgevene, Aserbaidžaaniga. Siiski on tegemist valdavalt pensionikindlustusega, kuid sellele lisaks on vaja kaaluda lepingutesse hõlmata sätted, mis välistavad topelt sotsiaalkindlustuse sissemaksete maksmise lähetatud töötajate puhul. Lepingu partnerriikide valikul tuleb lähtuda sellest, kuhu Eesti elanikud kõige rohkem tööle liiguvad.

MINIMAALSETE SOTSIAALKINDLUSTUSHÜVITISTE TASE EI VASTA RAHVUSVAHELISTE NÕUETELE

Sotsiaalkindlustusmeetmete arendamisel lähtutakse põhimõttest, et need peavad vastama vähemalt Euroopa Sotsiaalkindlustuskoodeksi ja Euroopa Parandatud ja Täiendatud Sotsiaalharta miinimumnõuetele. Nende sotsiaalkindlustushüvitiste liikide osas, mille hüvitisi puudutavad osad on Eesti Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksist ratifitseerinud, tuleb tagada vastavus koodeksis kehtestatud standardile.

Eesti on ratifitseerinud ka parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta, mille kohaselt peab sissetulekut asendavate minimaalsete sotsiaalkindlustushüvitiste tase olema vähemalt 40% mediaan ekvivalentnetosissetulekust arvutatuna Eurostati suhtelise vaesuse piirist.

[68] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EÜ) nr 883/2004 sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta (ELT L 200, 7.06.2004, lk 1) ja selle rakendusmäärus nr 987/2009 (ELT L 284, 30.10.2009, p1)

Üldjuhul on Eesti sotsiaalkindlustussüsteem vastavuses koodeksi ratifitseeritud osadega. Samas on ekspertkomitee[69] oma viimastes järeldustes Eesti poolt 2013. aastal esitatud aruande kohta toonud välja, et madalapalgaliste tööliste puhul, kes moodustavad koodeksiga kaitstavate isikute põhirühma, toimib Eesti sotsiaalkindlustussüsteem allpool vaesusriski piiri või isegi allpool elatusmiinimumi[70]. Sellises olukorras, mis kinnistab äärmist vaesust, peaks riik püüdma toetada oma sotsiaalkindlustussüsteemi täiendava sotsiaalkaitsetasemega, mis tagaks põhisissetuleku kõigile abivajajatele vähemalt elatusmiinimumi tasemel. Samuti on Eesti 2012. aasta andmetele tuginedes leitud, et 2012. aastal oli täisajatöö korral alampalk 290 eurot kuus, mis jääb allapoole suhtelise vaesuse piiri, samas kui sotsiaalkindlustushüvitised, mis arvutatakse protsendimäärana sellest alampalgast, võivad jääda allapoole absoluutset vaesuspiiri. (vt ka ptk 6.2).

Rahvapension oli 2014. aastal vaid 149 eurot kuus (0,6% vanaduspensionieas olevatest inimestest saab rahvapensioni), mis jääb olulisel määral allapoole absoluutset vaesuspiiri (2013. aastal 205 eurot), samas kui meessoost tavalise lihttöölise pension oli 30-aastase kindlustusstaaži korral 283,83 eurot, jäädes seega allapoole suhtelise vaesuse piiri (358 eurot 2013. aastal). Ekspertkomitee tuletas meelde, et sotsiaalkindlustussüsteem ei täida oma põhiülesannet, kui selle hüvitised ei suuda hoida inimesi ülalpool vaesuspiiri.

6.1 Toimetulekutoetus

Minimaalse sissetuleku tagamise skeemiks on täna Eestis toimetulekutoetus. Toimetulekutoetus on riigi rahaline abi puuduses inimestele, mille eesmärgiks on tagada minimaalne sissetulek olukorras, kus kõik muud vaesuse ja puuduse leevendamise abinõud on osutunud ebapiisavaks. Toimetulekutoetust määrab ja maksab kohalik omavalitsus riigieelarvelistest vahenditest. Toimetulekutoetusele on õigus üksi elaval isikul või perekonnal[71], kelle kuu sissetulek pärast sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud tingimustel arvestatud eluruumi alaliste kulude mahaarvamist on alla kehtestatud toimetulekupiiri[72].

---

[69] Euroopa Nõukogu ja Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) vahel sõlmitud kokkuleppe kohaselt vaatab Rahvusvahelise Tööbüroo konventsioonide ja soovituste kohaldamise ekspertkomitee läbi riikide aruanded ja teeb nende kohta järeldused.

[70] Absoluutse vaesuse piir ehk elatusmiinimum arvutatakse Eestis kulutuste alusel ning see koosneb järgmistest kulukomponentidest: arvestuslikust minimaalsest toidukorvist (v.a alkoholi- ja tubakakulutused), eluasemekuludest ning individuaalsetest mittetoidukulutustest. Toidukulutuste aluseks on minimaalne toidukorv. Sotsiaalministeerium. (2011). Elatustase ja vaesus. Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2000–2010.

[71] Toimetulekutoetuse määramisel loetakse perekonna liikmeteks abielus või abielulistes suhetes olevad samas eluruumis elavad isikud, nende abivajavad lapsed ja vanemad või muud üht või enamat tuluallikat ühiselt kasutavad või ühise majapidamisega isikud. Perekonna koosseisu loetakse ka perekonnast eemalviibivad õpilased juhul, kui nende rahvastikuregistrisse kantud elukoha aadressiandmed langevad kokku perekonna elukoha aadressiandmetega.

[72] Toimetulekutoetuse arvestamise aluseks on üksi elava isiku või perekonna kõigi liikmete eelmise kuu netosissetulek, jooksval kuul tasumisele kuuluvad eluruumi alalised kulud ning kehtestatud toimetulekupiir. Ühe vanemaga (täiskasvanuga) peredel on õigus saada koos toimetulekutoetusega täiendavat sotsiaaltoetust 15 eurot. Toimetulekutoetust taotlevatel perekondadel, kelle perekonnaliikmete hulka kuuluvad lapsed, on võimalik taotleda ka vajaduspõhist peretoetust.

Toimetulekupiiri suuruse kehtestab Riigikogu riigieelarves. 2014. aastal oli toimetulekupiir üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele 90 eurot kuus (s.o 100% toimetulekupiiri suurusest), perekonna teisele ja igale järgnevale liikmele 72 eurot kuus (s.o 80% toimetulekupiiri suurusest). 2015. aastal toimetulekupiir üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele võrreldes 2014. aastaga ei suurenenud, kuid alates 2015. aastast tõusis toimetulekupiir perekonna alaealistele liikmetele võrdseks perekonna esimese liikme toimetulekupiiriga.

2013. aastal sai toimetulekutoetust 35 070 inimest ehk 2,7% kogu elanikkonnast. Toetust saavate isikute arv ja osakaal elanikkonnast viimastel aastatel vähenenud, sealjuures kajastub toimetulekutoetuse andmetes oluliselt majanduskriisi mõju. Seoses toimetulekupiiri tõusu ja eluasemekulude kallinemisega on keskmine toimetulekutoetuse summa aasta-aastalt kasvanud, 2013. aastal oli see ligi 156 eurot. 2013. aastal toimetulekutoetuseks kasutatud vahenditest ehk 18,48 miljonist eurost suunati lastega peredele 8,04 miljonit eurot. (Sotsiaalministeeriumi, Sotsiaalteenuste- ja toetuste andmeregistri andmed).

Joonis 21. **Toimetulekupiiri ja keskmise toimetulekutoetuse summa suurus,** 2002–2014

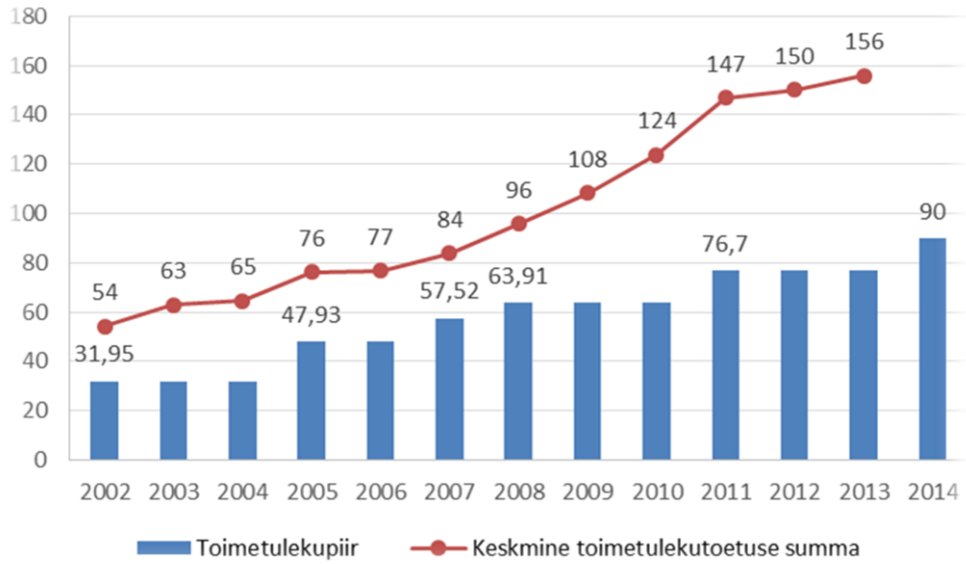

Allikas: Sotsiaalministeerium

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt lähtutakse toimetulekupiiri kehtestamisel minimaalsetest tarbimiskuludest toidule, riietusele ja jalanõudele, samuti muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks. 2013. aastal moodustasid minimaalsed kulud toidule ning garderoobikaupadele 97,5 eurot, muude esmavajaduste rahuldamiseks mõeldud kaupade all saab silmas pidada teisi elatusmiinimumi kulusid (v.a eluasemekulud), mis moodustasid 2013. aastal kokku 128,2 eurot kuus[73].

[73] Statistikaameti elatusmiinimumi andmed.

Joonis 22. **Vaesuspiirid ja keskmine toimetulekutoetus,** 2008-2013

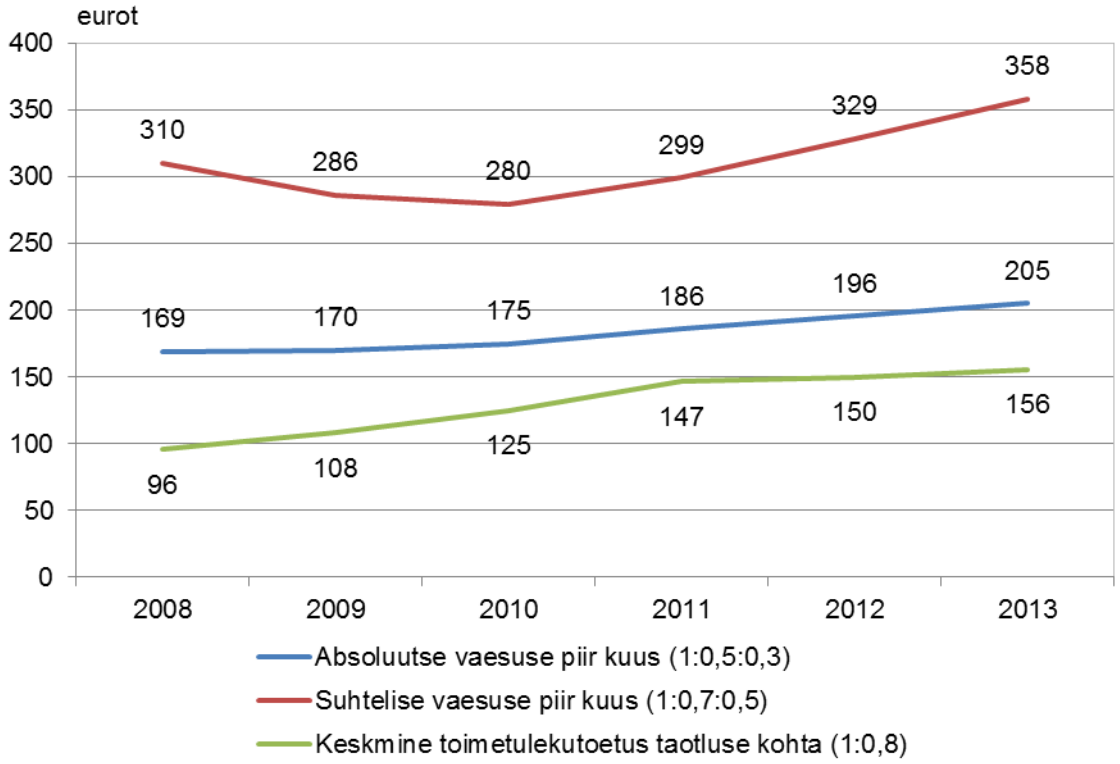

Allikad: Statistikaamet, Sotsiaalministeerium

Seega on kehtiv toimetulekupiir oluliselt madalam elatusmiinimumi[74] raames arvestatud vastavate kulukomponentide maksumusest, mida toimetulekupiir katma peaks, mistõttu toimetulekupiir ei taga piisavat sissetulekut, et katta minimaalse toidukorvi ja muude esmavajalike kaupade ja teenuste maksumust[75].

TOIMETULEKUPIIR ON ELATUSMIINIMUMIST OLULISELT MADALAM

Ka ei ole toimetulekupiiri arvutamise metoodikat seaduse tasandil kirjeldatud ja seega sõltub toimetulekupiiri suurus vaid poliitilistest otsustest, arvestamata sealjuures näiteks elukalliduse tõusu ja elatusmiinimumi komponentide maksumust. Lisaks lähtub toimetulekutoetuse arvestamisel iga KOV enda kehtestatud eluasemekulude piirmääradest. See tagab ühelt poolt antud piirkonnale iseloomulike eripärade

[74] Arvestuslik elatusmiinimum on Statistikaameti andmetel tõusnud, sh on minimaalne toidukorv kallinenud. Arvestuslik elatusmiinimum üksi elavale isikule oli 2013. aastal 205,3 eurot kuus, sellest 77,1 eurot moodustasid eluasemekulud. Ülejäänud kuluartiklid moodustasid 128,2 eurot, millest minimaalsed kulud toidule olid 92 eurot, garderoobikulud 5,5 eurot, kulud majapidamisele 1,4 eurot, tervisele 8 eurot, transpordile 4,4 eurot, sidele 6,2 eurot, vabale ajale 2,7 eurot, haridusele 4,8 eurot, muudele kuludele 3,3 eurot.

[75] Vt ka Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat 2015. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf (01.02.15)

arvestamise, ent teisalt ei pruugi piisaval määral sõltuda objektiivsetest näitajatest (arvestades nt leibkonna suurust).

6.2 Vaesus ja tõrjutus

Madalama sissetulekuga inimeste majandusliku toimetuleku hindamiseks kasutatakse Eestis peamiselt kahte indikaatorit: absoluutse ja suhtelise vaesuse näitajat. Absoluutse vaesuse piir määrab ära madalama sissetulekutaseme, mis võimaldab inimestel toime tulla konkreetses keskkonnas. Suhteline vaesus näitab sissetuleku jaotumise ebaühtlust väiksema sissetulekuga elanike seas. Sotsiaalpoliitika peamine eesmärk on kindlustada kõigi elanike toimetulek teatud tasemel, sealjuures vähendades võimalusel elanike sissetulekute jaotumise ebaühtlust.[76]

Suhtelise vaesuse määr näitab nende inimeste osakaalu, kelle sissetulekute tase jääb alla suhtelise vaesuse kokkulepitud piiri. Eestis, nagu ka kõigis ülejäänud Euroopa Liidu riikides, on suhtelise vaesuse piiriks 60% elanikkonna sissetulekute mediaanist tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 korral. Suhteline vaesus peegeldab sissetulekute jaotust ühiskonnas – see tähendab, et kui inimeste sissetulekud kasvavad, kuid sissetulekute jaotus elanikerühmade vahel jääb samaks, siis suhtelise vaesuse määr ühiskonnas ei muutu.

Absoluutse vaesuse piir[77] ehk elatusmiinimum arvutatakse Eestis kulutuste alusel ning absoluutse vaesuse määr väljendab nende leibkondade osakaalu, kelle sissetulek leibkonnaliikme kohta kuus tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral jääb alla absoluutse vaesuse piiri (s.o allapoole absoluutse vaesuse piiriks olevat kulutuste taset) ehk alla elatusmiinimumi.

Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal arvestuslik elatusmiinimum ühe liikmelisel leibkonnal 205 eurot kuus (sealhulgas minimaalse toidukorvi maksumus oli 92 eurot). 2012. aastal oli üheliikmelise leibkonna arvestuslik elatusmiinimum 196 eurot kuus ning minimaalse toidukorvi maksumus sellest oli 88 eurot.

Statistikaameti andmetel elas 2013. aastal suhtelises vaesuses inimene, kelle kuu ekvivalentnetosissetulek oli väiksem kui 358 eurot (2012. aastal 329 eurot). 2011. aastal alanud elanike sissetulekute suurenemine jätkus ka 2013. aastal, kuid samas suurenes ka sissetulekute ebavõrdsus. 2013. aastal erinesid elanikkonna vaeseima ja rikkaima viiendiku sissetulekud 6,6 korda (2012. aastal 5,5 korda).

[76] Sotsiaalministeerium. (2011). Elatustase ja vaesus. *Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2000–2010.*

[77] Absoluutse vaesuse piir ehk elatusmiinimumi arvutamisel käsitletakse kolme kulukomponenti: toidukulutused, eluasemekulutused ja individuaalsed mittetoidukulutused. Toidukulutuste maksumuse arvutamise aluseks on minimaalne toidukorv.

Joonis 23. **Ühe liikmega leibkonna kuu suhtelise ja absoluutse vaesuse piir,** 2004–2013[78]

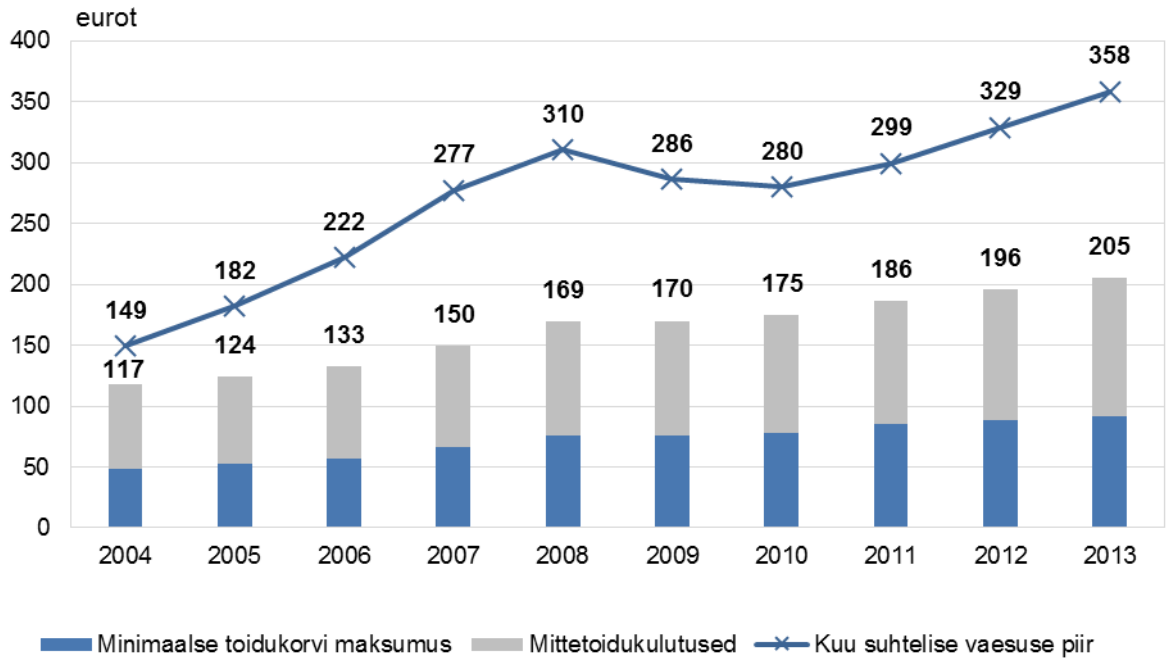

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2014

Jooniselt 23 järeldub, et absoluutse vaesuse piir (minimaalse toidukorvi ja mittetoidukulutuste summa) on aasta aastalt tõusnud, olles kooskõlas kulutuste suurenemisega. Samas majanduskriisi ajal (2009. ja 2010. aastal) suhtelise vaesuse piir langes, mis tõi kaasa ka suhtelise vaesuse määra languse, kuigi suurenes töötus ning vähenesid elanikkonna sissetulekud. Seega näitab suhtelise vaesuse piir sissetuleku jaotumist ühiskonnas, samal ajal kui absoluutse vaesuse piir määrab ära madalama sissetulekutaseme, mis võimaldab inimestel toime tulla konkreetses keskkonnas. 2013. aastal absoluutse vaesuse piir pisut tõusis, samas jäi madalaima kvintiili sissetulek praktiliselt samaks, seega langesid enne pisut piirist ülevalpool olevad elanikud piirist allapoole.

[78] Absoluutse ja suhtelise vaesuse näitajaid arvutab ja avaldab Eesti Statistikaamet Eesti Sotsiaaluuringu (EU-SILC nime alla EL-s) andmete põhjal. EU-SILC harmoniseeritud metoodika kohaselt viiakse uuringut läbi tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta. Erinevalt Eurostati tavale avaldada vaesuse näitajad uuringuaasta järgi, näitab käesolevas aruandes aasta läbivalt sissetulekuaastat. 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu käsitleda aegrea katkestusena.

Vaesuse määrad

Absoluutse vaesuse määr väljendab nende inimeste osatähtsust, kelle sissetulek leibkonnaliikme kohta kuus tarbimiskaalude 1:0,7:0,5 korral jääb alla absoluutse vaesuse piiri ehk alla elatusmiinimumi.

IGA KAHETEISTKÜMNES EESTI ELANIK ELAB ALLPOOL ABSOLUUTSE VAESUSE PIIRI

2013. aasta lõpetas 2010. aastal alguse saanud positiivse trendi ning absoluutse vaesuse määr Eesti elanikkonnas enam ei langenud. Siinkohal tuleb veelkord märkida, et 2013. aastal muutus andmeallikas ning pole selge, kui suur on andmeallika mõju sissetuleku andmetele, mille põhjal absoluutse vaesuse määr arvutatakse. Seega tuleb ka võrdlustes eelnevate aastatega olla ettevaatlikum. Teisalt tuleb märkida, et elanikkonna absoluutse vaesuse määra tõus jääb siiski statistilise vea piiresse ning seetõttu ei saa väita, nagu oleks absoluutse vaesuse määr oluliselt võrreldes eelneva aastaga muutnud. Absoluutses vaesuses oli 2013. aastal 8% Eesti elanikkonnast ehk 104 700 inimest (2012. aastal elas absoluutses vaesuses 7,3% elanikkonnast).

Allpool absoluutse vaesuse piiri elavate laste osakaal oli 2013. aastal oli 10,1%. Majanduskriisi aastatel suurenes see aga 7%-lt 2008. aastal 11,4%-le 2010. aastal. Keskmine vanaduspension on suhtelise vaesuse piirile lähedal ja seetõttu ei ole pensionäride vaesus sügav. Vanemaealiste absoluutse vaesuse määr oli 2,2%.

Joonis 24. **Absoluutse vaesuse määr kogu elanikkonnas ja vanuserühmade järgi,** 2005–2013[1]

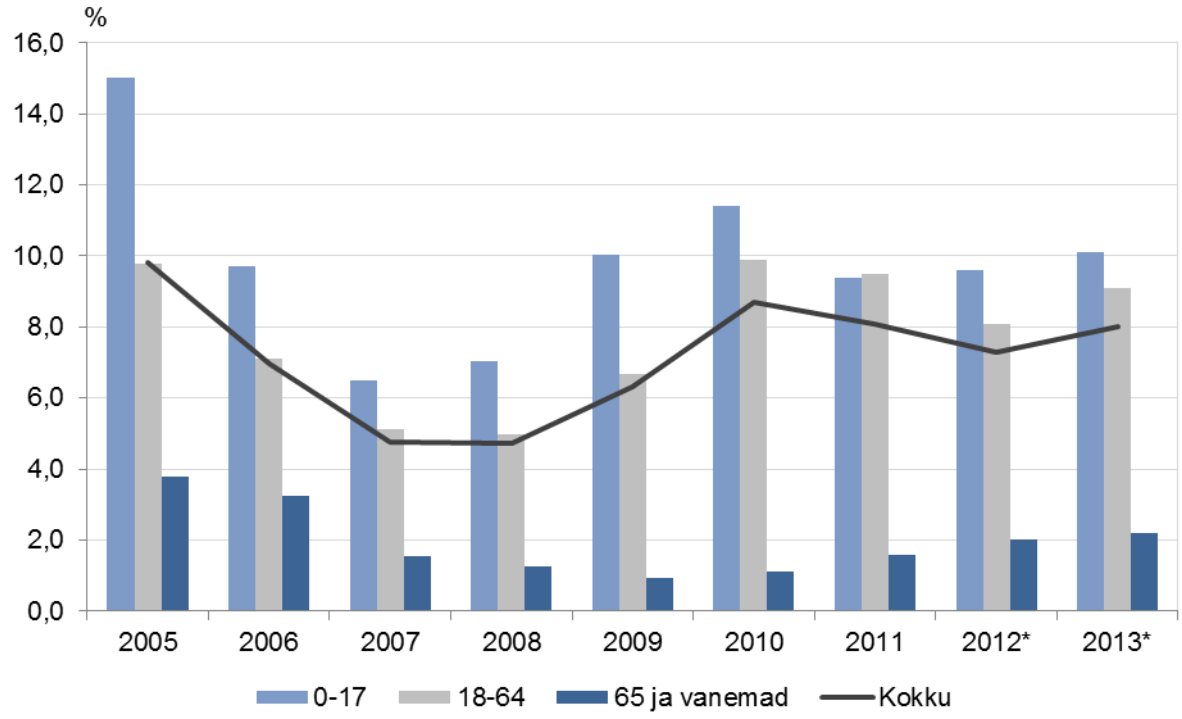

[1] 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka

Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu käsitleda aegrea katkestusena.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2006–2014

Suhtelise vaesuse määr on inimeste osatähtsus, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam tarbimiskaalude 1:0,5:0,3 korral.

IGA VIIES EESTI ELANIK ELAB ALLPOOL SUHTELISE VAESUSE PIIRI

Ühiskonna ebaühtlane taastumine majanduskriisist on toonud kaasa ebavõrdsuse suurenemise ja suhtelise vaesuse määra kasvu. Kuigi võrreldes 2011. aastaga elanike sissetulekud suurenesid, erinesid 2013. aastal elanikkonna rikkaima ja vaesema viiendiku sissetulekud 6,6 korda ehk varasemate aastatega võrreldes sissetulekute ebavõrdsus taaskord suurenes. Suhtelises vaesuses elas 2013. aastal 22,1% ehk 288 600 inimest ning võrreldes eelnevate aastatega suurenes suhtelises vaesuses elavate inimeste osakaal (2012. aastal elas suhtelises vaesuses 17,5% elanikkonnast). Ebavõrdsuse näitaja suurenemise 2013. aastal on põhjustanud just kõige kõrgema kvintiili sissetuleku suurenemine, samas kui esimese kvintiili sissetulek praktiliselt muutunud ei ole. Ka siinkohal pole Statistikaametil päris täpselt võimalik hinnata andmeallika muutuse mõju 2013. aasta andmetele võrreldes varasemate aastatega, seetõttu tuleks ka 2013. aasta suhtelise vaesuse andmeid käsitleda kui aegrea katkestust.

2013. aastal suurenesid kõikide elanikerühmade (laste, tööealiste, ja vaenamealiste) suhtelise vaesuse määrad. Suurimat tõusu näitas taaskord vanima vanuserühma ehk vähemalt 65-aastaste suhtelise vaesuse määr. 2013. aastal oli vähemalt 65-aastaste suhtelise vaesuse määr 31,8%.

Joonis 25. **Suhtelise vaesuse määr kogu elanikkonnas ja vanuserühmade järgi,** 2005-2013[1]

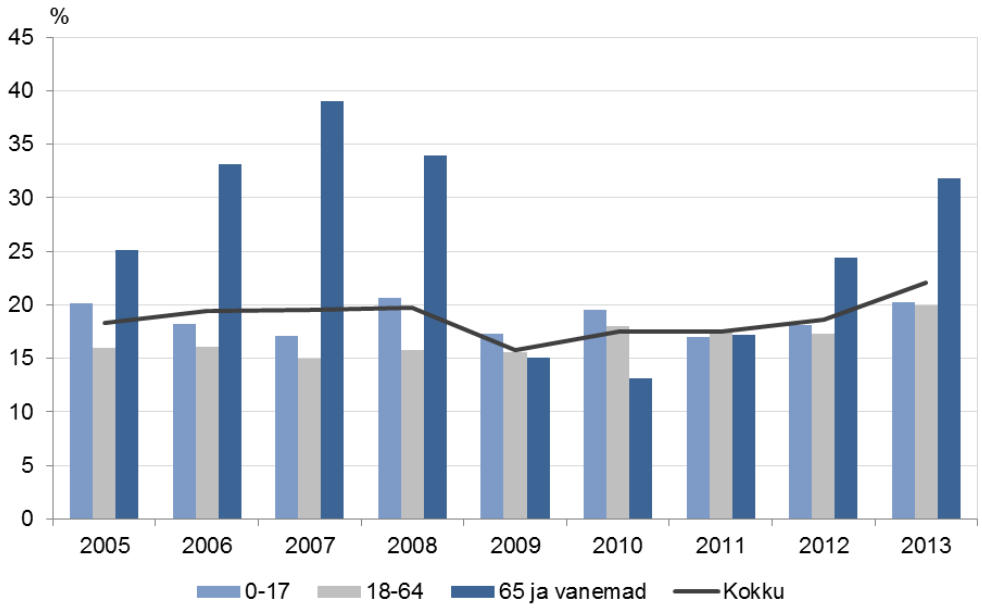

1

Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta. 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem

kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu käsitleda aegrea katkestusena.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2006–2014

VAESUSE FEMINISEERUMINE

Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal meeste absoluutse vaesuse määr 8,9% ja naiste 7,3%. Suhtelise vaesuse määr on aga meestel kõrgem – nii elas allpool suhtelise vaesuse piiri 20,6% meestest ja 23,5% naistest. Vanuse kasvades aga naiste vaesuse määr kõrgem – nii elas 65-aastastest ja vanematest naistest allpool absoluutse vaesuse piiri 2,4% ning allpool suhtelise vaesuse piiri 39%. Suhtelise vaesust kogevad vähemalt 65-aastased naised enam kui kaks korda rohkem kui mehed. Põhjuseks asjaolu, et vanuse kasvades, suureneb ka üheliikmeliste leibkondade arv naiste seas (vt ka ptk 1.3). Seega iseloomustab ka Eestit vaesuse feminiseerumine.

Tabel 8. **Absoluutse ja suhtelise vaesuse määr[1] soo ja vanuserühmade järgi**, 2004–2013[2]

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Absoluutse vaesuse määr, %									
Kokku	9,8	7,0	4,8	4,7	6,3	8,7	8,1	7,3	8,0
Mehed	10,1	7,2	5,3	5,6	7,0	9,4	8,7	7,9	8,9
Naised	9,6	6,8	4,3	4,0	5,7	8,1	7,6	6,8	7,3
0–17	15,0	9,7	6,5	7,0	10,0	11,4	9,4	9,6	10,1
Mehed	15,5	9,4	6,3	7,8	9,6	10,7	9,1	10,3	10,3
Naised	14,4	10,1	6,6	6,1	10,4	12,1	9,8	8,9	9,8
18–64	9,8	7,1	5,1	5,0	6,7	9,9	9,5	8,1	9,1
Mehed	9,8	7,5	5,8	5,9	7,4	10,6	10,1	8,4	9,8
Naised	9,8	6,7	4,5	4,1	6,0	9,3	8,9	7,8	8,4
65 ja vanemad	3,8	3,2	1,6	1,2	0,9	1,1	1,6	2,0	2,2
Mehed	2,0	..	..	..	..	..	..	..	..
Naised	4,7	4,1	1,8	1,7	1,2	1,3	2,2	2,3	2,3
Suhtelise vaesuse määr, %									
Kokku	18,3	19,4	19,5	19,7	15,8	17,5	17,5	18,6	22,1
Mehed	16,3	16,7	16,5	17,5	15,4	17,6	16,8	17,2	20,6
Naised	20	21,6	22	21,6	16,2	17,4	18,1	19,9	23,5
0–17	20,1	18,2	17,1	20,6	17,3	19,5	17	18,1	20,2
Mehed	21,3	18,4	17,7	21,9	17,4	19,3	17,2	19,1	20,7
Naised	18,9	17,9	16,5	19,2	17,3	19,8	16,8	17	19,7
18–64	16	16,1	15	15,8	15,6	18	17,7	17,3	19,9
Mehed	15,2	15,4	14,6	15,9	16,1	18,9	17,8	17,4	21,1
Naised	16,7	16,8	15,3	15,7	15,1	17,2	17,7	17,2	18,9
65 ja vanemad	25,1	33,1	39	33,9	15,1	13,1	17,2	24,4	31,8
Mehed	13,7	20,7	24,6	18,9	8	7,2	11,2	13,3	17,7
Naised	30,8	39,2	46,1	41,3	18,6	15,9	20,1	29,9	39

[1] Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.
[2] Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta. 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu käsitleda aegrea katkestusena.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2014

Vaesusest on rohkem ohustatud mittetöötavad või madalama sissetulekuga inimesed. 2013. aastal oli mittetöötava elanikkonna absoluutse vaesuse määr 10,9% ja suhtelise vaesuse määr 36%. Mittetöötavast elanikkonnast on kõige halvemas olukorras töötud: 2013. aastal elasid rohkem kui pooled töötud suhtelises vaesuses ja hinnaguliselt 39,2% töötutest absoluutses vaesuses.

KA PÜSIVA TÖÖKOHA OLEMASOLU EI KINDLUSTA ALATI VAESUSESSE MITTELANGEMIST

Ehkki töötamine vähendab vaesusesse langemise riski, ei kindlusta töökoha olemasolu automaatselt rahuldavat toimetulekut: 2013. aastal elas suhtelises vaesuses 12,1% ja absoluutses vaesuses 5% püsiva töökohaga inimestest (nn palgavaesed).

Tabel 9**. Suhtelise ja absoluutse vaesuse määr hõiveseisundi järgi,** 2013 (protsent)

	Suhtelise vaesuse määr, %	**Absoluutse vaesuse määr, %**
Töötajad	12,1	5
Palgatöötajad	10	4
Ettevõtjad	33,6	16,1
Mittetöötavad	36	10,9
Töötud	59,2	39,2
Vanaduspensionärid	34,9	3,1
muud mitteaktiivsed	31,7	14,1

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2014

Elukoha järgi oli 2013. aastal nii absoluutse kui suhtelise vaesuse määr kõige kõrgem Ida-Viru maakonnas (vastavalt 14% ja 33,7%). Samas kõige madalam oli absoluutses vaesuses elavate inimeste osatähtsus Järva, Saare ja Harju maakonnas (kõigis 6%), suhtelise vaesuse määr oli madalam aga Harju maakonnas (17,4%).

Tabel 10. **Suhtelise ja absoluutse vaesuses määr[1] elukoha järgi,** 2013[2]

	Suhtelise vaesuse määr, %	**Absoluutse vaesuse määr, %**
Kogu Eesti	22,1	8
Linnaline asula	21,6	7,7
Maa-asula	23,4	8,8

Põhja-Eesti	17,4	6,3
Kesk-Eesti	24,3	7,3
Kirde-Eesti	33,7	13,9
Lääne-Eesti	23,7	9,2
Lõuna-Eesti	23,7	8,2
Harju maakond	17,4	6,3
..Tallinn	18,2	6,2
Hiiu maakond	23,5	8,2
Ida-Viru maakond	33,7	13,9
Jõgeva maakond	25,3	6,9
Järva maakond	21,9	6,1
Lääne maakond	24,3	..
Lääne-Viru maakond	28,4	8
Põlva maakond	27,2	7,1
Pärnu maakond	24,1	11,6
Rapla maakond	19,4	7,1
Saare maakond	22,3	6,1
Tartu maakond	20,5	7,2
Valga maakond	28,6	11,2
Viljandi maakond	23,7	7,6
Võru maakond	29,8	13,8

[1] Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

[2] Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2014

Leibkondade lõikes on suuremas vaesusriskis need leibkonnad, kus on vähem tööealisi liikmeid ja suurem arv sõltuvaid (nt lapsed, töötud) liikmeid. Sarnaselt varasematele aastatele oli leibkondade lõikes kõige kõrgem absoluutse vaesuse määr ühe vanemaga leibkondades (üks täiskasvanu ja lapsed) – 15,8%. Tagamaks puudega laste vanematele võrdsed võimalused tööturul osalemiseks on Euroopa Sotsiaalfondi vahendite toel seatud eesmärgiks arendada ja pakkuda suuremas mahus puudega lastele mõeldud tugiteenuseid.[79] Teisteks absoluutse vaesuse riskirühmadeks on üksinda elavad inimesed ning pered, kus kasvab kolm ja enam last. 2013. aastal elas üksikutest alla 65-aastastest inimestest allapool absoluutse vaesuse piiri 15,4%, lasteta üheliikmelistest leibkondadest 8,9% (seejuure on üksikute meeste absoluutse vaesuse määr hinnanguliselt kolm korda suurem kui samas olukorras naiste) ning kolme ja enama lapselistest peredest 12%.

Sarnaselt sellest eelnevate aastatega oli ka 2013. aastal lastega leibkondadest suhtelise vaesuse määr kõige suurem ühe vanemaga lapse/lastega leibkondades 36,1% ning kolme ja enama lapsega leibkondades 22,9%. Ka teistes EL riikides on lastega

[79] http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/ESF/tat_puudega_laste_tugiteenused.pdf

leibkondadest kõige suuremas vaesusriskis ühe vanemaga leibkonnad ning kolme ja enama lapsega leibkonnad.

Tabel 11. **Absoluutse vaesuse määr[1] leibkonnatüübi järgi,** 2004–2013[2]

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012***	**2013***
Lasteta leibkond	10,6	7,0	5,5	3,9	3,7	4,2	7,2	7,2	6,0	6,7
Üheliikmeline leibkond	14,6	10,8	8,4	6,9	7,1	7,0	9,7	9,8	7,2	8,9
..üksik mees	23,9	16,3	13,7	13,4	15,0	13,9	18,9	17,3	11,4	15,4
..üksik naine	9,6	7,8	5,6	3,3	2,8	3,1	5,0	5,7	4,7	5,2
Üksik alla 65-aastane	22,4	16,9	12,7	11,5	12,1	11,9	17,0	16,5	12,0	15,4
Üksik 65-aastane ja vanem	5,7	3,3	..	..	..	..	..	..	..	..
Lasteta alla 65-aastaste paar	12,0	7,7	5,9	2,8	2,6	4,6	8,8	9,0	8,0	7,3
Lasteta paar, vähemalt üks üle 64-aastane	7,8	3,9	3,3	2,6	1,6	..	1,9	2,5	4,0	3,9
Muu lasteta leibkond	6,0	3,8	3,0	1,7	2,2	2,3	6,0	4,8	3,3	5,6
Lastega leibkond	17,1	12,1	8,2	5,6	5,6	8,3	10,1	9,0	8,4	9,3
Täiskasvanu ja laps(ed)	35,4	29,7	25,0	13,8	15,4	18,4	16,0	18,6	23,4	15,8
Ühe lapsega paar	12,0	9,2	4,9	4,8	2,7	5,2	7,1	6,0	5,3	9,9
Kahe lapsega paar	11,9	8,5	6,4	3,2	2,7	6,6	7,9	8,1	6,9	7,1
Vähemalt kolme lapsega paar	28,1	19,0	10,5	9,0	10,9	12,6	18,3	13,6	9,6	12
Muu lastega leibkond	12,5	7,8	4,6	3,3	5,1	7,1	9,3	5,9	5,8	7

[1] Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

[2] Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta. 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu andmete võrdlemisel käsitleda aegrea katkestusena.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2014

Tabel 12. **Suhtelise vaesuse määr[1] leibkonnatüübi järgi,** 2004–2013[2]

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012***	**2013***
Lasteta leibkond	18,9	20,1	23,1	24,4	22,5	16	16,8	18,9	20,6	25,1
Üheliikmeline leibkond	36,4	42,5	49	52,1	48,9	28,4	26,5	31,9	38,6	49,1

..üksik mees	34,8	37	41,6	42,1	41,8	33,1	36,1	35,1	33,9	44,3
..üksik naine	37,2	45,4	52,9	57,6	52,7	25,8	21,6	30,2	41,4	51,9
Üksik alla 65-aastane	32,5	34,1	32,8	30,8	30,9	28,4	30,4	32,3	32	36,9
Üksik 65-aastane ja vanem	40,9	52,8	68,5	79,5	71,3	28,5	21,6	31,4	47,6	64,6
Lasteta alla 65-aastaste paar	14,8	14	14,4	9,9	9,3	12,6	15,3	15,7	13,7	15,8
Lasteta paar, vähemalt üks üle 64-aastane	10,6	7,6	10,9	14,5	11,6	8,4	9,3	8,3	9,9	12,5
Muu lasteta leibkond	7,8	7	7,5	9,1	7,8	9	11,3	12,3	10	12,1
Lastega leibkond	17,8	16,9	16,2	15,2	17,4	15,7	18	16,2	16,5	19,3
Täiskasvanu ja laps(ed)	39,8	40,8	43,9	39,2	37,2	36,4	34,2	33	40,8	36,1
Ühe lapsega paar	13,2	13,5	11,5	11,3	11,8	14,1	14,8	12,2	13,1	20,9
Kahe lapsega paar	12,3	12	11,9	10,1	14	10,6	13,2	13,6	13	13,1
Vähemalt kolme lapsega paar	25,1	23,5	21,4	21,3	28,7	18,3	25,4	19,8	18,6	22,9
Muu lastega leibkond	13	11,4	10,5	10,2	9,8	12,7	17,1	14,6	12,1	15,6

[1] Protsent näitab isikute osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

[2] Sissetulekuaasta, uuringut viiakse tagasiulatuvalt st uuringus küsitakse sissetulekuid eelmise aasta kohta. 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu andmete võrdlemisel käsitleda kui aegrea katkestust.

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2014

Siirete mõju

Oluline roll vaesuse leevendamisel on sotsiaalsetel siiretel, sh peretoetustel. Sotsiaalsed siirded vähendavad ka absoluutse vaesust. 2013. aastal vähendasid sotsiaalsed siirded (sh pensionid peretoetused) laste absoluutse vaesuse määra 11,3 protsendipunkti võrra, sotsiaalsed siirded ilma pensionideta vähendasid aga 9,3 protsendipunkti võrra.

Tabel 13. **Sotsiaalsete siirete v.a. pensionid mõju[1] absoluutse vaesuse vähendamisele,** 2004–2013[2] (protsendipunkti)

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012***	**2013***
Sotsiaalsete siirete mõju v.a. pensionid										
Kokku	7,5	6,6	5,1	4,9	5,3	7,2	7,4	7,3	7	6,6
0–17	10,9	10	8,1	8,1	9	11,4	12,1	11	9,7	9,3
18–64	7,3	6,5	5,1	4,7	5,3	7,5	7,7	7,5	7,5	7
65 ja vanemad	4,1	3	1,8	1,8	1,4	1,5	1,3	2,1	2,2	2,2

Sotsiaalsete siirete mõju sh pensionid										
Kokku	24,2	22,8	21,2	20,6	21,6	24,5	25,2	24,8	24	24,6
0–17	14	13,1	11	10,1	10,9	13,3	14	13,3	11,9	11,3
18–64	14,3	12,3	10,7	9,8	10,7	13,7	14,4	14	13,4	13
65 ja vanemad	75	74,6	72,8	73	75,1	78,1	79,1	78	77,6	78,8

[1] Näitab absoluutse vaesuse määra erinevust enne ja pärast sotsiaalseid siirdeid.

[2] 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu andmete võrdlemisel käsitleda kui aegrea katkestust.

Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

Vaadates laste suhtelise vaesuse määra enne sotsiaalseid siirdeid (sh pensionid, peretoetused) ja pärast siirdeid, siis võib öelda, et 2013. aastal vähendasid sotsiaalsed siirded (sh pensionid peretoetused) laste suhtelise vaesuse määra 9,9 protsendipunkti võrra. Sotsiaalsed siirded ilma pensionideta vähendasid 2013. aastal laste suhtelist vaesust 8,1 protsendipunkti võrra.

Tabel 14. **Sotsiaalsete siirete v.a. ja s.h. pensionid mõju[1] suhtelise vaesuse vähendamisele,** 2004–2013
(protsendipunkti)

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012***	**2013***
Sotsiaalsete siirete mõju v.a. pensionid										
Kokku	5,9	6,3	5,8	5,2	6,2	9,1	7,4	7,3	6,7	6
0–17	10,3	11,1	10	9,2	9,1	13,8	10,9	11,6	9,5	8,1
18–64	6,4	6,6	5,4	4,9	6,2	9,4	7,8	7,2	7	6,1
65 ja vanemad	2,1	2,8	2,4	2,3	2,5	2,6	2,5	2,9	2,9	3,4
Sotsiaalsete siirete mõju sh pensionid										
Kokku	20,6	19,7	18	16,8	17,8	25	23,6	22,6	20,9	18,6
0–17	13,3	14,3	12,7	12,2	11,5	16	13	14,4	12	9,9
18–64	13	12,3	11,2	10,7	11,2	15,7	13,8	13,1	12,8	11,2
65 ja vanemad	62,3	57	50	44,9	49,8	70,6	73,3	67,6	61,8	54,5

[1] Näitab suhtelise vaesuse määra erinevust enne ja pärast sotsiaalseid siirdeid.

[2] 2013. aasta sissetulekute puhul andmeallikas muutus – lisaks sotsiaaluuringule ja varem kasutusele võetud andmekogudele (Sotsiaalkindlustusamet, Haigekassa, Töötukassa) kasutati ka Maksu- ja Tolliameti andmeid. Seega tuleks 2013. aasta andmeid andmeallika muutuse eeldatava olulise mõju tõttu andmete võrdlemisel käsitleda kui aegrea katkestust.

Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalministeeriumi arvutused

Sotsiaalsete siirete mõju vaesuse leevendamisel on võimalik hinnata ka erinevate sotsiaalkindlustushüvitiste lõikes. Järgnevalt on kirjeldatud siirete mõju vaesusele

tuginedes Statistikaameti 2012. aasta andmetele (2013. aasta andmed ei ole veel sellises detailsuses kättesaadavad).

Töötusega seotud hüvitised

Töötusega seotud hüvitisteks Eestis on töötuskindlustushüvitis ja töötutoetus. 2012. aastal oleks ilma nende kahe hüvitiseta absoluutses vaesuses elanud 7,8% elanikkonnast ja suhtelises vaesuses 19% elanikkonnast ehk hüvitise koosmõju elanikkonna absoluutsele vaesusele oli 0,5 protsendipunkti ning suhtelisele vaesusele 0,3 protsendipunkti. Vanuserühmadest on töötusega seotud hüvitiste kõige suurem mõju on laste (0-17) absoluutsele vaesusele (0,6 protsendipunkti) ning tööealise elanikkonna (18–64) suhtelisele vaesusele (0,5 protsendipunkti).

Tabel 15. **Töötusega seotud hüvitiste mõju kogu elanikkonna ja erinevate vanusrühmade absoluutsele ja suhtelisele vaesusele,** 2012 (protsendipunkt[80])

	Kokku	0–17	18–64	65 ja vanemad
Absoluutne vaesus	0,5	0,6	0,5	0,1
Suhteline vaesus	0,3	0,2	0,5	0,2

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

Peretoetused ja vanemahüvitis

Peretoetusel ja vanemahüvitisel on kõige olulisem roll laste ja lastega perede toetamisel ning vaesuse leevendamisel. Vanusrühmade lõikes vähendavad peretoetused ja vanemahüvitis enim just laste (0–17) absoluutset ja suhtelist vaesust ning leibkonnatüüpide lõikes lastega perekondade absoluutset ja suhtelist vaesust.

2012. aastal oleks ilma peretoetuste ja vanemahüviseta elanud absoluutses vaesuses 15,6% ja suhtelises vaesuses 24,2% alla 18-aastastest lastest. Peretoetused ja vanemahüvitis kokku vähendasid laste (0–17) nii absoluutse kui suhtelise vaesuse määra 6,1 protsendipunkti: absoluutses vaesuse määrast oli vähenemine 39% ja suhtelise vaesuse määrast 25%. Oluline mõju laste vaesusele on ka ainult peretoetustel ja vanemahüvitisel eraldi arvutatuna.

Tabel 16. **Peretoetuste ja vanemahüvitis mõju laste (0–17) absoluutsele ja suhtelisele vaesusele,** 2012 (protsendipunkt[81])

	Peretoetused ja vanemahüvitis kokku	Peretoetused	Vanemahüvitis
Absoluutne vaesus	6,1	3,3	2,5
Suhteline vaesus	6,1	2,8	2

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

[80] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne töötusega seotud hüvitisi ja pärast kõiki sotsiaalseid siirdeid.

[81] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne peretoetusi ja vanemahüvitist ja pärast sotsiaalseid siirdeid.

Lastega leibkonnatüüpide lõikes oli peretoetustel ja vanemahüvitisel suurim mõju neile kahe täiskasvanuga leibkondadele, kus oli rohkem kui üks laps. Vähemalt kolme lapsega paari absoluutset vaesust vähendas toetuste koosmõju 8,4 protsendipunkti ehk 47% ning suhtelist vaesust 11 protsendipunkti ehk 37%, kahe lapsega paari absoluutset vaesust 5,1 protsendipunkti ehk 43% ning suhtelist vaesust 5,9 protsendipunkti ehk 31%. Kokku vähenes peretoetuste ja vanemahüvitiste koosmõjul kõigi lastega leibkondade absoluutne vaesus 4,1 protsendipunkti ehk 33% ja suhteline vaesus 4,4 protsendipunkti ehk 21%.

Kõikide Eesti leibkondade absoluutne vaesus vähenes peretoetuste ja vanemahüvitiste koosmõjul 2,8 protsendipunkti ehk 25% ning suhteline vaesus 2,4 protsendipunkti ehk 11%. Peretoetused eraldi vähendasid elanikkonna absoluutset vaesust 1,4 protsendipunkti ehk 16% ja suhtelist vaesust 1,1 protsendipunkti ehk 6%. Vanemahüvitis eraldi vähendas elanikkonna absoluutset vaesust 1 protsendipunkti ehk 12% ja suhtelist vaesust 1,2 protsendipunkti ehk 6%.

Tabel 17. **Peretoetuste ja vanemahüvitise mõju kõikide ja lastega leibkondade absoluutsele ja suhtelisele vaesusele,** 2012 (protsendipunkt[82])

		Peretoetused	Vanemahüvitis	Peretoetus ja vanemahüvitis kokku
Lastega leibkonnad	Absoluutne vaesus	2,1	1,6	4,1
	Suhteline vaesus	1,9	2,1	4,4
Täiskasvanu ja laps(ed)	Absoluutne vaesus	3,8	0	4,6
	Suhteline vaesus	1,6	0,2	2,2
Ühe lapsega paar	Absoluutne vaesus	1,6	1,3	2,6
	Suhteline vaesus	1,1	1,7	2,7
Kahe lapsega paar	Absoluutne vaesus	2,1	2,9	5,1
	Suhteline vaesus	1,8	3,5	5,9
Vähemalt kolme lapsega paar	Absoluutne vaesus	3,9	3,3	8,4
	Suhteline vaesus	6,6	4,4	11
Muu lastega leibkond	Absoluutne vaesus	1,9	0,9	2,8
	Suhteline vaesus	1,3	1,3	2,8
Kõik leibkonnad	Absoluutne vaesus	1,4	1	2,8
	Suhteline vaesus	1,1	1,2	2,4

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

Vanaduspension

Erinevatest sotsiaalsete siirete liikidest vähendab elanikkonna vaesust enim vanaduspension. 2012. aastal oleks ilma vanaduspensionita kogu elanikkonna absoluutne vaesus olnud 24,7% ja suhteline vaesus 33,3% ehk vanaduspension vähendas kogu elanikkonna absoluutset vaesust 17,4 protsendipunkti ehk 70% ja suhtelist

[82] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne peretoetusi ja vanemahüvitist ja pärast sotsiaalseid siirdeid.

vaesust 14,6 protsendipunkti ehk 44%. Seejuures vanaduspensionil kogu elanikkonda arvestades suurem mõju naistele kui meestele.

Vanaduspensionita oleks suuremas vaesuses 2012. aastal elanikkonna kõik peamised vanusrühmad (0–17, 18–64, 65 ja vanemad). See tähendab, et vanaduspensionist ei tuleks rääkida vaid eakate toimetuleku kontekstis – vanaduspensionist saadav sissetulek mõjutab ka nende leibkonnaliikmete toimetulekut, kellega koos vanaduspensionär elab.

Näiteks mõjutas vanaduspensionist saadav sissetulek laste (0–17) vaesust hinnanguliselt sama palju kui vanemahüvitis (2 protsendipunkti ligi).

Tabel 18. **Vanaduspension mõju absoluutsele ja suhtelisele vaesusele kogu elanikkonnas ja erinevate vanusrühmade ning soo lõikes,** 2012 (protsendipunktides[83])

		Mehed ja naised	Mehed	Naised
Kokku	Absoluutne vaesus	17,4	13,4	20,8
	Suhteline vaesus	14,6	12,7	16,2
0–17	Absoluutne vaesus	2,2	2,2	2,2
	Suhteline vaesus	2,3	2,6	2
18–64	Absoluutne vaesus	6,4	5,8	7
	Suhteline vaesus	6,1	5,5	6,7
65 ja vanemad	Absoluutne vaesus	75,7	..	76,6
	Suhteline vaesus	60,5	69,7	55,9

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

Vanaduspensionil on oluline vaesust vähendav mõju ka enamike leibkonnatüüpide lõikes. Erinevatest leibkonnatüüpidest on vanaduspensioni mõju suurim just lasteta leibkondades ja nendes leibkonnatüüpides, kus on 64-aastaseid ja vanemaid leibkonnaliikmeid. Kõige enam vähenes absoluutne vaesus (66,1 protsendipunkti ehk 94%) ja suhteline vaesus (69,1 protsendipunkti ehk 87%) lasteta paari leibkonnas, kus vähemalt üks on üle 64-aastane. Just selles leibkonnas on eakate paare, kus kogu leibkonna sissetulek moodustub vanaduspensionist ning nii jätab ka vanaduspensioni ära jätmine selle leibkonna peaaegu ilma sissetulekuta.

Tabel 19. **Vanaduspensioni mõju absoluutsele ja suhtelisele vaesusele kogu elanikkonnas ja erinevate leibkondade lõikes,** 2012 (protsendipunkt[84])

	Absoluutsele vaesusele	Suhtelisele vaesusele
Lasteta leibkond	33,2	27,1
Üheliikmeline leibkond	43,5	22,1
üksik mees	22,1	12,7

[83] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne vanaduspensionit ja pärast kõiki sotsiaalseid siirdeid.

[84] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne vanaduspensioni ja pärast sotsiaalseid siirdeid.

üksik naine	55,9	27,3
Üksik alla 65-aastane	6,7	1,8
Üksik 65-aastane ja vanem	..	..
Lasteta alla 65-aastaste paar	7,5	8,4
Lasteta paar, vähemalt üks üle 64-aastane	66,1	69,1
Muu lasteta leibkond	17	18,9
Lastega leibkond	2,4	2,9
Täiskasvanu ja laps(ed)	1,1	0
Ühe lapsega paar	2,9	1,9
Kahe lapsega paar	0,5	1
Vähemalt kolme lapsega paar	0,4	0,3
Muu lastega leibkond	7,1	10,4

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

Toitjakaotuspension

Toitjakaotuspension vähendas 2012. aastal kogu elanikkonna absoluutset ja suhtelist vaesust võrdselt 0,1 protsendipunkti ehk ligikaudu 1%.

Töövõimetuspension

Erinevatest sotsiaalsete siirete liikidest on oluline mõju elanikkonna vaesuse vähendamisel töövõimetuspensionil. Töövõimetuspension vähendas 2012. aastal kogu elanikkonna absoluutset vaesust 3,5 protsendipunkti ehk 32% ja suhtelist vaesust 3,3 protsendipunkti ehk 15%. Seejuures on antud siirde mõju meeste vaesusele veidi suurem kui naiste vaesusele.

Töövõimetuspension mõjutas enim tööealise elanikkonna absoluutset vaesust (4,3 protsendipunkti ehk 35%) ja suhtelist vaesust (4 protsendipunkti ehk 19%). Seejuures oli mõju tööealistele (18–64) meestele suurem kui naistele.

Tabel 20. **Töövõimetuspensioni mõju absoluutsele ja suhtelisele vaesusele kogu elanikkonnas ja erinevate vanusrühmade ning soo lõikes,** 2012 (protsendipunktides[85])

		Mehed ja naised	Mehed	Naised
Kokku	Absoluutne vaesus	3,5	3,8	3,1
	Suhteline vaesus	3,3	3,4	3,3
0–17	Absoluutne vaesus	1,9	1,5	2,2
	Suhteline vaesus	1,9	2,5	1,4
18–64	Absoluutne vaesus	4,3	4,9	3,8
	Suhteline vaesus	4	3,9	4,1
65 ja vanemad	Absoluutne vaesus	1,5	..	2,2
	Suhteline vaesus	2,4	1,7	2,7

[85] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne töövõimetuspensioni ja pärast kõiki sotsiaalseid siirdeid.

Allikas: Eesti Sotsiaaluuring 2013

Laste ja lasteta leibkonnaliikide lõikes oli nii absoluutse kui suhtelise vaesuse puhul mõju suurim lasteta leibkondadele. Töövõimetuspension vähendas 2012. aastal lasteta leibkondade absoluutset vaesust 5 protsendipunkti ehk 45% ja suhtelist vaesust 4,3 protsendipunkti ehk 17%.

Tabel 21. **Töövõimetuspensioni mõju absoluutsele ja suhtelisele vaesusele erinevate leibkondade lõikes,** 2012 (protsendipunktides[86])

	Absoluutsele vaesusele	**Suhtelisele vaesusele**
Lasteta leibkond	5	4,3
Üheliikmeline leibkond	4,7	1,8
üksik mees	8,4	1,4
üksik naine	2,6	2
Üksik alla 65-aastane	8,2	3,1
Üksik 65-aastane ja vanem	..	..
Lasteta alla 65-aastaste paar	6,1	5,7
Lasteta paar, vähemalt üks üle 64-aastane	4,1	4,4
Muu lasteta leibkond	4,9	7,4
Lastega leibkond	1,9	2,2
Täiskasvanu ja laps(ed)	2,7	0,4
Ühe lapsega paar	2,5	2,4
Kahe lapsega paar	1,1	1,4
Vähemalt kolme lapsega paar	1,6	3,9
Muu lastega leibkond	3,1	3,7

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2013

Arvestades Eestis sotsiaalkaitsele tehtavate kulutuste tagasihoidlikkust ja võrreldes seda sotsiaalsete siirete mõjuga, võib Eesti süsteemi lugeda tõhusate süsteemide hulka kuuluvaks. Siirete liikidest on suurima mõjuga vanaduspension, mis vähendab nii laste (0–17), tööealiste (18–64) ja eelkõige eakate (65 ja vanemad) vaesust ning erinevate lastega ja lasteta leibkondade vaesust. Elanikkonna vaesust leevendavad oluliselt ka töövõimetuspension ja peretoetused.

Sotsiaalkaitsesüsteemi rahalised hüvitised ja toetused omavad otsest mõju töömotivatsioonile. Rahvusvaheline võrdlus näitab, et Eestis on madalad netoasendusmäärad (ingl *net replacement rate*)[87], mis tekitavad suurema motivatsiooni tööle naasta[88]. Sotsiaalkaitsesüsteem peab tagama kaitse traditsiooniliste sotsiaalsete

[86] Erinevus absoluutse ja suhtelise vaesuse määras enne töövõimetuspensioni ja pärast kõiki sotsiaalseid siirdeid.

[87] Netosissetulekud sotsiaaltoetustest mitteaktiivsuse või töötuse korral võrreldes netosissetulekuga töötamise korral.

[88] Leetmaa, R, Masso, M, Võrk, A, Karu, M, Veldre, V, Paulus, A, Turk, P. (2012). Sotsiaaltoetuste ja -hüvitiste omavahelised seosed ja nende mõju töömotivatsioonile. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

riskide suhtes ja abi puuduse korral, kuid samal ajal tuleb vältida inimeste sattumist töötuslõksu, mitteaktiivsuslõksu või madala palga lõksu. Seega on vaja sotsiaalkindlustuse arendamisel jälgida, et inimestele makstavad sotsiaalkindlustushüvitised täidaksid oma eesmärke ja ei tekiks olukordi, kus inimesel on kasulikum elada sotsiaalkindlustusest kui töötasust.

Materiaalne ilmajäetus

Vaesuse ja tõrjutuse analüüsimisel on lisaks sissetulekuvaesusele oluline hinnata ka teisi tõrjutuse tahke. Nendest üks olulisemaid näitajaid on materiaalne ilmajäetus. Materiaalne ilmajäetus näitab leibkondade majanduslikku koormust ja nende rahalisi võimalusi tarbekaupade omamiseks.

Materiaalse ilmajäetuse[89] määra aluseks on elanike hinnangud leibkonna majanduslikule koormusele ja tarbekaupade omamisele. Täpsemalt öeldes koosneb materiaalne ilmajäetus üheksast näitajast, neist viis näitajat iseloomustavad majanduslikku koormust ja neli näitajat kirjeldavad tarbekaupade omamist (püsikaupade puudust). EL-s kokkulepitud ühtse metoodika kohaselt on sügavas materiaalses ilmajäetuses inimesed, kes ei saa endale lubada vähemalt nelja järgmisest üheksast komponendist: üüri- ja kommunaalkulude õigeaegne tasumine; kodu piisavalt soojana hoidmine; ettenägematud kulutused; üle päeva liha, kala või nendega samaväärsete valkude söömine; nädalane puhkus kodust eemal kogu perele; auto; pesumasin; televiisor; telefon.

SÜGAV MATERIAALNE ILMAJÄETUS ON SUURIM VANEMAEALISTE NAISTE SEAS

Sügavas materiaalses ilmajäetuses elas 2013. aastal 6,2% Eesti elanikest (seejuures meeste ja naiste sügava materiaalse ilmajäetuse näitajaid ei erine). Eelnevate aastatega võrreldes on sügav materiaalne ilmajäetus hakanud viimastel aastatel vähenema. Sarnaselt vaesuse näitajatele, on ka sügava materiaalse ilmajäetuses määrade erinevus soolise lõikes suurim vanemaealiste st 65-aastaste ja vanemate elanike seas. Nii elas 2013. aastal 65-aastastest ja vanematest meestest sügavas materiaalses ilmajäetuses 4,4% ning samas vanuses naistest 7,5%.

Tabel 22. **Sügava materiaalse ilmajäetuse määr, 2005–2014** (protsenti)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kokku	12,4	7,0	5,6	4,9	6,2	9,0	8,7	9,4	7,6	6,2
Mehed	12,1	6,8	5,4	4,8	6,2	9,3	8,8	9,5	8,1	6,2
Naised	12,6	7,2	5,8	4,9	6,3	8,7	8,6	9,3	7,1	6,2
0–17	12,7	7,6	4,1	5,3	7,0	10,7	9,1	9,2	7,0	5,7
Mehed	13,5	8,0	4,4	4,7	6,9	11,9	9,0	9,6	8,2	6,6
Naised	11,9	7,1	3,9	5,9	7,1	9,4	9,1	8,8	5,8	4,7
18–64	11,6	6,8	5,5	4,5	6,1	9,1	9,3	10,0	8,0	6,3
Mehed	12,0	6,8	5,9	5,0	6,5	9,5	9,7	10,0	8,5	6,4
Naised	11,3	6,7	5,1	4,0	5,8	8,8	8,9	9,9	7,6	6,2

[89] Laes, T.-L. (2014). Puudega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine*. Statistikaamet.

65 ja vanemad	14,9	7,4	7,9	5,8	5,6	6,6	5,8	7,1	6,3	6,4
Mehed	10,3	4,9	4,8	3,9	3,1	3,7	3,0	5,9	5,8	4,4
Naised	17,1	8,7	9,4	6,7	6,9	8,0	7,1	7,7	6,6	7,5

Allikas: Statistikaamet, Eesti Sotsiaaluuring 2005–2014

7. Sooline ebavõrdsus

7.1 Sooline (eba)võrdsus hariduses[90]

Globaliseerumine, pingestuv majanduskonkurents, kiirenev teabevahetus ja muud arengusuunad esitavad haridussüsteemile erinevaid väljakutseid. Selleks, et Eesti suudaks nende muutuste keskel edukalt toime tulla, peab haridussüsteem aja muutustega kaasas käima. Igaühel meist tuleb haridussüsteemis omandatud teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtushinnangute ja käitumisnormide abil tulla toime nii isiklikus, töö- kui ühiskonnaelus.

Hariduse ja kasvatuse käigus kujunevad nii inimese identiteet, väärtused, tõekspidamised ja hoiakud kui ka arusaamad ühiskonna sotsiaalsest toimimisest, sh soorollidest, mis suuresti määravad ka hilisemad ameti- ja karjäärivalikud. Stereotüüpsed arusaamad soorolliootustest omakorda säilitavad tööturu segregatsiooni, mis omakorda toetab soolise palgalõhe säilimist.

Hariduse valdkonda peetakse tavapäraselt sooneutraalseks valdkonnaks, kus soolist ebavõrdsust ei esine. Seaduse järgi on meestel ja naistel võrdsed võimalused hariduse omandamiseks ning erinevate erialade õppimiseks. Tegelikkuses Eesti haridussüsteem säilitab ja taastoodab ühiskonnas soolist ebavõrdsust, hoolimata seadusejärgsetest võrdsetest võimalustest hariduse omandamisel.

Hariduse erinevatel tasemetel on märgata väiksemaid või suuremaid soolisi lõhesid. Kuigi üldhariduses on õppurite sooline jaotus peaaegu võrdne (2013. a. tüdrukuid 49,7%, poisse 50,3%), on sel tasemel õpingute katkestajate hulgas keskmiselt rohkem poisse kui tüdrukuid (vastavalt 55,41% ja 44,59%). **Kõige suurem on meessoost õppurite osakaal kutsehariduses** (54,1%, naisi 45,9%), samas kui kõrghariduse tasemel on nende osakaal aasta-aastalt vähenenud, ulatudes nüüdseks vaid 41,3%-ni. **Tudengite hulgas on meeste osakaal madalaim magistriõppes** (35,2%), kuid jääb alla poole ka teistel astmetel, s.h. doktoriõppes (42,5%). Kõrgharidusõppe lõpetajate hulgas on naistudengite osakaal veelgi kõrgem.[91]

Rahva ja eluruumide loenduse andmetel oli Eestis 2011. a. 100 kõrgharidusega mehe kohta sama haridusega naisi 148, vähemalt keskhariduse oli omandanud 66% meestest ja 73% naistest. **Meeste levinuim haridustase oli kutseharidus koos keskharidusega ning üldkeskharidus, naiste seas üldkeskharidus ja akadeemiline kõrgharidus**[92].

[90] Soolise võrdõiguslikkuse edendamisel hariduselus on seni Eestis eriti aktiivne olnud kodanikuühiskond. Vt näiteks: Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse ENUT tegevused: http://www.enut.ee/enut.php?id=278; Eesti Naisteühenduste Ümarlaua tegevused: http://www.enu.ee/haridus-ja-sugu/

[91] Statistikaamet

[92] Ene-Margit Tiit, „Eesti rahvastik. Hinnatud ja loendatud“, Statistikaamet 2014 (lk 65-66)

Viimase 10 aasta jooksul on erinevus 25–74-aastaste meeste ja naiste haridustasemes kasvanud. Ainult põhi- või sellest madalama hariduse omandanute osatähtsus on vähenenud enam naiste kui meeste seas. Langenud on ka põhi- või sellest madalama haridusega mitteõppivate noorte osatähtsus 18-24-aastaste hulgas, seda eriti meeste seas. Samal ajal on 10 protsendipunkti võrra kasvanud kolmanda taseme haridusega (s.o doktori-, magistri-, bakalaureusekraad, rakenduskõrgharidus, lõpetatud diplomiõpe, kutsekõrgharidus, keskeriharidus keskhariduse baasil) naiste osatähtsus, ulatudes 2012. aastal 43%-ni. Meeste vastav näitaja on suurenenud ainult 5 protsendipunkti võrra, jõudes 2012. aastaks 29%-ni.[93] Eurostati andmetel oli 2012. aastal Eestis 30–34-aastaste vanuserühmas kolmanda taseme haridus 50%-l naistest ja 28%-l meestest. Euroopa Liidu keskmiselt on need näitajad vastavalt 40% ja 32%. Euroopa 2020 strateegias on eesmärgiks seatud jõuda selleni, et 30–34-aastaste vanuserühmas oleks kolmanda taseme haridusega inimeste osatähtsus 40%.[94] Kuigi selle indikaatori puhul, erinevalt tööhõive omast, ei ole mehi ja naisi eraldi mainitud, on soolise võrdõiguslikkuse seisukohast Eestis ilmselgelt vajalik rohkem tähelepanu pöörata ka meeste haridustaseme tõusu toetamisele.

Samas, kuigi meeste keskmine haridustase on naiste omast madalam, ei taga **naiste kõrgem haridustase neile paremat staatust tööturul, jõudmist juhtivatele ametikohtadele, vajalikku majanduslikku sõltumatust**. Nii näiteks näitab analüüs, et kõige suurem võimalus juhi või tippspetsialisti ametikohale saada on kolmanda taseme hariduse omandanud parimas tööeas eesti meestel.[95]

Sarnaselt tööturuga, on Eestis **sooliselt segregeerunud ka haridusvalikud**. 2013. a. kutsehariduse omandanute seas oli naiste osakaal kõige suurem sotsiaalteenuste (98%), ärinduse ja halduse (88,7%), keskkonnakaitse (78,6%) ja isikuteeninduse (76,2%) valdkondades. Meeste osakaal seevastu oli naiste omast märkimisväärselt suurem tehnikaaladel (95,6%), arhitektuuri ja ehituse (81%), turvamise (75,4%) ja arvutiteaduste valdkonnas (70%).[96]

2012. a. oli kõrghariduse erinevatel tasemetel lõpetanute seas naiste osakaal kõige suurem sotsiaalteenuste (96%), õpetajakoolituse ja kasvatusteaduse (93,6%) ja tervise koolitusalal (89,9%). Meeste osakaal oli suurim tehnikaalade (86%), turvamise (81,7%) ja arvutiteaduste koolitusalal (80,9%). Tehnikaalad ja arvutiteadused koos ärinduse ja haldusega olid kõrghariduse tasemel lõpetanud meeste hulgas ka kõige populaarsemad koolitusalad (vastavalt 16,8%, 13,5% ja 12,6% kõigist lõpetanutest). Naised lõpetasid samal aastal kõige arvukamalt ärinduse ja halduse, tervise, humanitaaria ja kunstide koolitusaladel (vastavalt 21%, 12,5%, 8,5% ja 8% kõigist lõpetanutest).[97] Selline erialade valik, mida esmapilgul võib tunduda vaba valiku tulemusena, peegeldab siiski varasemate

[93] Kristina Lindemann, „Haridus ja oskused elukvaliteedi mõõdikutena“ kogumikus „Sotsiaaltrendid. 6. Social Trends“, Statistikaamet 2013, lk 65-66. Veebis kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=34247

[94] Mihkel Servinski, „Eestile uus rahvuskala? Mõtisklus haridus- ja palgalõhest“, Statistikaameti statistikablogi, 23.07.2013. Veebis kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2013/07/23/eestile-uus-rahvuskala-motisklus-haridus-ja-palgalohest/

[95] Siim Krusell, „Noored versus parimas tööeas ja vanemaealised tööturul“ kogumikus „Muutuv majandus ja tööturg. Changes in the Economy and Labour Market“, Statistikaamet 2014, lk 102

[96] Statistikaamet

[97] Statistikaamet (HTG20)

aastate vanemate, õpetajate ja ühiskonna poolset sotsialiseerimis- ja õpetamisprotsessi, mille jooksul antakse noorematele põlvkondadele edasi stereotüüpsed soorollimudelid ja väärtushinnangud.

Õppejõudude ja teadustöötajate soolise jaotuse üldnäitaja on Eestis tasakaalus. Näiteks 2011/2012 õppeaastal oli mehi nende seas 51% ja naisi 49%. Madalamatel tasemetel (näiteks õpetajate, vanemõpetajate, assistentide ja vanemassistentide) seas oli naisi meestest isegi rohkem. Naiste osakaal oli meeste omast suurem ka lektorite hulgas (59%). Meeste osakaal oli väikseim (31%) õpetajate seas. Samas näiteks teadurite, vanemteadurite, juhtivteadurite, dotsentide ja professorite hulgas oli naisi meestest vähem. Kõige madalam oli naiste osakaal professorite hulgas – vaid 22%.[98]

Lisaks soolistele lõhedele hariduses osalemises ja haridustulemustes, on **vajakajäämisi ka kõigi tasandite õppe sisus**. Soolise võrdõiguslikkuse seadus näeb ette, et õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele. Nii põhikooli riiklikus õppekavas kui gümnaasiumi riiklikus õppekavas tuuakse alusväärtusena ühiskondlike väärtuste loetelus välja ka sooline võrdõiguslikkus. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade kohaselt korraldatakse põhikoolis sotsiaalse ja vaimse keskkonna kujundamisel koolielu, lähtudes muuhulgas soo alusel võrdse kohtlemise põhimõttest ning soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest. Samas põhikooli ja gümnaasiumi ainevaldkondade kavades kajastub soolise võrdõiguslikkuse teema enamasti pigem märksõnana. Samuti soodustab põhikooli tehnoloogia ainevaldkonna õppekorraldus jätkuvalt traditsioonilist soorollijaotust ning aitab kaasa muuhulgas tööturu soolise segregatsiooni säilimisele. Ühiskonnas väljakujunenud soolist kihistumist ei osata haridussüsteemis märgata ning sotsiaalteaduslikult analüüsida, vaid peetakse sageli „loomulikuks“ ja inimeste vabade valikute tulemuseks. Seepärast jäävad ühiskonnas levinud soolise ebavõrdsuse ilmingud ja nendega kaasnevad probleemid erinevate haridusastmete õppe raames pahatihti sisuliselt käsitlemata ning sugu ja soolisus haridusuuringutes analüüsikategooriana kasutamata. Eestis läbiviidud uuringud näitavad, et stereotüüpseid soorolle taastoodetakse ja kinnistatakse nii õpetajate ja koolijuhtide ootuste ja hoiakute[99] kui ka õppekavade ja õppematerjalide ning variõppekava kaudu[100]. Kõrgkoolide õppekavades (sh õpetajaõppes) sõltub soolise (eba)võrdsuse teemade käsitlemine veel enam individuaalsete õppejõudude hoiakutest ja teadmistest ning on seetõttu senini pigem veelgi juhuslikum.

Soolised erinevused ilmnevad ka erinevates koolis omandatavates oskustes ja teadmistes. Näiteks PISA (Programme for International Student Assessment) 2013. a. uuringu kohaselt, mis mõõtis 15-aastaste õpilaste teadmisi ja oskusi matemaatikas, lugemises ja loodusteadustes, on Eestis tüdrukute matemaatikateadmised poiste omadest veidi nõrgemad. Seevastu lugemises on erinevus tüdrukute kasuks üle 40 punkti, mis OECD hinnangul võrdub umbes ühe õppeaastaga. Suured soolised erinevused lugemisoskuses võivad mõjutada meeste ja naiste edaspidiseid võimalusi haridusteel ning

[98] EHIS, 2012

[99] Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus. Tallinn 2012. 111 lk. Kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

[100] Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikool (2002) Kättesaadav: www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf

seeläbi ka elukvaliteeti. Loodusainete teadmistes soolised erinevused puudusid. 2009. aastal tehtud rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu ICCS 2009 (The International Civic and Citizenship Education Study) kohaselt, milles mõõdeti kodanikuteadmiste taset – teadmisi demokraatiast, kodanikuosalusest ja valitsemisest – Eestis kaheksandate klasside õpilaste hulgas, olid tüdrukute saavutused 33 punkti kõrgemad kui poistel.[101]

7.2 Sooline (eba)võrdsus tööelus[102]

Töö ja pereelu on indiviidi jaoks vaieldamatult kaks kõige suurema tähtsusega ja ajamahukamat valdkonda. Tööalane edukus määrab indiviidi toimetulekutaseme, sotsiaalmajandusliku positsiooni, tarbimissuutlikkuse. Tööalane karjäär mõjutab enesehinnangut ning näitab, milline on indiviidi majanduslik sõltumatus. Majanduslik iseseisvus on eelduseks isiku vabale eneseteostusele ning valikuvabadusele. Indiviidi majanduslik iseseisvus on ka soolise võrdõiguslikkuse saavutamise üheks tingimuseks.

Meeste ja naiste ebavõrdsus tööturul ilmneb nende erinevas majanduslikus staatuses, töötasus ning hõivatuses töö- ja ametialade kaupa (segregatsioon).

Eesti elanikkonna (15-74-aastased) tööhõive määr on suhteliselt kõrge – 2013. a. moodustasid hõivatud mehed 15-74-aastaste meeste hulgas 65,8%, naiste tööhõive määr oli 58,7%. **Sooline hõivelõhe oli suurim vanusegrupis 25-49** (9,8 protsendipunkti), kus samas ka hõive määr oli kõrgeim (meestel 85,3% ja naistel 75,5%) ning väiksem ja samas ka naiste kasuks vanusegrupis 50-64 (-0,1 pp). Sooline hõivelõhe oli suurim esimese või veel madalama haridustasemega naiste ja meeste seas (14,3%) ning väikseim kolmanda taseme haridusega naiste ja meeste seas (8,2%). 20-64-aastaste seas oli meeste tööhõive määr 76,2% ja naiste oma 70%.[103] Seega on meeste puhul Eestis juba praegu saavutatud Euroopa 2020 strateegia eesmärk tõsta 20-64-aastaste naiste ja meeste tööhõive aastaks 2020 75%-ni, kuid naiste puhul tuleb eesmärgi saavutamiseks veel pingutada. Eesti enda seatud tööhõive-eesmärk aastaks 2020 on 76%.

Töötuse tase oli 2013. aastaks langenud 15-74-aastaste meeste hulgas 9,1% ja naiste hulgas 8,2%-ni. **Naiste ja meeste töötuse määr oli suurim ning samas naiste kahjuks vanusegrupis 15-24** (vastavalt 19,7 pp naistel ja 17,8 pp meestel). **Töötuse lõhe oli suurim vanusegrupis 50-64, ulatudes 2,6 protsendipunktini**. Mida kõrgem on haridustase, seda madalam on nii naiste kui meeste töötuse määr, kahanedes esimese või madalam taseme haridusega meeste 15,7%-lt ja naiste 13,1%-lt kolmanda taseme hariduse omandanute puhul vastavalt 5,5% ja 6%-ni. Samas on teise ja kolmanda taseme haridusega naiste töötuse määr kõrgem vastava taseme meeste töötuse määrast.

---

101 Kristina Lindemann, „Haridus ja oskused elukvaliteedi mõõdikutena“ kogumikus „Sotsiaaltrendid. 6. Social Trends“, Statistikaamet 2013, lk 61 ja 63.

102 Soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks tööelus on Eestis varem ellu viidud mitmeid tegevusi. Vt näiteks: projekt „Karjääriredelil ülespoole“: http://w2t.se/ee/index.htm; Euroopa Liidu Transition Facility 2006 programmi mestiprojekt „Meeste ja naiste võrdõiguslikkus – tõhusate ja jätkusuutlike ettevõtete põhimõte ja eesmärk”: http://www.sm.ee/tegevus/sooline-vordoiguslikkus/tooelu.html (vt lehe alumises osas); ESF programm „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2008-2010“: http://www.sm.ee/tegevus/sooline-vordoiguslikkus/soolise-vordoiguslikkuse-edendamise-programm-2008-2010.html ja ESF programm „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2011-2013“.

103 Statistikaamet

Tööturu horisontaalne ja vertikaalne sooline segregatsioon on takistuseks nii tööturu paindlikkusele kui tööjõu mobiilsusele ning seeläbi Eesti tööjõupotentsiaali suurendamisele ja paremale ärakasutamisele. Segregatsioon on ka üks Eesti suure soolise palgalõhe põhjustest.

TÖÖTURU SOOLINE SEGREGATSIOON

Eesti tööturu horisontaalne segregatsioon on Euroopa Liidu kõrgeim: 2013. aastal oli Eestis tegevusalade soolise segregatsiooni määr 30,7%[104]. See tähendab, et ühiskonnas on selgelt kujunenud valdkonnad, kus töötavad valdavalt mehed ja valdkonnad, kus töötavad peamiselt naised. Naised on endiselt ülekaalus tegevusaladel, mida peetakse küll oluliseks, kuid mis ei ole väga kõrgelt tasustatud (sotsiaal- ja tervishoiu ning hariduse valdkond).

Üle 10% kõigist hõivatud naistest töötas 2013. a. töötlevas tööstuses (15,1%), hariduses (14,5%, meestest 3,7%), jaekaubanduses (12,2%, meestest 3,1%), ning tervishoiu ja sotsiaalvaldkonnas (10,8%, mehi 1%). Mehi oli kõige rohkem koondunud samuti töötlevasse tööstusesse (22,3%), samuti aga ehituse tegevusalale (16,8%, naisi 1,2%).[105] Töötajaskond oli sooliselt kõige enam meeste poole tasakaalust väljas metsamajanduse ja metsavarumise, kalapüügi ja vesiviljeluse, mäetööstuse tegevusaladel (meeste osakaal vastavalt 89%, 94% ja 94%), samuti ehituse (94%), mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüügi ning remondi (85%) ja maismaaveonduse ja torutranspordi tegevusalal (82%). Naisi oli hõivatute seas kõige enam tervishoiu ja sotsiaalhoolekande (91%), jaekaubanduse (79%), hariduse (79%) ning finants- ja kindlustustegevuse (76%) tegevusalal.[106]

Tugevalt sooliselt segregeerunud tööturu olukorras mõjutavad tööturul aset leidvad struktuursed muudatused erinevalt ka naiste ja meeste tööalast olukorda ning majanduslikku heaolu. Selgelt naiste ja meeste töödeks jaotunud tööturg kitsendab ka järgmiste põlvkondade valikuvõimalusi ning traditsioonilised ootused ja eeskujud ei piira mitte ainult kutse- ja erialade valikuid, vaid ka tööandjate võimalusi leida kõrgelt kvalifitseeritud ja motiveeritud tööjõudu. See omakorda tähendab, et ühiskond kaotab erinevates valdkondades suurel hulgal andekaid tegutsejaid, sest inimeste tõeline potentsiaal jääb kasutamata.[107]

Eesti paistab silma ka tööturu **vertikaalse segregatsiooniga**. See tähendab, et naised ja mehed on rakendatud erinevatel ametialadel. Kui naisi töötas 2013. a. kõige enam tippspetsialistide (26% kõigist 15-74-aastastest hõivatud naistest) ja teenindus- ja müügitöötajatena (20%), siis mehed töötasid enam oskustöötajate ja käsitööliste (25% kõigist 15-74-aastastest hõivatud meestest) ning seadme- ja masinaoperaatorite ja

[104] Euroopa Komisjon 2013, Eurostati andmete põhjal
[105] Statistikaamet
[106] Statistikaamet
[107] Järviste, L, „Sooline võrdõiguslikkus ja ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis 2009. aastal“, Poliitikaanalüüs, Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2010: 5. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2010/toimetised_20103.pdf

koostajate ametialadel (19,6%). Kolm viimati nimetud ametiala olid ka sooliselt kõige enam segregeerunud – esimeses neist ulatus naiste osakaal 76%-ni, teises ja kolmandas meeste osakaal vastavalt 88% ja 73%-ni. Märkimisväärne sooline segregatsioon valitseb ka ametnike seas, kelle hulgas naisi oli 76%.[108]

PALGA- (JA PENSIONI)LÕHE

Tööturu segregatsioon on üheks põhjuseks, miks sooline palgalõhe Eestis nii kõrge on (24,8% 2013. aastal[109]). Palgalõhe ulatus üle 30% viiel tegevusalal – finants- ja kindlustustegevus (41,8%), mäetööstus (33,7%), hulgi- ja jaekaubandus; mootorsõidukite ja mootorrataste remont (33%), töötlev tööstus (31,5%) ning info ja side (30,1%). Ühel tegevusalal – veondus ja laondus – oli palgalõhe 0,2% naiste kasuks, see oli ka ainus valdkond, kus palgalõhe oli väiksem kui 10%. Ka valdkondades, kus töötavad valdavalt naised, näiteks tervishoid ja sotsiaalhoolekanne ning haridus, on lõhed suured (vastavalt 22% ja 26,4%).

Lõhed ilmnevad ka ametialade vaates. Näiteks naisjuhtide palk oli 2010. a. 17% meesjuhtide palgast madalam. Naissoost teenindus- ja müügitöötajad teenisid meestest 20% madalamat palka, lihttööliste seas oli palgalõhe 25%. Koolis ja ülikoolis töötavate nais- ja meesõpetajate palkade vahe oli 29%, nais- ja meesarstide oma 24%. Kõikidest ametialadest, kus andmed on soo järgi võrreldavad, oli naiste palk meeste omast kõrgem vaid kahes grupis - tervishoiu keskastme spetsialistide (nt meditsiinitehnikud, abiapteekrid, terviseteabe keskastme spetsialistid, kohalike omavalitsuste tervishoiutöötajad jpt) ning turule orienteeritud aia- ja põllusaaduste kasvatajate (nt loomakasvatajad ja mesinikud) seas.[110]

Aastatel 2009-2010 viidi Sotsiaalministeeriumi tellimusel Euroopa Sotsiaalfondist kaasrahastatud programmi „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2008-2010“[111] raames läbi põhjalik uuring, millega selgitati palgalõhe olemust ja põhjuseid. Uuringu läbiviijad Poliitikauuringute Keskus Praxis ja Eesti Rakendusuuringute Keskus CENTAR andsid ka soovitusi selle kohta, kuidas palgalõhe vähenemisele kaasa aidata. Uurimustöö näitas, et võttes aluseks reaalpalga, oli aastatel 2000-2008 meeste ja naiste vaheline keskmine palgalõhe Eestis 28,6%. Selgitamata palgalõhe (näitaja, mida ei ole võimalik põhjendada meeste ja naise erinevate oskuste, hariduse, kogemuse jms-ga) moodustas sellest

[108] Statistikaamet

[109] Statistikaamet. Rahvusvahelises võrdluses kasutatakse valdavalt Eurostati andmeid, millesse ei ole hõlmatud kõiki aspekte: välja on jäetud põllumajanduse tegevusala ja avalik sektor ning alla 10 töötajaga ettevõtted. Eurostati andmetel oli sooline palgalõhe Eestis 2013. a. 29,9%: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc340&plugin=0.

[110] Maretta Lunev, Merle Paats, „Mida tähendab naise madalam palk?“, Statistikaameti statistikablogi 27.06.2014. Veebist kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2014/06/27/mida-tahendab-naise-madalam-palk/

[111] Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR, Sotsiaalministeerium: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2011/toimetised_20112.pdf

ligikaudu 85%. Samal perioodil täheldati ka nii selgitatud kui ka selgitamata palgalõhe kasvu.

Uuring tuvastas, et kõrge palgalõhe taga on erinevad omavahel seotud tegurid, sh ühiskonnaliikmete üldised hoiakud ja ühiskonnas levivad stereotüübid, poliitikakujundajate teadlikkus soolisest võrdõiguslikkusest ja soolõimes (soo aspekti süstemaatilisest integreerimisest kõikide ühiskonnaelu valdkondade poliitikate kõigisse etappidesse), naiste karjäärkatkestused, töö-, pere- ja eraelu ühitamise praktikad ja tööturu sooline segregatsioon.

Palgalõhe on tõsiseks probleemiks, kuna valdaval osal elanikkonnast on palk ainsaks sissetulekuallikaks. **Naiste madalam palk viib madalamate hüvitiste ja pensionideni, mistõttu naistel on kogu elukaare vältel madalam sissetulek**. See omakorda halvendab nende majanduslikku toimetulekut, eriti üksikemaga leibkonnas. 2011. a. elas üksikemaga ühepereleibkonnas 46,1 tuhat last (19,5% kõigist lastest), üksikisaga ühepereleibkonnas 3600 last (1,5% lastest). 31,8% ühe täiskasvanuga leibkondades elavatest lastest elas kehvades oludes (läbilaskev katus; rõsked seinad, põrand või vundament; pehkinud aknaraamid või põrand).[112] Üksikvanemaga leibkondade liikmetest elas 2013. a. suhtelises vaesuses 36% ja absoluutses vaesuses 16%[113].

2009. a. oli sooline pensionilõhe Eestis 4%, olles seega vastupidiselt palgalõhele Euroopa Liidu väikseim.[114] Ka pensionist saadavate sissetulekute 2010. a. andmete võrdlus näitas suhtelist võrdsust naiste ja meeste vahel – iga vaese ja keskmise sissetulekuga mehe kohta kuulus samasse gruppi 1,1 naist ning nö rikka mehe kohta 0,8 naist. Madala pensionilõhe taga on peamiselt varasema pensionisüsteemi mõju. Teisel ja kolmandal pensionisambal on praegustele pensionidele vaid marginaalne mõju. Nende mõju suurenemisel on oodata ka pensionilõhe kasvu[115]. Ühest küljest mõjutab tulevast I ja II sambast saadava pensioni suurust negatiivselt laste kasvatamise tõttu tööturult eemal oldud aeg, teisest küljest näitab praktika, et naised alustavad ka III samba kogumisega meestest hiljem, mistõttu neil jääb raha kogumiseks vähem aega.[116] Ka suur sooline palgalõhe, mis tähistab ka naiste väiksemat sissemaksete võimekust, loob eelduse pensionilõhe märkimisväärseks kasvuks tulevikus.

---

[112] Siim Krusell, Tiiu-Liisa Laes, Andra Reinomägi, Karmen Toros, „Laps eri keskkondades“ kogumikus „Lapse heaolu. Child Well-being“, Statistikaamet 2013, lk 14. Veebist kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=34248

[113] Tiiu-Liisa Laes, „Suhtelises vaesuses elas 2013. aastal iga viies elanik“. Statistikaameti statistikablogi 29.01.2015. Veebist kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2015/01/29/suhtelises-vaesuses-elas-2013-aastal-iga-viies-elanik/

[114] Euroopa Liidu keskmine sooline pensionilõhe oli 39%. Francesca Bettio, Platon Tinios, Gianni Betti, The Gender Gap in Pensions in the EU, Euroopa Komisjon 2013, lk 8. Veebist kättesaadav http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130530_pensions_en.pdf

[115] Euroopa Liidu keskmine sooline pensionilõhe oli 39%. Francesca Bettio, Platon Tinios, Gianni Betti, The Gender Gap in Pensions in the EU, Euroopa Komisjon 2013, lk 74. Veebist kättesaadav http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130530_pensions_en.pdf

[116] Jaanika Reinmann, Naiste pension on tulevikus väiksem kui meestel, SEB foorum 20.03.2014. Veebist kättesaadav: http://www.seb.ee/foorum/2014-03-20/naiste-pension-tulevikus-vaiksem-kui-meestel

HOOLDUSKOHUSTUSE MÕJU NAISTE JA MEESTE TÖÖTURUPOSITSIOONILE

15-74-aastaste hulgas oli 2013. a. laste või teiste pereliikmete eest hoolitsemine mitteaktiivsuse põhjuseks 11 200 naise (5,95% kõigist mitteaktiivsetest naistest) ja 2300 mehe jaoks (1,74% kõigist mitteaktiivsetest meestest). Rasedus-, sünnitus- või lapsehoolduspuhkusel olijad moodustasid kõigist mitteaktiivsetest naistest 15,3%.[117]

Märkimisväärne lõhe jääb silma alla 3-aastaste laste emade ja isade tööhõive määras, mis 20-49-aastaste vanusegrupis oli 2013. a. vastavalt 91% ja 23% (lõhe 67,9 pp). Samas vanusegrupis oli sellises vanuses laste puudumisel hõivelõhe 2,4 protsendipunkti naiste kasuks (tööhõive määr vastavalt 80% naistel ja 77,6% meestel). Pärast lapsehoolduspuhkuse õiguse lõppemist, s.t. lapse 3-aastaseks saamisel naasevad naised tööle. 3-6-aastaste laste vanemate seas oli sooline hõivelõhe küll 11,7 protsendipunkti, kuid naiste hõive määr oli tõusnud 81,65-ni (meeste tööhõive määr vastavalt 93,3%). Naiste hõive tõusis veelgi (85,2%-ni), kui pere noorim laps oli 7-14-aastane.[118]

Väikelaste vanemate hõivelõhe põhjuseks kõige nooremate laste puhul on ilmselgelt Eesti väga soodne vanemahüvitise süsteem. Seisuga 31. detsember 2013. a. oli lapsehoolduspuhkusel olijatest ja vanemahüvitist saajatest mehi alla kuue protsendi[119]. Seega kannab vaid marginaalne osa isadest väikelapse kasvatamisel põhivastutaja rolli. Isade ning meeste seas laiemalt pole levinud ka osaajaga töö, mis võimaldaks töö kõrval panustada jõuliselt ka teistele elurollidele. Meestega võrreldes töötavad naised oluliselt rohkem osalise koormusega ning kõige suurem on erinevus kuni 3-aastaste lastega leibkondades. 54% naistest, kes töötavad osalise koormusega on selle põhjusena toonud välja kellegi eest hoolitsemise vajaduse.[120] Lisaks on naised võrreldes meestega ka oluliselt sagedamini oma tööaega lühendanud või võtnud töölt vabu päevi seoses hoolitsuskohustusega. Kuna laste eest hoolitsemist peetakse Eestis enamasti just naiste, mitte mõlema vanema võrdseks vastusvaldkonnaks, on naistel meestest pikemad karjäärikatkestused, mis hakkavad negatiivselt mõjutama nende tulevasi karjäärivõimalusi, majanduslikku iseseisvust, sissetulekuid ning lõpuks ka pensioni suurust.

Lapsehoolduspuhkuse tõttu töölt pikaks ajaks eemalejäämine võib naised jätta ilma tööle naasmist lihtsustavatest sotsiaalsetest võrgustikest. Seda nii endisele töökohale naasmiseks kui uue töö leidmiseks. Näiteks ilmneb 2011. aastal Tartu Ülikooli poolt läbi viidud analüüsist, et sotsiaalsete võrgustike kaudu leiab endale töö 56,4% meestest ning

[117] Statistikaamet
[118] Statistikaamet
[119] Sotsiaalkindlustusamet (2013) Seletuskiri aruannetele „Määratud vanemahüvitised liikide lõikes“ seisuga 31. detsember 2013 ja „Määratud vanemahüvitised sotsiaalmaksuga maksustatava tulu lõikes“ seisuga 01. jaanuar 2014. Veebis kättesaadav: http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/2013a-vanem/
[120] Krusell, S. Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne?, Statistikaameti väljaandest „Mehe kodu on maailma, naise maailm on kodu?, Tallinn 2011, lk 68. Veebis kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=25640

48,3% naistest. Antud asjaolu võib viidata sellele, et meestel on mõningane eelis suhtevõrgustike kasutamisel tööturul. Kuna meestel on laialdasem ligipääs tööalastele võrgustikele, siis see võimaldab nende kaudu ka rohkem töökohti leida võrreldes naistega[121].

Ilmselt aitaks naiste tööhõivet tõsta ka taskukohase ja kvaliteetse lapsehoiuteenuse parem kättesaadavus alla 3-aastastele lastele ning kui ka tööandjad soosiks ja rakendaks rohkem töö-, pere- ja eraelu ühitamise võimalusi. Tööandjate tegevuse aspektist on murettekitav hoopis vastupidine nähtus. Jätkuvalt on levinud personalipraktikad, mille raames koheldakse diskrimineerivalt lapsehoolduspuhkuselt naasvaid töötajaid, lõpetades nendega töösuhte, pakkudes neile madalamat ametikohta või nõudes enese uuesti töötajana tõestamist madalama palga eest või nö õpilase staatuses.[122]

Need põhjused koosmõjus iganenud sooliste stereotüüpide jätkuva levikuga on aluseks ka naiste nõrgemale tööturupositsioonile, mis omakorda mõjutab nende võimalusi aktiivselt tööturul osaleda ning ühiskonna võimalusi saada kasu nende kõrgest haridustasemest, kogemustest ja teadmistest. 2009. aasta Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu tulemused näitasid aga, et võrreldes naistega, kel alaealisi lapsi pole, on alaealiste lastega naiste seas majanduslik sõltuvus märkimisväärselt suurem (25% *vs.* 54%). Viidatud kitsaskohad mõjutavad negatiivselt ka naiste võimalusi panustada ühiskonnaellu laiemalt ning meeste rolli pereelus ja laste kasvatamisel.

Kõigis Euroopa riikides on kerkinud esile sotsiaalselt ja majanduslikult tähtis küsimus, kuidas lahendada vastuolusid, mis kaasnevad inimeste vajadusega kombineerida vanema ja töötaja rolle, toetades samaaegselt sündimuse kasvu. Laste sünnitamise edasilükkamine struktuursete sotsiaalpoliitiliste põhjuste tõttu võib ühiskonnale nii sotsiaalse sidususe kui majandusarengu ning jätkusuutlikkuse aspektist pikemas perspektiivis väga kulukaks osutuda.

Töö- ja pereelu efektiivne ühitamine on naiste ja meeste võrdõiguslikkuse saavutamise üks põhieeldusi ning selle eesmärgi realiseerimisele suunatud meetmed on ELi liikmesriikide võrdõiguslikkuse poliitikate lahutamatuks komponendiks. Poliitikad, mis võimaldavad naistel ja meestel ajutiselt katkestada töötamise, kasutada lapsehoolduspuhkust ning töötada soovi ja vajaduse korral osalise koormusega, teenivad perekondlike ja töökohustuste võrdsema jagamise eesmärki naiste ja meeste vahel.

Eesti ühiskonnas on juurdunud kahe leivateenijaga peremudel, kus nii naise kui mehe sissetulek annab olulise panuse leibkonna elatustasemesse. Samas on kodused majapidamistööd, laste, eakate ja teiste hoolt vajavate pereliikmete eest hoolitsemine

---

[121] Jeenas, P. "Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: meeste ja naiste erinevused Eesti tööjõu-uuringu tulemuste põhjal". Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus, 2011. Veebis kättesaadav: http://www.sh.ut.ee/sites/default/files/sh_files/Sooline%20ebav%C3%B5rdsus%20t%C3%B6%C3%B6elus_kogumik.pdf

[122] Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku 2012. a. aastaaruanne. Lühikokkuvõte. Tallinn 2013, lk 12. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Voliniku-2012.-aasta-tegevuse-ylevaade.-Kokkuvõte.pdf

tavapäraselt naiste õlul. Näiteks kulus 25-44-aastaste seas naistel 2009-2010 läbi viidud ajakasutuse uuringu kohaselt 4,7 tundi päevas majapidamise ja perekonna peale. Seda oli üle kahe tunni rohkem kui sama vanusegrupi meestel. Kõige enam aega kulus söögitegemisele (73 minutit, sh 51 minutit kauem kui meestel) ning lapsehoidmisele (80 minutit, sh 54 minutit enam kui meestel). Tasulist tööd tegid selle vanusegrupi naised meestest 59 minutit päevas vähem.[123]

Naiste kõrge haridustaseme juures on loomulik, et naised väärtustavad oma tööalast karjääri võrdselt meestega. Seega ei saa pidada tänapäeva ühiskonnas loomulikuks, et naised peavad loobuma tööalasest eneseteostusest, sellega kaasnevatest hüvedest ning majanduslikust iseseisvusest laste kasvatamise ja majapidamistööde tegemise nimel. Lisaks lastele võib peres olla teisigi hoolt vajavaid inimesi, kelle suurem hooldusvajaduse tingib kas tervisehäire, puue või vanus. Samuti ei saa panna ainult meeste õlgadele leibkonna sissetuleku eest ainuvastutaja kohustust, sellega kaasnevat suuremat tööstressi koormust ning võimaluste piiramist pereelus osalemisel. Selline traditsiooniline soorollide jaotus on inimese õigusi, võimalusi ja laiemas ulatuses ühiskonna arengut pärssiv nähtus, kuna pakub indiviididele vaid sundvalikuid ning ei võimalda inimressursi potentsiaali täielikku kasutamist.

DISKRIMINEERIMINE TÖÖELUS

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse[124] kohaselt leiab otsene sooline diskrimineerimine aset, kui ühte isikut koheldakse tema soo tõttu halvemini, kui koheldakse, on koheldud või koheldaks teist isikut samalaadses olukorras. Otsene sooline diskrimineerimine on ka isiku ebasoodsam kohtlemine seoses raseduse ja sünnitamisega, lapsevanemaks olemise, perekondlike kohustuste täitmise või muude soolise kuuluvusega seotud asjaoludega, samuti sooline ja seksuaalne ahistamine ning ahistamise tõrjumisest või ahistamisele alistumisest põhjustatud ebasoodsam kohtlemine. Kaudne sooline diskrimineerimine leiab aset, kui väliselt neutraalne säte, kriteerium, tava või tegevus seab ühest soost isikud, võrreldes teisest soost isikutega, ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealusel sättel, kriteeriumil, taval või tegevusel on objektiivselt põhjendatav õigustatud eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud. Tööelus diskrimineerimine on seaduses ka spetsiifiliselt reguleeritud, samuti näeb seadus ette tööandja kohustuse edendada organisatsioonis soolist võrdõiguslikkust. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse täitmist jälgib soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik, selle rakendamise osas tekkinud vaidluseid lahendavad töövaidluskomisjonid ja kohtud; lepitusmenetlusi viib läbi õiguskantsler. 2013. a. esitati võrdõigusvolinikule soo tunnusega seoses 61 kaebust, selgitustaotlust ja märgukirja, nendest 24 töövaldkonda kuuluvates küsimustes.[125]

[123] Statistikaamet

[124] Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Veebis kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/akt/126042013009?leiaKehtiv

[125] Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku 2013. a. tegevuse aruanne, Tallinn 2014. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Voliniku-2013.-aasta-tegevuse-ylevaade.pdf

2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu[126] andmetest ilmneb, et 12% vastanutest on oma tööelus viimase nelja aasta jooksul kogenud soost tingitud ebavõrdset kohtlemist töötasu osas. Naised on sellist kohtlemist kogenud rohkem kui mehed (vastavalt 14% ja 10%). Uuringus osalenud leidsid, et on kogenud soost tingitud ebavõrdset kohtlemist ka koolitustele pääsemises (meestest 6% ja naistest 9%), teabe saamises (meestest 9% ja naistest 13%), töökoormuse jagunemises (naistest 12% ja meestest 9%), edutamisel (meestest 4% ja naistest 9%) ning erialaste oskuste, teadmiste hindamisel (meestest 8% ja naistest 13%).

Samuti on **diskrimineerivaid olukordi esinenud juba tööle kandideerimisel**. Näiteks 58% monitooringu vastajatest (52% mehed ja 64% naised) väitsid, et nende käest on tööle kandideerimisel küsitud nende perekonnaseisu. 65% naisi ning 48% mehi vastas, et neilt on töövestlusel päritud laste olemasolu või nende vanuse kohta ning 21% naistest ja 6% meestest on küsitud nende kavatsuse kohta lähiajal lapsi saada. Seaduse järgi ei tohi tööandja töövestlusel pärida kandidaadi perekonnaseisu ega laste kohta[127].

16% töökogemusega Eesti inimestest on tööelu jooksul kokku puutunud ahistamisega töökohal. Soolist või seksuaalset ahistamist töökohal on tundnud 6% inimestest (3% meestest ja 7% naistest).[128]

(EBA)TURVALISED TÖÖTINGIMUSED

Halvad töötingimused võivad töötajatele põhjustada tööõnnetusi ja tööga seotud tervisehäireid. **Tööõnnetused toimuvad rohkem meestega**. 2013. aastal sai tööõnnetuste tõttu kannatada 2634 meest ning 1546 naist, ehk 63% tööõnnetustest toimus meestega. Meestega toimus enim tööõnnetusi vanuses 25–34 aastat ja naistega vanuses 45–54 aastat. Nii kutsehaigestumisi kui ka tööst põhjustatud haigestumisi toimub enim meestega vanuses 55–64 aastat ja naistega vanuses 45–54 aastat[129].

7.3 Sooline (eba)võrdsus otsustustasandil

Naised ja mehed on Eestis ebavõrdselt esindatud nii majanduslikes kui poliitilistes otsustusprotsessides.

---

126 Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf

127 Aavik, K.; Roosalu, T. “Naiste ja meeste võimalused tööturul”. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Artiklite kogumik. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2014. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_vo_monitooring_2013_veeb.pdf

128 Karu, M. jt. “Sooline ja seksuaalne ahistamine töökohal”. Praxis 2014. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_ja_seksuaalne_ahistamine_tookohal_veebi.pdf

129 Töövaldkonna areng 2013. Sotsiaalministeeriumi toimetis nr 4/2014

POLIITIKA JA MUU AVALIK OTSUSTUSTASAND

Demokraatlikus ühiskonnas teostatakse võimu läbi rahva poolt parlamenti ja kohaliku võimutasandi esinduskogudesse valitud esindajate. Ratsionaalsete ja vastutustundlike kvaliteetsete otsuste tegemiste huvides on tarvilik, et esinduskogude koosseisud peegeldaksid ühiskonna sotsiaalset struktuuri ja mitmekesisust ning oleksid seega sooliselt tasakaalustatud. Naiste alaesindatust poliitikas ja otsustamistasandil peetakse ebaterve demokraatia sümptomiks.

2011. aastal Riigikokku valituks osutunute hulgas oli naisi 19,8%. Valimistel osalenud erakondadest vaid üks rakendas valimisnimekirja esikümne osas nn tõmbluku süsteemi, asetades nimekirjas nais- ja meeskandidaadid vaheldumisi. Naiste osakaal on riigikogu liikmete hulgas 20% ka enne 2015. a. valimisi. Sarnaselt 10 aasta taguse ajaga on Riigikogu 11 alalisest komisjonist vaid ühe (sotsiaalkomisjon) esimeheks naine ning kolme komisjoni kolme komisjoni (majandus-, põhiseadus- ja õiguskomisjon) koosseisus ei ole ühtegi naissoost rahvaesindajat. Ka ühe komisjoni (euroopa liidu asjade komisjon) aseesimees on naine.

Viimastel kohaliku omavalitsuse valimistel oli naisi valituks osutunute hulgas mõneti rohkem – 29,6%. Samas on naiste osakaal linnapeade hulgas vaid 14% ning volikogu juhtide hulgas 18%.

Vabariigi Valitsuse liikmest hulgas tõusis naiste osakaal 2014. a. esmakordselt 43%-ni – valitsuse 14 liikmest on 2015. a. jaanuaris naisi 6, nende seas lisaks traditsioonilisemalt nn pehmemate valdkondade ministritele (kultuuriminister, sotsiaalkaitseminister) rahandusminister, majandus- ja taristuminister, väliskaubandus- ja ettevõtlusminister ning välisminister.

Näiteid positiivsete arengute kohta naiste osaluses olulistel ametikohtadel on teisigi. Näiteks 2014. a. sügisel nimetas Vabariigi Valitsus esmakordselt riigi peaprokuröriks naise, 2015. a. jaanuaris tegi Riigikogu samasuguse otsuse uut õiguskantslerit nimetades. Samas Riigikohtu kohtunike seas on naiste osakaal endiselt madal, ulatudes vaid 17%-ni.

Need arvud näitavad siiski selgelt, et pool Eesti ühiskonnast on võimuorganites alaesindatud. Sellest tulenevalt kõlab naiste hääl poliitikas ja otsustustasandil nõrgemalt ning naiste vajaduste, ootuste ja huvidega ei arvestata piisavalt.

Naiste poliitiline aktiivsus rohujuuretasandil näitab, et nad on poliitikas osalemisest huvitatud. Samuti näitavad uuringud valijate valmidust naisi esinduskogudesse valida. Soolise võrdõiguslikkuse monitooringu 2013 andmetel peaks 62% naiste hinnangul Riigikogus olema senisest rohkem naisi (2009. a. arvas nii 49% naistest). Meestest leiab nii 35%, nende hulgas on enam levinud seisukoht, et Riigikogus on juba praegu piisavalt naisi (25%) või et sel ei ole tähtsust (34%). Kohalike volikogude küsimuses on vastuste

suund analoogne – 48% naistest hindab, et naisi peaks olema senisest enam (2009. a. 41%), kuid meestest jagab seda arvamust 25% (2009.a. 27%).[130]

Analüüs näitab aga, et **suurimaks takistuseks naiste osaluse suurenemisel esinduskogudes on erakondade juhatustesse ja valimisnimekirjadesse saamine**.[131] Liikudes mööda parteide hierarhiat ülespoole, leiab sealt naisi vähem – erakondade juhtide seas naisi ei ole ning erakondade juhatustes jääb nende osakaal alla 40%. Näiteks Riigikogus esindatud 4 erakonna juhatustes varieerus naiste osakaal 2014. a. kevadel 25%-st (IRL) 38%-ni (Keskerakond). Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik erakond jäid 29%-ga vahepeale.

Eestis on loodud suuremate parteide juures naiskogud, kes omakorda on ühinenud peamiselt Eesti Naiste Koostööketti[132]. Naisorganisatsioonid pakuvad häid võimalusi poliitiliste kogemuste saamiseks, kindlustades ligipääsu väljaõppele ja informatsioonile. Eesti poliitilised naisorganisatsioonid on ühinenud ka üleeuroopaliste võrgustikega. Teiseks suuremaks kodanikuühiskonna organisatsioone ühendavaks naisorganisatsioonide esinduskoguks on Eesti Naisteühenduste Ümarlaud[133], kes ka aktiivselt panustab poliitikakujundamise protsessides.

Naised osalevad vabatahtlikus tegevuses meestest enam, nende osakaal ulatub 58%-ni.[134] Sarnast tendentsi kinnitab ka asjaolu, et kodanikuühenduste aktiivsete liikmete hulgas on rohkem mehi 30% MTÜ-dest, rohkem naisi aga 45% MTÜ-dest. Meeste ja naiste osakaal on enam-vähem võrdne 24% MTÜ-dest.[135]

ÄRIOTSUSTE LANGETAMISES OSALEMINE

Majandusliku edu aluseks on ressursside efektiivne kasutamine. Inimressurss on piiratud ressurss, mida tuleb maksimaalselt ja arukalt kasutada. Naiste juhtimisoskused ja ettevõtluspotentsiaal on kasutamata inimressurss, millel on märkimisväärne majanduslik tähtsus.

---

[130] Faktum & Ariko. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Uuringuraport ja ankeet. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf

[131] Mirjam Allik, „Millal naised poliitikast kaovad?“, „Teel tasakaalustatud ühiskond. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 148. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

[132] www.naistekoostookett.ee

[133] www.enu.ee

[134] Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. 2013, Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013, . Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Veebis kättesaadav: http://www.kysk.ee/failid/File/Uuringud/Uuringuaruanne_Vabatahtikus_tegevuses_osalemine_2013.pdf

[135] Rikmann, Lagerspetz, Vallimäe, Keedus, Sepp, Jesmin, Hinno “Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010”, Kodanikeühiskonna uurimis-ja arenduskeskus, Tallinna Ülikool, Tallinn 2010. Veebis kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/public/KUAK2010_institutsionaliseerumine.pdf

Majanduse areng on seotud naiste osaluse suurenemisega tööturul ja ettevõtluses ning eeldab muuhulgas seda, et kõrvaldatakse eelarvamuslikud, hoiakulised või muud barjäärid, mis takistavad naiste võimalusi tööturule, eriti ettevõtlusesse sisenemisel, ametialasel edutamisel ning kesk- ja tipptaseme juhtide ametikohtade saamisel.

2013. a. töötas juhina 6,5% naistest ja 12,7% meestest; naiste osakaal juhtide seas oli 1/3.[136] Seadusandjate, kõrgemate ametnike ja juhtide hulgas oli 2012. a. naisi 27%, äri- ja haldusala juhtide seas 53% ning majutuse, toitlustuse, kaubanduse ja muude teenuseid osutavate asutuste juhtide seas 34%.[137] Naiste osakaal börsiettevõtete juhatuse liikmete hulgas oli samas 26% ja samade ettevõtete nõukogude liikmete seas vaid 8%.[138]

Ka vertikaalse segregatsiooni üks põhjuseid on ühiskonnas valitsevad stereotüüpsed hoiakud. 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringu kohaselt nõustus alla poolte (48%) vastajatest väitega, et naiste kaasamine kõrgematele ametikohtadele oleks organisatsioonidele kasulik. Enam kui kolmandik vastanutest (37%) ei olnud selle väitega aga nõus. Eraettevõtete tippjuhtide seas pidas naiste osakaalu suurenemist oluliseks 40% naistest ja 20% meestest. Samal ajal näitas monitooring, et isikliku kokkupuute omamisel naisjuhtidega (nt oma töökohal) peeti naisjuhtide jõudmist kõrgetele ametikohtadele organisatsioonile palju kasulikumaks.[139] Sellest võib järeldada, et naiste osakaalu suurendamine tipp-ametikohtadel on äärmiselt vajalik nii ühiskonna suhtumise muutmiseks kui ka selle kaudu kõigi naiste karjäärivõimaluste järk-järguliseks parandamiseks.

Otsustustasandil soolise tasakaalu saavutamist takistavad ka töö- ja pereelu ühitamise probleemid (hoolduskohustuste sooliselt ebavõrdne jaotus, lapsehoiuteenuse kitsaskohad), mille tõttu naised näivad tööandjatele ebakindlamate ja vähem pühendunud töötajatena kui mehed. Samuti võib vertikaalse segregatsiooni põhjuste hulka kuuluda sobivate (nais)eeskujude, mentorlusvõimaluste ning teatud valdkondades ka asjakohaste kogemuste vähesus.

7.4 Sooline (eba)võrdsus ettevõtlusega tegelemises

Naiste konkurentsivõime suurendamine tööturul ja naiste ettevõtluse arendamine on oluline, sest naisettevõtluse potentsiaal on seni jätkuvalt suures osas rakendamata.

---

[136] Statistikaamet

[137] Global Report Women in Business and Management: Gaining Momentum“, ILO 2015. Veebis kättesaadav: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_316450.pdf

[138] Euroopa Komisjoni andmetel. Vt http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/business-finance/executives-non-executives/index_en.htm

[139] Faktum & Ariko. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Uuringuraport ja ankeet. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf

2012. a. oli 29% (15 000) Eesti ettevõtjatest naised, neist omakorda 27% (4000) andsid tööd ka teistele inimestele**. Võrreldes aastaga 2008 oli nii naisettevõtjate arv üldiselt kui naistööandjate hulk langenud** (vastavalt 3% ja 18%), samas kui meesettevõtjate osas olid mõlemas aspektis toimunud positiivsed arengud ning nende arv suurenenud (vastavalt 7% ja 12%)[140]. Aktiivses tööjõus osalevatest naistest moodustasid naisettevõtjad vaid 5%, mida oli poole vähem kui Euroopa Liidus keskmiselt. Naiste ja meeste ettevõtluslõhe Eestis oli 7 protsendipunkti.[141] Tööandjate seas oli naisi 2012. a. vaid 19%[142], samas kui FIE-dest moodustasid nad 37%.[143]

Eestis on varases faasis ettevõtjate hulgas kaks korda rohkem mehi kui naisi, väljakujunenud ettevõtjate hulgas on ühe naise kohta aga 2,5 meest. Meeste ja naiste osakaalu vahe potentsiaalsete ettevõtjate hulgas on 1,4 meest 1 naise kohta. Nagu ka ettevõtjate puhul, on ettevõtlusalase õppe läbinute hulgas rohkem mehi (36,3%) kui naisi (29%).**[144]**

Naisettevõtjate osakaal oli suurim sektoris „muud tegevusalad“ (55%), „kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus“ (43%) ning hulgi- ja jaekaubanduses (31%) ning väikseim ehituse (6%) ja põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi sektoris (13%)[145].

Naised on koondunud peamiselt väike- ja keskmise suurusega ettevõtetesse (edaspidi VKE), mille kasumlikkus ja käive jääb tippettevõtetele tunduvalt alla. Maailmapanga uuringu[146] kohaselt kuulusid 2013. a. Eestis naised 35,8% ettevõtete omanikeringi. Naistippjuht oli 25,3% ettevõtetest. Naisi oli omanike hulgas enam väikestes, 5-19 töötajaga ettevõtetes (38,6%), nende osakaal kahanes 31%-ni keskmiste, 20-99 töötajaga ettevõtetes ning vaid 16%-ni suurtes ettevõtetes. Naistippjuhtide osakaal oli kõige kõrgem

[140] Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche. Estonia“, Euroopa Komisjon 2014, lk 3. Veebis kättesaadav: http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7804/attachments/9/translations/en/renditions/pdf

[141] „Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche. Estonia“, Euroopa Komisjon 2014, lk 2. Veebis kättesaadav: http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7804/attachments/9/translations/en/renditions/pdf

[142] „Global Report Women in Business and Management: Gaining Momentum“, ILO 2015, lk 164. Veebis kättesaadav: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_316450.pdf

[143] „Global Report Women in Business and Management: Gaining Momentum“, ILO 2015, lk 56. Veebis kättesaadav: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_316450.pdf

[144] „Globaalne ettevõtlusmonitooring 2012. Eesti raport”, Eesti Arengufond 2013, lk 29 ja 58. Veebis kättesaadav: http://www.arengufond.ee/upload/Editor/Publikatsioonid/Arengufond%20GEM%20uuringu%20raport.pdf

[145] Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche. Estonia“, Euroopa Komisjon 2014, lk 4-5. Veebis kättesaadav: http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7804/attachments/9/translations/en/renditions/pdf

[146] The World Bank, Enterprise Surveys, 2013. Uuring hõlmas 5 ja enama töötajaga ettevõtteid tootmis- ja teenindussektorites. Teenindussektoris küsitleti ehitus-, jae- ja hulgimüügi, majutuse, toitlustuse, transpordi laonduse, kommunikatsiooni ja IT valdkonna ettevõtteid. Ettevõtetes jäi naistöötajate osakaal keskmiselt alla 40%. Vt http://www.enterprisesurveys.org/data/exploreeconomies/2013/estonia#gender

keskmistes ettevõtetes (26,7%), veidi väiksem väikestes ettevõtetes (25,6%) ning jällegi väikseim suurtes ettevõtetes (15%). 71% ettevõtetest, kus omanike hulgas oli naisi, oli tippjuht naine.

Naisettevõtjate eripäraks peetakse meesettevõtjatega võrreldes traditsioonilistest soorollist tulenevat vajadust paindlikuma töö ning lühemate tööpäevade järele. 2012. a. töötasid naissoost ettevõtjad meessoost ettevõtjatega võrreldes keskmiselt 5 tundi nädalas vähem (vastavalt 35 ja 40 tundi). Mõnetunnine vahe oli ka täisajaga töötavate nais- ja meesettevõtjate vahel (vastavalt 41 ja 43 tundi).

Ettevõtlusega tegelemine sõltub suures osas sellest, kas inimesel on piisavalt eneseusku ja vastav positiivne hoiak. Mitmed uuringud on näidanud, et naistel on vähem enesekindlust ja usku oma võimetesse. Näiteks hindavad mehed ja naised erinevalt oma ettevõtlusalaseid oskuseid. Meeste hinnangud oma teadmistele on oluliselt kõrgemad naiste omadest, lisaks on meestel väiksem hirm läbikukkumise ees. Samas, kui naine juba tegutseb ettevõtjana, on tema enesehinnang märksa kõrgem - enamik naisettevõtjaid leiab, et neil on olemas ettevõtte alustamiseks vajalikud oskused ning teadmised.[147]

7.5 Soo aspekti (mitte)arvestamine poliitikakujundamisel ja -rakendamisel[148]

Sooline võrdõiguslikkus ehk naiste ja meeste võrdsed õigused, võimalused, kohustused ja vastutus on ühtaegu eraldiseisev ja samas kõiki teisi valdkondi läbiv horisontaalne põhimõte. Seetõttu on Euroopa Liit, sealhulgas Eesti võtnud soolise võrdõiguslikkuse edendamisel lähenemise, mida nimetatakse kaksikstrateegiaks (*dual strategy*), mille kohaselt on soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks vajalik lisaks otseselt soolist võrdõiguslikkust edendavate erimeetmete rakendada ka soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamist ehk soolõimet. Ilma soolõimeta jääks otseselt soolise võrdõiguslikkuse edendamisega tegelevate meetmete efekt poolikuks.
Soolõime tähendab seda, et kõikide tegevuste planeerimise, elluviimise ja hindamise juures analüüsitakse tegevuste mõju ka naiste ja meeste olukorrale, peetakse silmas

[147] „Globaalne ettevõtlusmonitooring 2012. Eesti raport", Eesti Arengufond 2013, lk 29. Veebis kättesaadav: http://www.arengufond.ee/upload/Editor/Publikatsioonid/Arengufond%20GEM%20uuringu%20raport.pdf

[148] Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise toetamiseks on varem Eestis ellu viidud mitmeid tegevusi. Vt näiteks: Phare partnerlusprojekt „Eesti avaliku sektori haldussuutlikkuse tõstmine soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise rakendamiseks": http://gender.sm.ee/index.php?097923740; „Mõjude hindamine sugupoolte aspektist. Juhendmaterjal": http://www.ut.ee/gender/pdf/GM%20impact%20analysis%20Est.pdf; „Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia. Käsiraamat": http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Publikatsioonid/2006/SV_strateegia.pdf; „Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Kommenteeritud väljaanne": http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/sooline_v6/Soolise_vordoiguslikkuse_seadus__Kommenteeritud_valjaanne.pdf; „Soolise võrdõiguslikkuse käsiraamat kohalikele omavalitsustele": http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=35976; projekt „Sootundlik eelarvestamine": http://www.sm.ee/tegevus/sooline-vordoiguslikkus/programm-progress.html ja selle raames valminud „Riigieelarve naistele ja meestele. Vajaduspõhine eelarvestamine avalikus sektoris": http://www.svv.ee/failid/RNJM%20VEAS_2012_final_bookmargid25012012.pdf

nende võimalikke erinevaid huvisid ja vajadusi. Lühidalt tähendab soolõime soolise võrdõiguslikkuse põhimõttega arvestamist kõikides valdkondades, mis otseselt või kaudselt mõjutavad naiste ja meeste elu.

Kuigi poliitikad ja seadused rakenduvad meestele ja naistele samamoodi, on nende olukorras siiski kohati märkimisväärseid erinevusi, mis põhjustavad ebavõrdsust ega lase kõigi potentsiaalil täielikult rakenduda ega kõigil oma õigusi võrdsel määral kasutada. Sellised erinevused meeste ja naiste vahel ei tulene mitte nende bioloogilistest erinevustest, vaid eelkõige ühiskondlikest ootustest sellele, millised on naised ja mehed, milline on nende oodatud käitumine naiste ja meestena, millega nad tegelevad, mida saavutavad, milles on osavad jne. Ühiskonnal ümbritseva keskkonnana on ootuste loomises ja väärtuskasvatuses oluline roll ning seetõttu on soolõime tõhus rakendamine väga oluline võrdse, jätkusuutliku ja heaolu poole püüdleva ühiskonna nurgakivi.

Kohustus arvestada meeste ja naiste erinevat positsiooni, vajadusi ja võimalusi tuleneb nii Euroopa Liidu[149] kui Eesti enda seadusandlusest[150] ja riiklikest suundadest. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse (§ 9) kohaselt on kõigil riigi- ja kohalike omavalitusüksuste asutustel kohustus süstemaatiliselt ja eesmärgistatult soolist võrdõiguslikkust edendada. Nende ülesanne on muuta tingimusi ja asjaolusid, mis takistavad soolise võrdõiguslikkuse saavutamist. Riiklikke, piirkondlikke ning institutsionaalseid strateegiaid, poliitikaid ja tegevuskavasid planeerides, ellu viies ja hinnates peavad nad lähtuma naiste ja meeste erinevatest vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning arvestama, kuidas rakendatud ja rakendatavad meetmed mõjutavad naiste ja meeste olukorda ühiskonnas.

2012. aasta detsembris kinnitas Vabariigi Valitsus mõjude hindamise metoodika[151], mis on mõeldud juhindumiseks poliitikakujundajatele, kes puutuvad kokku õigusaktide ettevalmistamise, valdkonna arengukavade väljatöötamise või Euroopa Liidu asjades valitsuse seisukohtade kujundamise või õigusaktide ülevõtmisega. Metoodika eesmärk on parandada valitsusasutuste võimekust arvestada meeste ja naiste olukorra ja vajadustega valitsuse poliitikate kavandamisel ja elluviimisel.

Lisaks on valitsuskabineti 2013. a. otsusega määratletud nn. läbivate teemade seas ka võrdsed võimalused, kus üks põhisuundadest on sooline võrdsus. Läbivate teemade hindamiseks ja arvestamiseks arengukavades ja Euroopa Struktuuri- ja Investeerimisfondide planeerimises ja rakendamises on loodud toetav juhendmaterjal „Läbivad teemad valdkonna arengukavas. Juhendmaterjal arengukava koostajale“[152].

[149] Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2006/54/EÜ meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes
[150] Soolise võrdõiguslikkuse seadus (01.05.2004)
[151] Mõjude hindamise metoodika on leitav justiitsministeeriumi kodulehelt aadressil http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57830/m%F5jude+hindamise+metoodika.pdf
[152] Rahandusministeerium 2014

Riiklike juhendite kõrval on viimastel aastatel välja antud veel mitmeid teisi käsiraamatuid ja abimaterjale, mis samuti teenivad ühist eesmärki edendada soolist võrdõiguslikkust, lõimides selle põhimõtteid ja väärtusi kõikidesse valdkondadesse[153].

Toetamaks soolõime alaste teadmiste edasikandumist ja valdkondlikku rakendamist poliitikakujundajate seas, on 2011. aastal loodud ministeeriumitevaheline soolõime töögrupp. Töögrupis on esindatud peaaegu kõik ministeeriumid ning töögrupi ülesandeks on muuhulgas analüüsida ja teha ettepanekuid soolõimeks oma vastutusvaldkonnas. Töögruppi, nagu ka soolõime rakendamist, koordineerib Sotsiaalministeerium, kelle ülesandeks on muuhulgas nõustada arengukavade ja õigusaktide koostajaid, pakkudes tuge tuvastamaks puutepunkte ja mõju läbivale teemale võrdsed võimalused, sh sooline võrdsus.

Sotsiaalministeerium on juba mitmeid aastaid korraldanud poliitikakujundajatele ka koolitusi, tõstmaks nende teadlikkust soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest ja vajalikkusest ning andmaks neile kompetentse oma töös neid puutepunkte ära tunda ja arvestada.

Kuigi olemasolevate juhendite, töögrupi ja nõustamissüsteemi puhul võib eeldada, et tingimused edukaks soolõimeks Eesti riigis on igati tagatud, ei kajastu see pilt aga paraku igapäevases praktikas ja tulemustes. Valdava enamuse poliitikakujundajate teadmised soolise ebavõrdsuse ilmingutest ja tagajärgedest, soolõime vajalikkusest ja kasust oma valdkonnale ning oskused meeste ja naiste erinevaid võimalusi, vajadusi ja huve analüüsida on väga kesised. Paraku peegeldub see paljuski ka arengukavades ja strateegiates, kus ilmselged soolised probleemid on tähelepanu ja lahendusteta jäänud. Tekib nõiaring - madal teadlikkus poliitikakujundajate seas -> andmeid ei analüüsita soo lõikes ja/või neid ei tellita andmekogujatelt -> puuduvad andmed soopõhiseks andmete analüüsiks -> analüüs on soopime -> kujundatakse soopimedad meetmed (nn „kõigile avatud teenused“, „võrdsed võimalused osalemiseks“).

Meeste ja naiste olukorra võrdlemine, analüüsimine ja selle põhjal järelduste tegemine on soolise võrdsuse soolõime kaudu tagamise eelduseks. Toetudes nii Sotsiaalministeeriumi kogemustele soolõime alase nõustamise eest vastutava ministeeriumina kui ministeeriumitevahelise soolõime töögrupi liikmete sisendile võib öelda, et enamjaolt poliitikakujundajad andmeid soolises lõikes ei kogu. Andmeid kas ei eristata soo lõikes kogumise või analüüsimise etapis või ei osata soolises lõikes andmeid registritest ja statistikatootjatelt pärida. Ilmselt puuduvad teadmised selle kohta, miks on andmete soolises lõikes eristamine oluline ja vajalik ning mis kasu võiks sellest valdkonna arengule tõusta.

Teadmatus või huvi puudus andmete vastu tuleneb aga ministeeriumites ja teistes riigiasutustes soolise võrdõiguslikkuse vähesest väärtustamisest. Seetõttu jääb ka

[153] Nt soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei „Soolõime käsiraamat“ 2014 http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Sooloime-kasiraamat.pdf ; „Naised ja mehed. Võrdsed õigused, võrdne vastutus“ Sotsiaalministeerium 2010 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/naised_mehed_seadus.pdf jt.

sooliste mõjude hindamine ning soolõime sageli arengukava või strateegia väljatöötamisel kõige viimaseks ülesandeks, kui eesmärgid ja tegevused nende saavutamiseks juba paigas. Meeste ja naiste olukorra hindamine ja sellest järelduste tegemine peaks aga olema osa igast planeerimise etapist dokumendi loomise algusest tegevuste rakendamise ja hindamise lõpuni.

Seega koorub siit välja põhiprobleemina madal teadlikkus poliitikakujundajate seas. Madalast teadlikkusest lähtub omakorda aga vastavate andmete puudus, mis võiks olla aluseks nii teadlikkuse tõstmisele kui lahenduste väljatöötamisele. Sooliselt eristamata andmetega olukorrakirjeldus peidab soolised erinevused ja võimaliku ebavõrdsuse ega võimalda seega ka lahenduste osas ebavõrdsuse vähendamisele tähelepanu pöörata.

Tagajärjeks on poliitikakujundajate seas levinud praktika, justkui täidaksid laused „teenused on avatud kõigile“ ja „kõigil on võrdsed võimalused osalemiseks“ soolõime aset. Sellist lähenemist peetakse sooneutraalsuseks, kuid tegelikult on pigem tegemist nn soopimedusega.

Soolõime algab just olukorra kirjelduses andmete soolises lõikes eristamisest ning selle põhjal naiste ja meeste erineva olukorra, võimaluste, huvide ja vajaduste analüüsimist.

Sotsiaalministeerium ja soolise võrdõiguslikkuse ning võrdse kohtlemise volinik on teadlikkuse tõstmise eesmärgiga aastate jooksul korraldanud palju soolise võrdõiguslikkuse alaseid koolitusi, sealhulgas soolise võrdõiguslikkuse kui läbiva teemaga arvestamise koolitusi poliitikakujundajatele. Kahjuks avaldab aga madal teadlikkus ja soolise võrdõiguslikkuse vähene väärtustamine mõju ka koolitustel osalejate hulgale. On paradoksaalne, et koolitustele, mida vajaksid nii paljud ametnikud, registreerub neid nii vähe.
Seega on ülalkirjeldatud nõiaringist välja murdmiseks vaja pühendumist ja pingutust kõigilt valdkondadelt eesotsas ministeeriumitega.

7.6 Naiste ja meeste tervis ja elulaad

See, milline on naiste ja meeste seisund ühiskonnas, väljendub ka nende erinevas elueas ja tervisekäitumises. Kuigi nii naiste kui meeste eluiga tasapisi pikeneb, elavad naised Eestis meestest keskmiselt ligi 9 aastat kauem. **Kui 2013. aastal oli Eestis naiste keskmine eeldatav eluiga sünnil 81,3 aastat, siis meestel 72,7 aastat**.[154]

Naiste ja meeste eluea erinevus Eestis on seotud rohkem sotsiaalsete kui bioloogiliste erinevustega. Patriarhaalsele ühiskonnale omaste soorollide kohaselt on mehed riskialtimad, eiravad ohtusid, võtavad endale üle jõu käivaid eesmärke ja kohustusi, kannatavad töökoormusest tuleneva stressi all. Kõrgele seatud eesmärkideni mittejõudmist asendavad alkohol, narkootikumid, vägivaldne käitumine jms.
2013. a. hinnangul oli sünnihetkel eesti meeste tervena elada jäänud aastate arv 54,46, eesti naiste oma 58,52. Mitte-eestlaste seas olid samad näitajad mõnevõrra madalamad – vastavalt 51,98 ning 53,32 aastat. Seega on nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas naiste puhul tervena elada jäänud aastate hulk eeldatavalt suurem kui meestel, kuid sooline lõhe

[154] Statistikaamet

on eestlaste seas suurem (vastavalt 4,06 ja 1,34 aastat). 65-69-aastaste seas olid soolised lõhed kahanenud nii eestlaste kui mitte-eestlaste seas vastavalt 1,17 ja 0,15 aastani, kusjuures mitte-eestlaste seas oli lõhe naiste kahjuks.[155]

Oma tervist hindavad naised keskmiselt kriitilisemalt kui mehed. 16-aastaste ja vanemate hulgas oli 2014. a. naisi, kes hindasid oma tervist väga heaks või heaks 52,4% ning mehi 57,8%. Halvaks või väga halvaks hindas oma tervist 16,3% naistest ja 14,4% meestest. Samas näiteks oli kuni 65. eluaastani meeste seas kõigis vanuserühmades veidi rohkem neid, kes oma tervist halvaks või väga halvaks pidasid. Kõige vanemas vanuserühmas oli selliste meeste osakaal 37,2% ning naiste osakaal 39%. Samuti, kui naiste seas kahaneb oma tervist väga heaks või heaks hindajate osakaal alla poolte alates vanuserühmast 55-64, siis meeste hulgas juhtub see juba 10 aastat nooremas vanuserühmas.[156]

Tervise tõttu oli 2014. a. suurel määral piiratud 10,4% naiste ja 9% meeste igapäevategevus. Piirangud puudusid 63,6% naistest ja 68,7% meestest. Nii naiste kui meeste puhul ületas nende osakaal, kelle igapäevategevus oli mõningal määral piiratud, nende osa, kellel piirangud puudusid, alles kõige vanemas (65+) vanuserühmas, kus viimaseid oli meeste hulgas 32,8% ning naiste seas 29,7%. Haigus või vigastus oli 2013. a. 15-74-aastaste seas mitteaktiivsuse põhjuseks 22,18% mitteaktiivsetest meestest ja 13,39% mitteaktiivsetest naistest.[157]

Pikaajaline haigus oli 2014. a. vanemate kui 16-aastaste seas 43% meestest ja 48,1% naistest. Pikaajalise haigusega inimeste osakaal ületab neid, kellel seda ei ole, alates vanuserühmast 55-64, kus meestest on pikaajaline haigus 66,3%-l ning naistest 65,5%-l. Üle 65-aastaste seas ei ole pikaajalist haigust vaid 19,4% meestel ning 16,4%-l naistest.

2013. a. oli ravikindlustuskaitse 94% 20-59-aastastest naistest ja 84% meestest.

45,16% meeste ja 62,32% of naiste surmadest olid 2013. a. põhjustatud vereringeelundite haigustest, eelkõige olid põhjuseks hüpertooniatõbi ja südame isheemiatõved. Mõlema haiguse puhul oli sellesse surnud naiste osakaal suurem – hüpertooniatõve puhul oli erinevus 33 protsendipunkti, südame isheemiatõve puhul 15 protsendipunkti. Teiseks peamiseks surma põhjustajaks olid pahaloomuline kasvaja – see oli surma põhjuseks 27% meestest ja 21% naistest. Naiste ja meeste osakaal erines selle põhjuse puhul 6,6 protsendipunkti võrra meeste kahjuks. Rinna pahaloomuline kasvaja oli 2,61% naiste surma põhjuseks – see oli ka levinuim naiste surma põhjustav pahaloomuline kasvaja (11,99% kõigist sellistest surmadest). Teiseks ja kolmandaks enim surmi põhjustanud pahaloomulise kasvaja liigiks oli naistel hingamiselundite pahaloomuline kasvaja ja kõri, hingetoru, bronhi ja kopsu pahaloomuline kasvaja. Samas olid kaks viimatimainitut levinuimad meeste seas – nende osakaal ulatus 74%-ni. Enesetapp oli surma põhjuseks 2,24% meeste- ja 0,59% naiste surmadest.[158]

[155] Statistikaamet
[156] Statistikaamet
[157] Statistikaamet
[158] Statistikaamet

Riskikäitumine pole bioloogilise sooga kaasasündinud omadus, vaid peegeldab ühiskonnas ikka veel tunnustatud väärtusi – hierarhilisi võimusuhteid, võitluslikkust ja kiiret edu. Meeste lühemat eluiga mõjutab nende suur suremus õnnetuste, avariide, enesetappude ja tervisekäitumise tõttu peamiselt enne neljakümnendat eluaastat.

Naiste ja meeste tervisekäitumine on erinevad. Maskuliinsete rolliootuste kohaselt nõutakse mehelt edukust ja saavutusi, mille poole püüdlemisel unustatakse pöörata piisaval tähelepanu oma tervisele ja elu kvaliteedile üldiselt. Meditsiinistatistika kohaselt pöörduvad naised meestest sagedamini arsti poole ka kergemate haigusjuhtude puhul, mehed tavaliselt siis, kui haigus on juba kaugele arenenud. Mehed tähtsustavad tervislikke toitumisharjumusi ja eluviise naistest vähem.

Suitsetajate ja alkoholi aktiivsemate tarbijate hulgas on mehi enam. 16-64-aastaste naiste seas suitsetas 2012. a. igapäevaselt 18% ning aeg-ajalt 8%. Meeste seas on suitsetajaid vastavalt 36% ja samuti 8%. Mehed tarvitavad alkoholi naistest tihemini. 2012. a. tarvitas alkoholi igapäevaselt 7,2% mehi ja 0,7% naisi, mõned korrad nädalas tarvitas alkoholi 35,8% meestest ja 11.6% naistest. Suurem osa naisi tarvitas alkoholi kas mõned korrad kuus (39,1%) või aastas (38,5%). Alkoholi mittetarvitajate hulgas oli sooline lõhe vaid paar protsendipunkti.[159]

Riskikäitumist iseloomustavad näiteks ka pärast alkoholi tarvitamist auto juhtimine ning turvavöö (mitte)kasutamine. 2012. a. andmetel ei olnud viimase 12 kuu jooksul mitte kordagi pärast alkoholi tarvitamist autot juhtinud 97% naistest ja 89,7% meestest. Korduvalt ebakaines olekus autot juhtinute sooline lõhe oli 1,9 protsendipunkti – naistest käitus nii 0,6%, meestest 2,5%. Ka turvavööd kasutasid naised nii autot juhtides kui kaassõitjatena aktiivsemalt, samuti kasutasid nad meestest tihemini helkurit.[160]

Riske eiravaks ning samas ka madalat seksuaaltervise alast teadlikkust näitavaks käitumiseks tuleb pidada ka juhupartneriga seksuaalvahekorras kondoomi mittekasutamist. Siin jäävad negatiivselt silma naised. 2012. a. ei kasutanud juhupartneriga vahekorras olles mitte kunagi kondoomi 50% täiskasvanud naistest (40,4% meestest). Samas oli selliste naiste osakaal 2010. aastaga võrreldes vähenenud 5,1 protsendi võrra, samas kui meeste osakaal oli paari protsendipunkti võrra suurenenud. Alati kasutas kondoomi sellistel juhtudel vaid 27,2% naistest ning 37,3% meestest, kuid siin võis paar aastat varasema ajaga võrreldes positiivset trendi märgata mõlema soo käitumises.[161]

Teadlikkus sugulisel teel levivate haiguste ennetamisest on Eesti noorte hulgas suhteliselt hea, kuid varieerub erinevates vanusegruppides märkimisväärselt. Näiteks vaid 47% 16-18-aastastest omas korrektseid teadmisi selliste haiguste vältimise kohta (14-15-aastaste hulgas oli nende osakaal vaid 15%). Vanuse tõustes paranevad ka teadmised. Nii oli 19-24-aastaste seas korrektsete teadmistega noorte osakaal 72% ning 25-29-aastaste seas 85%. Noorte naiste teadlikkus oli samas kõrgem kui noortel meestel.

[159] Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring
[160] Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring
[161] Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

HIV levik on Eestis endiselt suur, kuigi uute nakatanute hulk aasta-aastalt kahaneb. Kui 2001. a. avastati iga 100 000 elaniku kohta 106,6 uut juhtumit, siis 2012. a 24. Kogu perioodil on mehed moodustanud uutest juhtudest enamuse, kuid naiste osakaal on võrreldes 2000. a. suurenenud lausa 19% (39% 2013. a.).Viimastel aastatel on noorte, (15-24-aastaste) uute nakatanute seas enamus olnud naised (63% 2013. a.). Keskmiselt 20% uutest naistel avastatud HIV juhtumitest diagnoositakse rasedatel. Sellele aitab kaasa rasedusaegne HIV-testimine. 2012. a. avastati HIV 1.05% rasedatest. Emalt lapsele kandumise tõttu tekkinud uusi HIV juhtude osakaal jääb alla 2% (1,3% aastal 2012, 0,6% aastal 2013).

Naiste tervisele võib negatiivset mõju avaldada varajane rasedus ja sünnitamine. Eestis on väga noorte sünnitajate osakaal üldiselt väike – nooremad kui 16-aastased sünnitajad moodustasid 2013. a. kõigist elussündidest 0,08% (11 sündi) ning 16-19-aastased 3,6% (487 sündi).[162] Samas on alust eeldada, et taoliste sündide arvu kahanemise taga on pidev noortele suunatud teavitustöö, mille kadumine annaks peatselt märku ka probleemide süvenemisega.

Aasta-aastalt on kahanenud ka nii abortide üldarv kui ka legaalselt indutseeritud abortide arv. 2013. a. oli nende arv vastavalt 7606 ja 5777. Nooremate kui 15-aastaste seas oli abortide arv 13. 1000 15-49-aastase naise kohta tehti 2013. a. 19,4 legaalselt indutseeritud aborti. 100 elussünni kohta tehtud abortide arv oli samal aastal 56,2 (42,7 legaalselt indutseeritud aborti).

Uuringute kohaselt on Eestis jätkuvalt suur nende inimeste hulk, kes on küll seksuaalsuhetes, kuid ei kasuta rasedusvastaseid vahendeid. 2010. a. vastas 42,6% meestest ja 39,6% naistest, ei tema ega tema partner ei olnud viimase 30 päeva jooksul seksuaalvahekorraga seoses kasutanud ühtegi rasedusvastast vahendit. Samas on positiivne, et nii naiste kui meeste seas oli selline praktika kõige vähem levinud noorimas vanusegrupis (16-24 aastased, vastavalt 15,1% meestest ja 19,4% naistest). Rasedusvastaste vahendite kohese kättesaadavuse probleemidega põhjendas sellist käitumist siiski vaid 4,4% meestest ja 1,6% naistest. Kõige sagedamini kasutatavaks vahendiks on kondoom (26.1% meestest ja 21,5% naistest märkis selle kasutamist).[163]

Vaimse tervise uuringu põhjal on selgunud ka naiste ja meeste stressi erinevad põhjused – kui meestel tekib stress eelkõige seotult tööga väljaspool kodu, siis naised kannatavad töö- ja pereelu ühitamise probleemide tõttu.

Meditsiinivaldkonnas läbiviidud uuringud on tehtud enamasti meeste peal. Meeste haigused, sümptomid ja reaktsioonid ravile on normiks. Seega on rohkem uuritud meestel esinevaid haigusi ning väljatöötatud ravimid on valmistatud, võttes aluseks meeste peal läbiviidud uuringud ja katsed. Kummalisel kombel on aga mehed olnud normiks ja peamiseks uurimisobjektiks ka rohkem naistel esinevate haiguste puhul.

[162] Statistikaamet

[163] Tervise Arengu Instituut, Täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring

7.7 Soorollid ja –stereotüübid meedias

Sotsialiseerimisagendina kujundab meedia väärtushinnanguid, norme, moraalseid tõekspidamisi. Meedial on oluline roll nii sooliste stereotüüpide taastootmisel ja juurdumisel kui uute suhtumiste kujundamisel.

Üldjoontes puutub soo ja soolise võrdõiguslikkuse teema meedia valdkonnaga kokku kolmes aspektis – meedia tootmine ja meediaorganisatsioon, meedia sisu ning auditoorium.

Kuigi Eesti traditsioonilises meedias töötab suhteliselt palju naissoost ajakirjanikke, on neid juhtivatel kohtadel siiski vähe – juhtivorganites on naiste osakaal 16,7%, kesktaseme juhtide hulgas 21,4%.[164] Positiivset eeskuju ei näita ka Eesti Rahvusringhääling, mille nõukogu 8 liikmest vaid 1 on naine ning juhatusse naisi ei kuulu[165]. Seetõttu on naiste võimalused meedia prioriteetide mõjutamiseks üsna piiratud. Toimetustes täidavad naised rohkem nn pehmete eluvaldkondade ja madalama prestiižiga ülesandeid, kirjutades tervise, hariduse jm privaatsfääriga seotud teemadel. Taoline teemadejaotus omab omakorda mõju ka naiste palkadele[166].

Teisest küljest ei too naiste töötamine autoritena ja meediaväljaannete juhtidena kaasa ka automaatset meedia sisu naistesõbralikumaks muutumist. Näiteks Eesti seltskonna- ja naisteajakirjad esitlevad sageli stereotüüpseid portreid nii naistest kui meestest, süvendades ja taastootes seeläbi traditsioonilisi arusaamu soorollidest.

Teoreetilises kirjanduses on seoses naiste kujutamisega meedias välja toodud kaks probleemi. Esiteks, meedias kujutatakse naisi vähem kui mehi, mis näitab, et meedia ei kajasta naiste tegevust, pidades seda ebaoluliseks. Teiseks seisneb probleem naiste kujutamise viisis: ka avalikus elus silmapaistvate naiste portreteerimisel keskendutakse pigem kodu ja eraeluga seotud küsimustele[167].

Naiste ja meeste Eesti meedias kujutamise osakaalu kohta on andmed lünklikud ning viimaste aastate osas puudulikud. Rahvusvahelise telepildi uuringu „Sugu telepildis“ tulemused näitasid, et kolme telekanali ekraanil prime-time ajal sõna saanutest

---

[164] International Women`s Media Foundation, Global Report on the Status of Women 2011. Viidatud Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudi aruandes “Review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States. Advancing gender equality in decision-making in media organisations. Estonia”, lk 5. Veebis kättesaadav: http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH0113723ENN.pdf

[165] Eesti Rahvusringhäälingu kontaktide nimekiri, vaadatud 30.01.2015: http://info.err.ee/l/kontaktid/koik

[166] Barbi Pilvre, „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 152-153. Veebis leitav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

[167] Tuchman, G. (1978).The symbolic annihilation of women by the mass media. O. Boyd-Barrett & C. Newbold (toim.). Approaches to media: A reader. London: Arnold, lk 406–419.

moodustasid naised 33%. 2008. a. ETV-s läbi viidud uuringus oli naiste protsent 31.[168] Mõned aastad tagasi läbi viidud ajalehe „Äripäev“ esikaane uudislugude analüüsi tulemuse põhjal oli oluliste äriuudiste keskseks tegelaseks naissoost isik ainult 8% juhtudel kõigist peategelasega lugudest.[169]

Meedia sisu mõjutab tänapäeval üha enam traditsioonilise ajakirjanduse tihe põimumine meelelahutustööstusega ning kommertsialiseerumine, mille tulemuseks on näiteks stereotüüpsete naisekujutiste ülekaal ning nö tavaliste naiste puudumine meediapildis, samuti ajakirjanduse nn kolletumine. Kolletumises, milles ühest küljest nähakse probleemi, kuna see toob kaasa meedia sisu liigse lihtsustumise ning probleemikesksuse asendumise persoonikesksusega, on teisest küljest nähtud aga ka nn tavalise inimese, sh laiema ringi naiste suuremat võimalust ühiskonnas kaasa rääkida. Üldhuvitavusele ja inimlikule huvile suunitletud meedia toob ajakirjanduse sisusse rohkem naisekujutisi ning privaatsfääri kuuluvaid teemasid. Samas portreteeritakse ka kvaliteetajakirjanduses naisi pigem nn pehme või kollase ajakirjanduse võtmes, misläbi kinnistub naiste stereotüüpne privaatsfääriga seostamine. Kuigi suund persoonikesksusele mõjutab ka meeste kujutamist, rõhutab ajakirjandus seejuures reeglina soolist erinevust. Paradoksaalsel kombel on samas soolise võrdõiguslikkuse ideede meedia teadvusesse jõudmine omakorda loonud uusi soolisi stereotüüpe. Seda näiteks nn supernaise stereotüübi näol[170], mis idealiseerib naiste topeltkoormust ja loob kuvandi, mille kohaselt tänapäevane nö tõeline naine peab olema samaaegselt tööalaselt edukas ning pühendunud pereema.

Lisaks kontekstile, milles naisi ja mehi ajakirjanduses kujutatakse (valdkond, roll), paistab aeg-ajalt negatiivselt silma ka naiste ja meeste kohta kasutatav sõnavara, samuti soo asjakohatu rõhutamine.

Ekspertarvamuse kohaselt tingivad stereotüüpide kasutamist ja säilimist Eesti meedias eelkõige turujõud. Võimalikult laia auditooriumi tähelepanu saavutamiseks kasutatakse võimalikult lihtsaid ja üldarusaadavaid kujutisi, mis tihtipeale on stereotüüpsed. Ja kuigi sooliste ning muude stereotüüpide täielik kaotamine ei ole võimalik, on ühiskondlike muutuste toetamiseks oluline, et neid tunneksid ära nii meediapraktikud kui auditoorium.[171]

---

[168] Barbi Pilvre, „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 154. Veebis leitav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

[169] „Soolised stereotüübid meedias. Koolitusmaterjal“, Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus, Tallinn 2012, lk 4. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2014/09/Soolised-stereotyybid-meedias.pdf

[170] Barbi Pilvre, „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 153-154. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

[171] Barbi Pilvre, „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 159. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

Tänapäeval on meediast rääkides aina suurem osakaal ka virtuaalruumil, kus sisu tootja ja auditoorium võib olla ka üks ja sama virtuaalkogukond. Üldiselt taastoodetakse aga ka virtuaalmeedias tavameediast, eriti glamuuriajakirjandusest omaks võetud soostereotüüpe ja käitumisnorme.[172]

Hoolimata sellest, et kehtiv reklaamiseadus sisaldab mitmeid spetsiifilisi soolise võrdõiguslikkuse vaatenurgast asjakohaseid piiranguid[173], sisaldavad ka tuntud ja tunnustatud organisatsioonide reklaamid aeg-ajalt jätkuvalt stereotüüpseid soorolle rõhutavaid ja taastootvaid sõnumeid või pilte. Ilmselt jääb seaduse tõhusast rakendamisest puudu eelkõige reklaamitootjate ning tellijate teadlikkusest nii õigusnormide sisust kui mõttest. Tõhusa järelevalve tagamiseks on oluline tagada ka laiema ühiskonna teadlikkuse ja tundlikkuse tõus ning järelevalveorganite piisav sisuline kompetents.

Meedial on siiski potentsiaal aidata kaasa soorollide muutumisele, peegeldades elu mitte üksnes stereotüüpe üle kinnitades, vaid ka erinevaid ning muutuvaid naiseks ja meheks olemise viise võimalikult tasakaalustatult oma auditooriumile kajastades.[174]

7.8 Madal teadlikkus ja institutsionaalne suutlikkus

Eesti elanikkonna hoiakute ja arvamuste väljaselgitamiseks naiste ja meeste staatuse küsimuses viiakse regulaarselt läbi elanikkonnaküsitlust „Soolise võrdõiguslikkuse monitooring“. Praeguseks on läbi viidud 4 monitooringut, viimane neist aastal 2013[175]. Monitooringu tulemused näitavad, et üldiselt on ühiskonnas jätkuvalt levinud mitmed tõekspidamised, mis toetavad ja taastoodavad ühiskonna soolist kihistumist. Noorte ja eakate suhtumisel soolisse võrdõiguslikkusesse ei ole märkimisväärseid erinevusi. Reeglina on kõige patriarhaalsemad hoiakud mitte-eesti meestel ja kõige modernsemad on eesti naistel. Soolise ebavõrdsuse kui sotsiaalse probleemi osas on Eesti inimeste teadlikkus üsna madal.

---

[172] Barbi Pilvre, „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 153-154. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

[173] Reklaamiseaduse § 3 lg 4 kohaselt ei tohi reklaam sisaldada soo tõttu halvustamist ega diskrimineerimist, eirata soolise võrdõiguslikkuse põhimõtet soolise võrdõiguslikkuse seaduse mõistes, alavääristada üht sugu ega kujutada üht sugupoolt domineeriva või allutatuna, kujutada isikuid seksuaalobjektina, sisaldada sobimatut alastust ega kasutada seksuaalse alatooniga väljendeid ja kujundeid ega kujutada visuaalselt ega heliliselt seksuaalakti. Reklaamiseadus veebis kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014120?leiaKehtiv

[174] Vt nt Malmberg: Malmberg, K. (2005/2006). Meeste meediakujutise muutus 1996. ja 2004. aasta Eesti Päevalehe ja Postimehe nädalalõpulisade näitel. Ariadne Lõng, ½, 25–34.

[175] Uuringuraport ja ankeet on veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf. Avaldatud on ka 2013. a. monitooringu tulemusi analüüsiv artiklikogumik „Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013“, T. Roosalu jt, Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2014. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_vo_monitooring_2013_veeb.pdf

Samas näitavad monitooringu tulemused, et paljud Eesti elanikud siiski tunnetavad, et Eesti ühiskonnas ei ole soolist võrdsust. 2013. a. arvas 65% vastajatest, et meestel on ühiskonnas natuke või märgatavalt parem positsioon kui naistel. Meeste ja naiste hinnanguis ilmnes aga oluline vahe. Kui meestest hindas 35%, et naistel ja meestel on ühiskonnas võrdväärne positsioon, siis naistest arvas seda vaid 15%.

Soolise ebavõrdsuse nö jätkusuutlikkust Eestis toetab tugevalt madal teadlikkus soolisest ebavõrdsusest, selle põhjustest ja mõjust ning soolisest võrdõiguslikkusest, selle põhimõtetest ning saavutamise vajadusest, kohustustest ja võimalustest nii üldelanikkonna kui olulisemate sihtgruppide (nt poliitikakujundajate, tööandjate, töötajate, õpetajate) seas. Sageli ei osata näha muude sotsiaalsete probleemide (sh perevägivald, lähisuhtevägivald, prostitutsioon, laste vaesus, stress, enesetapud jne) seost soolise ebavõrdsusega ega ka erinevate poliitikameetmete mõju naiste ja meeste olukorrale ning soolisele võrdõiguslikkusele ühiskonnas. Selle tagajärjeks on naiste ja meeste vahelise ebavõrdsuse säilimine või isegi süvenemine.

Eesti inimestele on küll loodud õiguslikud võimalused kaitsta oma õigust mitte olla diskrimineeritud soo tõttu, kuid vähene teadlikkus nii oma õigustest ja teiste (nt tööandjad) kohustustest kui õiguste kaitse võimalustest viib asjaoluni, et seda õigust ei kasutata. See omakorda vähendab õiguskaitse tõhusust. Õiguskaitse tõhusust mõjutab ka õiguskaitsega seotud teiste osapoolte (nt õigusabi pakkujad ja kohtunikud) madal teadlikkus.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse tõhusale rakendamisele ja seega soolise võrdõiguslikkuse edendamisele on takistuseks ka asjakohaste institutsioonide võimekust piiravad asjaolud. Näiteks soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku institutsioon, millele on seadusega antud küll laialdane pädevus nii isikute õiguste kaitse toetamiseks kui soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks laiemalt, on pikaaegselt tegutsenud väga piiratud ressurssidega, mis on olnud takistuseks ka kõigi seadusega sätestatud kohustuste täiemahulisele täitmisele. See omakorda mõjutab teiste seadusega kohustatud isikute poolset huvi ja võimekust seadust rakendada, alandab õiguskaitse taset ning soodustab soolise ebavõrdsuse levikut ühiskonnas.

Struktuursete soolise ebavõrdsuse probleemide süsteemset teadmistepõhist lahendamist takistab ka statistika ja kvalitatiivsete ning kvantitatiivsete uuringuandmete puudumine naiste ja meeste olukorra ning vajaduste kohta kõigis ühiskonnaelu- ja seega ka poliitikavaldkondades.[176] Avaldatud riiklikus statistikas ja uuringuandmete analüüsis puudub pahatihti soo kategooria, veelgi keerulisem on saada ülevaadet erinevate soogruppide siseste ühiskondlike rühmade kohta. Soouuringutel puudub jätkusuutlik riigipoolne toetus.

Sootundlike ja soolist võrdõiguslikkust edendavate poliitikate väljatöötamiseks ja rakendamiseks on vajalik ka nö kolmanda sektori, ehk kodanikuühiskonna kaasamine ja toetamine. Soolise võrdõiguslikkuse seadus (§ 9) näeb ette, et soolise võrdõiguslikkuse

[176] Konsultatsioon ministeeriumitevahelise soolõime töögrupi liikmetega, detsember 2014.

edendamise, sh soolõime kohustuse täitmist planeerides ning neid kohustusi täites konsulteerivad riigi- ja kohalike omavalitsusüksuste asutused vajaduse korral asjakohaste huvigruppide ning mittetulundusühendustega, kellel on õigustatud huvi aidata võidelda soolise diskrimineerimise vastu, toetamaks võrdse kohtlemise põhimõtte järgimist. Selleks, et tagada asjakohaste kodanikuühiskonna organisatsioonide võimekus asutustele kompetentset nõu anda, peab riik panustama ka nende organisatsioonide jätkusuutlikku toimimisse. Seni toimub rahastamine vaid projektipõhiselt, mis muudab teadmiste ja kompetentside jätkusuutliku säilitamise mittetulundusühenduste jaoks keeruliseks.

8. Võrdne kohtlemine

ÜHISKOND ON SALLIMATU

Tolerantsus on ühiskonna või indiviidi võimelisus tunnustada harjumuspärasest erinevaid arvamusi, uskumusi, hoiakuid, tavasid, kombeid, ideoloogiaid või kultuuri. Tolerantsus ei tähenda alati heakskiitu, kuid kindlasti lugupidamist. Tolerantsus tähendab aktiivset hoiakut, mis on ajendatud unversaalsete inimõiguste ja põhivabaduste tunnustamisest. Sallimatus on tolerantsuse vastand ning põhjustab ebavõrdset kohtlemist ehk diskrimineerimist, mis omakorda võib avalduda erinevates käitumisviisides, nagu näiteks: välistamine (tõrjutus, ignoreerimine), sõim, halvustavad kommentaarid, sildistamine, naeruvääristamine, kiusamine (vaimne ja füüsiline), ähvardamine, kellegi vara hävitamine või rüvetamine, vägivaldsed rünnakud.[177] Diskrimineeriv käitumine võib viia lõppkokkuvõttes ka äärmuslikule vaenamisele ja vihakuritegudeni.

Diskrimineerimist ehk ebavõrdset kohtlemist kogevad üldjuhul teatud sotsiaalsed grupid, kelle liikmed on ühiskonnas nõrgemal positsioonil, keda peetakse normist kalduvateks, vähemväärtuslikuks või lausa ohtlikuks, ning kelle suhtes on levinud negatiivsed stereotüübid. Stereotüübid on üldistused teatud grupi kohta, mil igale grupi liikmele kantakse samasugused omadused lähtuvalt eelarvamusest, olenemata tegelikest erinevustest grupiliikmete vahel. Sellise stereotüpiseerimise tulemusel on ajaloo jooksul kujunenud välja olukord, kus ühiskonna teatud grupid (nt. etnilised-, religioossed- ja seksuaalvähemused) on olemuslikult kehvemas positsioonis. Ebasoodsam kohtlemine väljendub valdkondades nagu näiteks haridus, tööhõive või piiratud ligipääs kaupadele ja teenustele. Sealjuures peegelduvad hoiakud ka otsustamise tasandil, kus vähemuste huve ei ole alati silmas peetud. Sallimatusel ja diskrimineerimisel võib olla tõsine mõju vähemust esindavale üksikisikule või kogukonnale, mille tulemuseks võib olla isoleeritus, hirm ja teised negatiivsed reaktsioonid, mh ka ekstremism ja vägivald.

Seetõttu adresseeritaksegi võrdse kohtlemise poliitikavaldkonnas just konkreetseid sihtrühmi, mis on nimetatud VõrdKS-s ning kellele riik peab tagama kaitse võimaliku diskrimineerimise eest rahvuse**, rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste,**

[177] Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims, OSCE/ODIHR, Council of Europe, UNESCO, 2011 - http://www.osce.org/odihr/84495?download=true

vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel. Kõigi eelnimetatud vähemuste probleemides on sarnasusi, aga samuti erisusi, mis aga kokkuvõttes loovad olukorra, kus nimetatud sotsiaalsed grupid on ühiskonnas keskmisest ebavõrdsemate võimalustega.

Eesti Inimarengu aruanne nendib, et mitmed lääneliku elu põhiväärtused (sallivus, valmisolek ühiskonnaasjades kaasa rääkida) juurduvad Eestis väga vaevaliselt.[178] Eestlaste sallivusalaseid hoiakuid on uuritud läbi aastate integratsiooni monitooringute raames, mis on osutanud jätkuvalt usaldamatusele ja sallimatusele kui senises lõimumispoliitikas lahenduseta jäänud probleemidele. Ka viimase – 2011. aasta integratsiooni monitooringu tulemused ei näita selles suhtes märgatavaid muutusi. Üldist kultuurilist avatust mõõtev koondindeks on eestlaste puhul viimase kuue aasta jooksul jäänud peaaegu muutumatuks.[179] Lõimumisvaldkonna kontekstis läbi viidud uuringus võrdse kohtlemise alasest teadlikkusest Eestis[180] küsitluse andmetel leiab üle poole elanikkonnast, et sallimatus on Eestis probleemiks, kusjuures teistest rahvustest Eesti elanikud pidasid sallimatust mõnevõrra suuremaks probleemiks kui eestlased.

Selgitamaks, milliste ühiskonnagruppide suhtes paistab ühiskond eriti sallimatu, on nii rahvusvaheliselt kui ka Eesti tasandil läbi viidud erinevaid uuringuid. Üks võimalus hoiakuid uurida, on küsida ühiskonnaliikmete taju kohta milliste gruppide suunal ollakse diskrimineerivad. Seega vastajal on võimalik märkida, kas tema meelest just selle konkreetse grupi liikmete suhtes valitseb sallimatust.

OECD uuringute[181] kohaselt oli Eesti 2012. a OECD riikide hulgas kõige ebatolerantsem. Võrreldes 2007. a tulemustega olid hinnangud sellele, kas Eestis oleks erinevatel vähemusrühmadel hea elada, vähenenud kõikide uuritud rühmade suhtes (immigrandid, etnilised vähemused/teisest rassist inimesed, LGBT inimesed). Kõige negatiivsemad hinnangud on Eestis läbi aja olnud LGBT inimeste suhtes, kuid kõige enam on negatiivsus kasvanud etniliste vähemuste/ teisest rassist inimeste suhtes (vt joonis 26).

[178] Eesti Koostöökogu. Eesti Inimarengu Aruanne (2013) - http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf

[179] AS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tartu Ülikool. Integratsiooni monitooring (2011) - http://www.kul.ee/sites/default/files/integratsiooni_monitooring_2011.pdf

[180] Euroopa Komisjon, *Special Eurobarometer 317 / Wave 71.2: Discrimination in the EU in 2009. Report*

[181] OECD (2014). *Society at a Glance,* http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance_19991290

Joonis 26. **Eesti vastajate hinnangud küsimusele, kas erinevatel vähemusrühmadel on siin hea elada.**

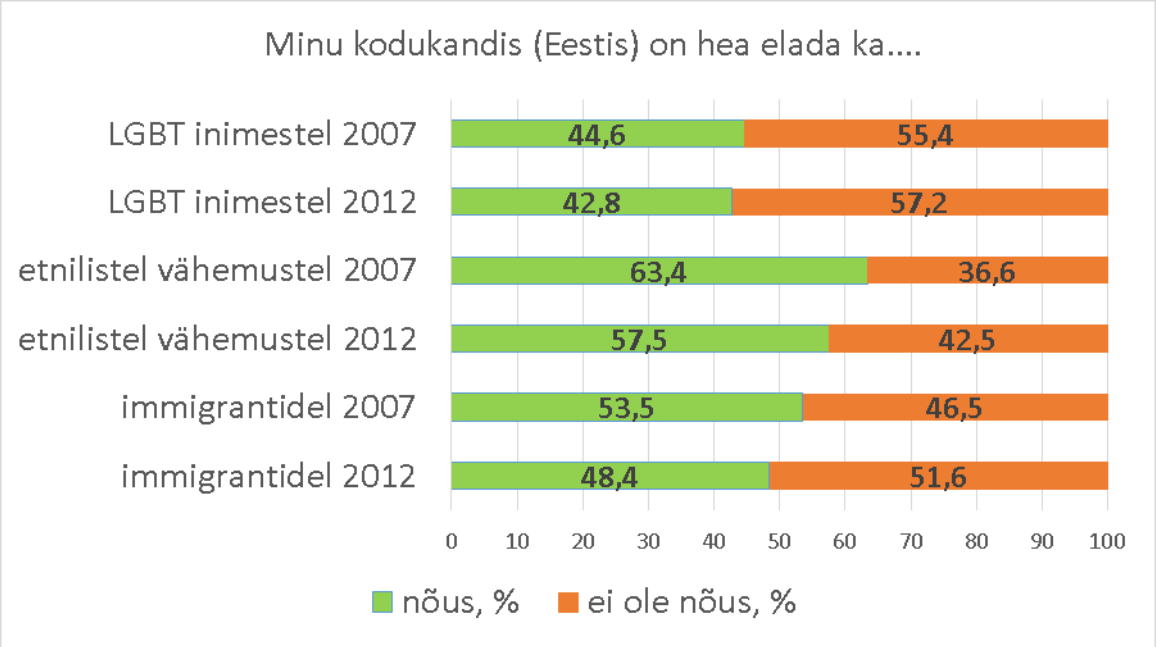

Allikas: OECD (2007, 2012)

Diskrimineerimise tajumist erinevate tunnuste alusel on uurinud ka Euroopa Komisjon, kes on tellinud kolmel aastal (2007, 2009 ja 2012) spetsiaalse Eurobaromeetri uuringu diskrimineerimise teemadel[182]. Võrreldes 2007. aastaga ei ole Eesti tulemused hoiakutes palju muutunud. Kui võtta vaatluse alla viis[183] diskrimineerimise tunnust, mille kohta küsimusi esitati (rahvus, puue, seksuaalne orientatsioon, vanus ja usulised tõekspidamised), on igal uuringuaastal olnud keskmiselt 36% vastajatest, kes nõustuvad, et Eestis nendel alustel diskrimineerimine esineb. Detailsemad andmed aastate kaupa on toodud tabelis 23.

Tabel 23. **Eesti vastajate hinnangud küsimustele, millistel alusel on siin diskrimineerimine levinud - nõustumine, et Eestis on diskrimineerimine levinud järgmistel alustel,** %

	2007	2009	2012
rahvus	37	41	37
puue	49	49	48
seksuaalne orientatsioon	26	28	27
vanus	48	51	55
usulised tõekspidamised	14	18	14

[182] Euroopa Komisjon (2007). *Special Eurobarometer 263.*
Euroopa Komisjon (2009). *Special Eurobarometer 317.*
Euroopa Komisjon (2012). *Special Eurobarometer 393.*
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_en.htm

[183] Igal uurimislainel on küsitud ka soo kohta, mis anutud analüüsist on välja jäetud.

2012.a metoodika oli erinev vanuse puhul, mida küsiti kahes kategoorias 55+ ja alla 30 kohta, tabelis näidatud vaid 55+. Samuti küsiti eraldi seksuaalse orientatsiooni (GLB) ja identiteedi (T) kohta, tabelis näidatud nende keskmine.

Allikas: Special Eurobarometer 2007, 2009, 2012

Nagu tabelis 23 esitatud tulemustest nähtub, on vaid vanuse puhul on suhtumine muutunud oluliselt (7 pp) negatiivsemaks ning seda süstemaatiliselt. Sellise muutuse taga võivad olla vastajate isiklikud kogemused, mida võisid mõjutada majanduskriisist tulenevad tööturu probleemid. Uuritud diskrimineerimise tunnustest on vanus ka ainus, millega igal vastajal on kindlasti ka isiklikke kogemusi kas enda või lähedaste kohta. Teiste diskrimineerimise aluste puhul on vastamises suurem osa oletustel. Tulemused näitavad, et 2009. a erineb pisut negatiivsemate tulemustega rahvuse ja usuliste tõekspidamiste osas (mõlemal muutus 4 pp). Kui jälgida vaid pikemat trendi st võrrelda aastaid 2007 ja 2012 on näha, et olulisel määral on muutunud negatiivsemaks vaid vanuse alusel diskrimineerimise mainimine. Teiste tunnuste puhul ei ole vastajate hinnangud märkimisväärselt muutunud.

Eestlaste sallimatuse väljenduseks on kindlasti ka üldine negatiivne suhtumine võrdse kohtlemise temaatikasse. Balti Uuringute Instituudi (2013)[184] uuringu tulemused näitasid, et 32% vastajaid iseloomustab üldiselt negatiivne suhtumine (jutt võrdsest kohtlemisest ei huvita eriti või isegi ärritab), 26% tunneb selle teema vastu huvi ainult siis, kui enda õigusi rikutakse, 28% jälgib selle teema alaseid arutlusi Eestis ja kogu maailmas ning 22% võib pidada aktiivseteks huvilisteks. Seega on eestlaste seas tunduvalt enam neid, kes ei huvitu võrdse kohtlemise temaatikast ning tunnevad isegi vastumeelsust selle suhtes. Küll aga on vene emakeelega inimeste seas seevastu rohkem sellest valdkonnast aktiivselt huvitatuid, kes jälgivad võrdse kohtlemise alaseid arutlusi Eestis ja kogu maailmas. Eeldada võib, et rahvusvähemuste kõrval on ka teised vähemusgrupid enam huvitatud võrdse kohtlemise teemadest võrreldes elanike enamusega, kuna see puudutab neid vahetumalt. Sellele on viidanud ka Euroopa Komisjon (2009)[185] oma analüüsis, sedastades, et vähemusgrupid ise või isikud, kellel on vähemuste hulgas sõpru ja tuttavaid, tajuvad diskrimineerimise probleemi üldjuhul teravamalt ning on ka üleüldiselt võrdse kohtlemise valdkonna suhtes positiivsemalt meelestatud ning teadlikumad

Sageli võib võhiklikke ja negatiivse alatooniga hoiakuid peegeldada ka võrdse kohtlemise käsitlemine (sotisaal)meedias ning eriti *online* meedia anonüümsetes kommentaariumides, mis tihti sisaldavad ka vihakõne. Hoiakute kujundamisel on meedial kindlasti oluline roll avalikule arvamusele, et mitte võimendada stereotüüpe ja eelarvamusi kajastades vähemuste teemasid eelarvamusvabalt. Kuigi olukord on aastate jooksul veidi paranenud, ei ole võrdse kohtlemise käsitlemine meedias endiselt kuigivõrd professionaalne ning piisavalt objektiivne.

MADAL TEADLIKKUS

Madala sallivuse taga on reeglina madal teadlikkus ja sellest tulenev hirm „tavapärasest erineva“ ees. Euroopa Liidu vanemates liikmesriikides tajutakse ebavõrdset kohtlemist/diskrimineerimist rohkem kui uuemates sh Eestis. See ei tähenda aga, et

[184] Balti Uuringute Instituut (2013). *Võrdse kohtlemise edendamine Eestis*.
[185] Euroopa Komisjon (2009). *Special Eurobarometer 317*

uuemates liikmesriikides oleks diskrimineerimist vähem. Pigem viitab see asjaolule, et teadlikkus diskrimineerimise olemusest on madal ning diskrimineerimisjuhtumeid ei osata ära tunda.

Inimõiguste Instituudi tellimusel läbi viidud avaliku arvamuse uuring (2012) tõi välja, et Eesti inimestele on teema suhteliselt võõras. Kõige sagedamini toodi inimõiguste rikkumisena välja sotsiaalmajandusliku olukorra ja madala elatustasemega seonduvat, kuid ei osatud nimetada ühtegi konkreetset inimõigust. 30% ei osanud küsimusele vastata ning neile ei seostunud terminiga „inimõigused" mitte midagi. Kõige enam oli vastamata jätnute seas üle 50-aastaseid inimesi[186]. Kokkuvõtvalt võis uuringust järeldada, et inimõiguste ja võrdse kohtlemise teemal on sisuliselt inimeste teadmised pealiskaudsed ning inimõiguste täpsemat sisu oskab välja tuua küllaltki väike osa vastajatest. Saar Polli kvalitatiivuuringus(2009) [187] toodi välja, et mõistega „diskrimineerimine" assotsieeruvad inimestele pigem jõhkramad inimõiguste rikkumised.

Madalale teadlikkusele viitab ka Balti Uuringute Instituudi uuring (2013)[188], mille tulemused näitavad, et mõistet "(eba)võrdne kohtlemine" tõlgendatakse väga laialt ning pigem sotsioloogilises tähenduses kui kitsamas juriidilises võtmes. Vastajad tõid ebavõrdse kohtlemise näidetena välja juhtumeid, mida seaduse mõttes ei saa pidada diskrimineerimiseks. Diskrimineerimist ja ebavõrdset kohtlemist tunnistas Eestis probleemina 35% vastajatest ning 38% arvates esineb seda pigem vähe. Märkimisväärsed erinevused tekivad eestlaste ja teistest rahvustest esindajate vahel: vaid 6% eestlastest arvab, et diskrimineerimist on väga palju, samas kui teiste rahvuste esindajatest väljendas seda seisukohta 13-17%. Arvamust, et diskrimineerimist on pigem palju jagas 22% eestlastest ja 31-44% teiste rahvuste esindajatest. Tuleb märkida, et sellele küsimuse puhul oli kõrge (23-34%) ka ilma seisukohata vastajate hulk. Sama uuring küsis ka inimeste isikliku kokkupuute kohta diskrimineerimise ja ebaseadusliku ebavõrdse kohtlemisega viimase kolme aasta jooksul. Töö valdkonnas olid tulemused järgmised: 12% vastajatest on enda hinnangul sellega kokku puutunud töö tasustamisel, 9% tööle värbamisel, 7% tööülesannete jagamisel, 7% edutamisel, 5% tööle võtmisel, 3% töösuhete lõpetamisel, 3% muus töövaldkonnaga seotud olukorras, 3% on kogenud ebavõrdset kohtlemist töökaaslaste poolt. Selgub, et ebavõrdse kohtlemisena tajuti jällegi ka selliseid olukordi, mis seaduse mõttes ebavõrdse kohtlemisena ei kvalifitseeru. Seega puudub Eestis suuresti arusaam nii võrdse kohtlemise põhimõtetest kui ka võrdse kohtlemise seaduse rakendamisest ja õiguste kaitsest üleüldiselt.

Kaitse diskrimineerimise eest on seadusandluse tasemel reguleeritud kõige ulatuslikumalt töövaldkonnas. Lisaks on sätestatud diskrimineerimise keeld ka avaliku teenistuse seaduses ja töölepinguseaduses. Kaitse katab töö saamist, edutamist, töölt vabastamist, ahistamist ja ohvristamist. Tööandjate, sh riigi- ja kohaliku omavalitsusasutuste ülesanne on vältida diskrimineerimist seaduses keelatud alustel alates värbamisprotsessist kuni

[186] Inimõiguste Instituut (2012). *Avaliku arvamuse uuring Inimõigustest Eestis*, http://www.eihr.ee/wp/wp-content/uploads/2012/12/I_II_OSA2_V.pdf

[187] Saar-Poll (2009). *Võrdsest kohtlemisest teadlikkuse tõstmise kampaania eeluuring. Fookusgrupiuuringu aruanne.* http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/Eeluuring.pdf

[188] Balti Uuringute Instituut (2013). *Võrdse kohtlemise edendamine Eestis*.

töölt vabastamiseni. Lisaks sellele on tööandja kohustuseks võrdset kohtlemist edendada, mida tuleks võtta arvesse tööle valimisel ja võtmisel, personali arendamisel, organisatsiooni kultuuri ja identiteedi kujundamisel, samuti andmekogumisel ja töötlemisel, toodete ja teenuste väljatöötamisel ning suhtekorralduses. Reaalsuses on vähemuste olukord statistiliste näitajate poolelt kehvem (nt eestlaste ja mitte-eestlaste palgavahe, puuetega inimeste vähene osalemine tööturul) ning nad puutuvad tööturul kokku võimaliku diskrimineerimisega kõigis tööelu valdkondades. Sageli on põhjuseks tööandja teadmatus ja eelarvamused, mh ei soovita ega osata töökeskkonda kohandada nii, et selles saaksid ilma tõrgeteta hakkama ka erinevad vähemusgrupid – nt puuetega inimesed või eakad. Selleks, et aidata halvemas olukorras olevaid sotsiaalseid gruppe võrdsemale positsioonile, tuleb teha vahel soodustusi või kohandusi. Tegeliku võrdsuse saavutamiseks tehtud pingutused ongi võrdse kohtlemise edendamine ehk positiivsed erimeetmed. Võrdne kohtlemine hõlmab seepärast ka põhimõtet, et ebavõrdses olukorras olevaid inimesi võib kohelda erinevalt.

Uuring vaimupuudega noorte osalemisest tööturul (2014) [189] välja, et enamuse ettevõtete jaoks oli vaimupuudega inimeste kasutamine tööjõuna võõras teema, millele nad ei olnud mõelnudki. Need, ettevõtteid, kellel olu juba kogemusi vaimupuudega inimeste värbamisega, hindasid enda kogemusi positiivseteks. Suur osa ettevõtjaid ei kujutanudki hästi ette, millised tööd on vaimupuudega inimestele sobilikud ning kippusid alahindama vaimupuudega inimeste võimeid. Seega võib öelda, et peamised kitsaskohad erinevate vähemuste palkamisel tulenevadki eelarvamustest ja väärarusaamadest, mis omakorda ei toeta mitmekesisuse edendamist töökeskkonnas ega arvestavamaid ja sallivamaid hoiakuid ühiskonnas.

Madala sallivuse ja vähese teadalikkuse põhjused peituvad osaliselt haridusvaldkonnas. VõrdKS kohustab ka haridus- ja teadusasutusi ning koolitust korraldavaid asutusi võrdset kohtlemist edendama. Haridusvaldkonna kaasatuse olulisust rõhutavad ka rahvusvahelised organisatsioonid nagu ÜRO, Euroopa nõukogu ja Euroopa Komisjon. Erinevustega arvestamine peab algama juba algharidusest, kuna selliselt kinnistuvad ka väärtushinnangud, mis aitavad kaasa edaspidi panustada sallivama ühiskonna loomisele ja stereotüübivaba mõtlemise kinnistumisele. Lisaks sellele tagab võrdse kohtlemise põhimõtte järgimine hariduses noortele turvalisema haridustee ning toetab isiksuse arengut üldisemalt.

Probleemiks on haridusvaldkonnas asjaolu, et suurel osal õpetajatest ei ole sisulist teadmist võrdse kohtlemise teemaderingist, kuna õpetajakoolituse kohustusliku osana võrdset kohtlemist ei käsitleta. Samuti on väga põgus ning üldine inimõiguste temaatika kajastamine õppevaras. Ka hariduse korralduse poolelt võib näha puudujääke - mitte-diskrimineerimine peaks olema läbivalt analüüsitud erinevates strateegiates nagu ka hariduse korralduses (nt koolikollektiivi teadlikkus ja märkamine ning reageerimine ebavõrdse kohtlemise puhul jne). Seni ei ole pööratud erilist ja süsteemset tähelepanu näiteks seksuaalsel sättumusel ja sooidentiteedil põhinevale kiusamisele ja võimalikule alandavale kohtlemisele koolides. Samas näiteks FRA uuringust (2013)[190] LGBT inimeste diskrimineerimise kohta selgus, et üle 80% vastajatest mäletas neile suunatud

[189] In Case OÜ (2014). *Vaimupuudega noorte osalemine tööturul.*

[190] FRA (2013). *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*

negatiivseid märkusi või koolikiusamist. Hetkel puudub riigis ühtlane strateegia või tegevuskava nende olukordade lahendamiseks. Seni on riiklikul tasandil tegeletud strateegiliselt võrdse kohtlemise integreerimisega haridusvaldkonda pigem lõimumistegevuste eriti keelekümbluse raames ning koolikiuasamisest on räägitud üldisemalt, osutamata asjaolule, et tihti on kiusamise kannatajapooleks vähemustesse kuuluvad õpilased. Ilmseid probleeme haridusvaldkonnas toimetulemisel on kindlasti ka puudega noortel, kel sageli on probleeme ligipääsuga haridusele (füüsiline juurdepääs, kohandamata õppematerjalid, abivahendite puudus), kolides puudub eripedagooge ning suur osa tavaõpetajaid on nõrkade teadmistega kuidas erivajadustega noori nende haridusteel abistada. Väga suureks probleemiks on ka puudega noorte ligipääs kõrgharidusele.

Lisaks haridusvaldkonnale ei ole võrdne kohtlemine kui läbiv teema juurdunud ka teiste ministeeriumite valitsemisalades. Balti Uuringute Instituudi (2013)[191] uuring tõi esile nii üldise õigusteadlikkuse puudumise ning eraldi ka ametnike ja poliitikakujundajate vähese teadlikkuse võrdsest kohtlemisest. Nimelt sätestab VõrdKS §14: „Iga ministeerium jälgib oma valitsemisala piires käesoleva seaduse nõuete täitmist ning teeb koostööd teiste isikute ja asutustega võrdse kohtlemise põhimõtete edendamisel.“

EL-is rõhutatakse, et riiklikel asutustel on võrdsuse edendamisel ja diskrimineerimise ärahoidmisel võtmeroll, mida nad täidavad oma tegevuspoliitika, teenuste osutamise ja töölevõtmise tavade kaudu ning peavad neid järgima oma personalipoliitikas ja organisatsioonikultuuris. Ministeeriumidele kui tööandjatele kehtib VõrdKS nõue võtta tarvitusele mõistlikke abinõusid puuetega inimeste võrdse kohtlemise tagamiseks. Need põhimõtted on kajastatud ka Rahandusministeeriumi „Riigi kui tööandja personalipoliitika valges raamatus“. Poliitikakujundajatele on välja töötatud abistavaks materjaliks võrdse kohtlemise arvestamisel „Mõjude hindamise metoodika“[192] ning „Läbivad teemad valdkonna arengukavas“[193]. Läbiva teemana peab võrdsete võimaluste analüüs olema kirjeldatud kõigis poliitikadokumentides ja seaduseelnõudes, eesmärgiga edendada võrdsete võimaluste loomist valdkonnaspetsiifiliselt. Võrdne kohtlemine on kohustuslik arvestada ka läbivalt uute struktuurivahendite kasutamisele võtmise planeerimisel ning tegevuste läbiviimisel.

„Erinevus rikastab“ projekti raames läbi viidud uuring ametnike võrdse kohtlemise alasest teadlikkusest (2014)[194] näitas, et võrdse kohtlemise seadus ei ole rakendunud. Kuigi riik (ministeeriumid) peaks olema oma tegevustes võrdse kohtlemise edendamisel eeskuju näitama (nt värbama puuetega inimesi ning seadusandluse ja arengukavade koostamisel eri sihtrühmi silmas pidama), ei arvestata tegevustes üldiselt võrdset kohtlemist läbiva teemana. Ka võrdõigusvoliniku kantselei uuring (2013)[195] jõudis järeldusele, et

[191] Balti Uuringute Instituut (2013). *Võrdse kohtlemise edendamine Eestis.*
[192] Justiitsministeerium, Riigikantselei (2012). *Mõjude hindamise metoodika.* http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/mojude_hindamise_metoodika.pdf
[193] Rahandusministeerium (2014). *Läbivad teemad valdkonna arengukavas*. http://www.fin.ee/riigi-strateegiline-juhtimine
[194] Eesti Uuringukeskus (2014). *Võrdse kohtlemise edendamise kohustuse teadlikkus ja rakendamine ministeeriumides* - http://www.erinevusrikastab.ee/wp-content/uploads/2014/02/se_teadlikkus_ja_rakendamine-ministeeriumides.pdf
[195] Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei (2013). *Puuetega inimestele töötamise võimaluste loomine ministeeriumides* - http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-

ministeeriumide teadlikkus puuetega inimeste värbamisse puutuvast temaatikast on tagasihoidlik. Vähene on teadlikkus puuetega inimestest kui ühest haavatavast elanikkonnagrupist, kelle ebasoodne ja ebavõrdne olukord tööturul on tingitud just puudest. Samuti ei teadvustata, et ebavõrdsus ei kahane iseenesest, vaid selle tasandamiseks on vaja võtta kasutusele abinõusid. Ka ministeeriumid ise avaldasid soovi temaatilisteks koolitusteks ning juhendmaterjalideks.

Teadlikkuse tõusule ja hoiakute kujundamiseks poliitikakujundamise tasandil, millele rajaneks edaspidine reaalne tegutsemine erinevates poliitikavaldkondades, aitab kaasa kindlasti heade praktikate vahetamine erinevate institutsioonide vahel (ministeeriumid, võrdõigusvolinik, eksperdid). Praegusel juhul peetakse võrdset kohtlemist teemana pigem ühe ministeeriumi (sotsiaalministeeriumi) vastutusvaldkonnas olevana ega näha selle horisontaalset aspekti. Koostöö kõrval on sama oluline andmete kogumine erinevate võrdse kohtlemise sihtrühmade lõikes, et nende erinevaid vajadusi riigi tasandil pikaajalistes strateegiates paremini arvestada.

JUURDUMATA ÕIGUSKULTUUR, MIS EI TOETA ÕIGUSKAITSET DISKRIMINEERIMISE VASTU

Balti Uuringute Instituudi uuringu (2013) [196] kohaselt tunnistas ebavõrdset kohtlemist ühiskonnas 35% vastanutest, samas kui isiklikku kokkupuudet ebavõrdsusega tajus palju vähem vastanutest. Võrdse kohtlemise seadusega oli tuttav 21% vastajatest, 55% küll tunnistas, et ei tea eriti midagi, kuid tunnevad selle vastu huvi ning 24% vastajatest vastas, et ei tea seadusest midagi ega huvitugi sellest. 35% vastajatest oli teadlik voliniku tööst, 43% hindas, et sooviks sellest rohkem teada saada ning 23% vastajatest ei tea sellest midagi ega tunne selle vastu huvi.

Balti Uuringute Instituudi (2013) uuringu tulemusel oli neid isikuid 22%, kes ebavõrdset kohtlemist kogesid, kuid loobusid sellega tegelemast ega võtnud enda õiguse jalule seadmiseks midagi ette. Uuringuaruanne toob välja, et oma õiguste eest mitte välja astumist põhjendatakse lootusetusega selles osas, et midagi võiks paremaks muutuda. See viitab usaldamatusele ja samuti teadmatusele, kust vajadusel abi otsida, mis omakorda peegeldab juurdumata õiguskultuuri oma õiguste eest välja astumiseks. Madal teadlikkus põhjustab olukorra, kus isikud ei oska ebaõiglast olukorda töösuhetes või muudes eluvaldkondades ära tunda ega sellele tõhusalt reageerida.

Lisaks teadmatusele on tõrkeks diskrimineerimisjuhtumite avalikukstulemisel ka asjaolu, et isikud ei soovi juhtumite menetlemiseks ametliku käiku anda. Paljud kardavad diskrimineerija kättemaksu ja ebaõiglase olukorra veelgi halvemuse poole pöördumist. Balti Uuringute Instituudi (2013) uuring toob mittepöördumise motiivina välja kolm prevaleerivat põhjust: olukorraga passiivne leppimine; teiseks põhjuseks peeti olukorra lootusetust, kuna inimeste hinnangul poleks abi niikuinii kuskilt saada; kolmanda peamise põhjusena toodi välja hirmutunne, et konflikt eskaleerub ning olukord muutub veelgi ebameeldivamaks. Ka soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik on välja toonud, et temani jõudnud diskrimineerimisjuhtumite puhul ei jõuta suurel osal juhtumitest

content/uploads/2015/01/Puuetega-inimeste-toovoimalused-ministeeriumides_k%C3%BCsitlus-ja-soovitused.pdf

[196] Balti Uuringute Instituut (2013). *Võrdse kohtlemise edendamine Eestis*.

kohtulahenditeni tänu ohvri hirmule edasiste repressioonide või häbimärgistamise ees, eriti kui diskrimineerija on jõupositsioonil.

Ohvrite vähene teadlikkus ja ka teatav ebausk õiguskaitsevahenditesse põhjustab kindlasti märkimisväärselt olemasolevate kaitsemehhanismide alakasutuse. Siiski on võrdõigusvoliniku poole pöördunud isikute arv aastatega järjepidevalt kasvanud. 2014. a esitati võrdõigusvolinikule 192 ebavõrdse kohtlemise kaebust, 2013.a oli see pöördumisi 116 ning 2012. a 69 korral. Seega on esitatud kaebuste arv kasvanud märkimisväärselt 65%. 2014. a aitas voliniku kantselei mitmetel avaldajatel pöörduda edukalt töövaidluskomisjoni ning aasta jooksul on diskrimineerimise läbi kannatanud saanud oma tööandjatelt hüvitisi kokku ligi 71 000 eurot. Kaebuste arvu tõusu võib kindlasti seletada võrdõigusvoliniku suurema nähtavusega seoses Norra soolõime projektiga „Soolise võrdõiguslikkuse edendamine 2011-2013“, millega seoses on suurenenud võrdõigusvolinikule eraldatava ressurssi maht. Samuti on aastate jooksul tõusnud ka usaldus võrdõigusvoliniku institutsiooni vastu. Võrdõigusvoliniku andmetel ei ole alati kantseleisse pöörduja sooviks ametliku menetluse alustamine tööandja suhtes ja hüvitise nõudmine, vaid inimesed tahavad neile osaks saanud ebaõiglusest lihtsalt teada anda.

Seega, kuigi diskrimineerimisvaidluste korral on igaühel võimalus pöörduda kohtusse või töövaidluskomisjoni, on võrdõigusvolinik on isikutevaheliste diskrimineerimisjuhtumite puhul instants, kelle poole tasuta professionaalse abi ja nõu saamiseks pöörduda. Seetõttu on võrdõigusvoliniku institutsiooni tugevdamine võrdse kohtlemise valdkonna arendamisel väga olulise kaaluga. Praktikas on isikutel suhteliselt keeruline bürokraatiarägastikus tegutseda, mistõttu loobutakse sageli üleüldse igasugusest menetlusest. Kohtulahendite puudumine ei tekita ka positiivsemaid hoiakuid võrdsete õiguste eest seismiseks ega uut teadlikkust diskrimineerimise olemasolust ja võimalustest õigusemõistmisel. Seetõttu on oluline võrdõigusvoliniku töö jõustamine ja toetamine, mh arvestades ka VõrdKS-st tulenevat kohustust volinikule võrdse kohtlemise edendamisel.

Lisaks madalale teadlikkusele põhjustab ebatõhusat õiguskaitset Eesti diskrimineerimisvastane seadusandlus, mis vajab konkreetsemat reguleerimist. Kuigi VõrdKS keelab diskrimineerimise, mis põhineb rassil, rahvuslikul päritolul, nahavärvusel, usul või veendumusel, vanusel, puudel ja seksuaalsel sättumusel, on seaduse kohaldamisala erinevatele diskrimineerimise tunnustele erinev. Kui usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel on diskrimineerimine keelatud üksnes tööeluga seotud küsimustes ja kutsealase ettevalmistuse saamisel (VõrdKS § 2, lg 2), siis rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi või nahavärvuse alusel on diskrimineerimise keeld ulatuslikum ning keelatud ka sotsiaalhoolekande-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustusteenuste ja -toetuste, hariduse ning avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste (sh eluaseme) saamise õiguste osas (VõrdKS § 2, lg 1).

Arvesse tuleb aga võtta, et just vanuse, puude ja seksuaalse sättumuse alusel toimub suur osa potentsiaalseid diskrimineerimisjuhtumeid väljaspool töösfääri. Samuti võivad just need konkreetsed grupid olla enam tundlikud ning mõjutatavad ja mõjutatud hariduse, kaupade ja teenuste kättesaadavusest ning füüsilise keskkonna kohandamise vajadusest. Tegelikkuses vajaks näiteks puuetega inimesed ja eakad kaitset ka valdkondades, mis puudutab teenuste ja kaupade pakkumist (ühistransport, erivajadustele kohandatud teenused). Samuti on teenuste kättesaadavusega probleeme seksuaalvähemustel -

probleeme esineb toetuste, üüripindade, võrdsel alusel vanemapuhkuse jms teenuste või soodustuste saamisel.

Kohaldamisala hierarhilisusest tulenevalt on erinevatele kaitstavatele gruppidele erinevad ka heastamismeetmed, kuna jagatud tõendamiskohustus on tagatud ainult VõrdKS ja SoVS regulatsiooni alas nagu ka hüvitise suurust ja eesmärki puudutavad sätted. Praktiliselt tähendab kohaldamisala erinevus seda, et teatud diskrimineerimise juhtumite korral ei saagi isik pöörduda näiteks soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku poole ning volinik omakorda ei saa juhtumeid menetleda ega anda arvamusi. Kuigi võrdõigusvoliniku arvamus ei ole hädavajalik kohtusse pöördumiseks, on tema puhul tegemist institutsiooniga, kuhu on võimalus nõu ja abi saamiseks pöörduda diskrimineerimiskahtluse olemasolul.

8.1 LGBT inimesed

Mõiste ja seadusandlik raamistik

Lühend LGBT tähistab lesbisid, geisid, biseksuaale ja transsoolisi inimesi.

Võrdse kohtlemise seadus (VõrdKS)[197] loetleb järgnevad diskrimineerimise alused, mille osas on riigil kohutus tagada inimeste võrdne kohtlemine: rahvus, rass, nahavärvus, usutunnistus või veendumused, vanus, puue, seksuaalse sättumus. Kõigi eelnimetatud vähemuste probleemides on sarnasusi, aga samuti erisusi, mis aga kokkuvõttes loovad olukorra, kus nimetatud sotsiaalsed grupid on ühiskonnas keskmisest ebavõrdsemate võimalustega.

Lisaks VõrdKS –le, on sätestatud diskrimineerimise keeld ka avaliku teenistuse seaduses ja töölepinguseaduses. Kaitse katab töö saamist, edutamist, töölt vabastamist, ahistamist ja ohvristamist. Tööandjate, sh riigi- ja kohaliku omavalitsusasutuste ülesanne on vältida diskrimineerimist seaduses keelatud alustel alates värbamisprotsessist kuni töölt vabastamiseni. Lisaks sellele on tööandja kohustuseks võrdset kohtlemist edendada, mida tuleks võtta arvesse tööle valimisel ja võtmisel, personali arendamisel, organisatsiooni kultuuri ja identiteedi kujundamisel, samuti andmekogumisel ja töötlemisel, toodete ja teenuste väljatöötamisel ning suhtekorralduses.

Sihtrühma suurus

LGBT sihtrühma suurust Eestis saab määrata vaid hinnanguliselt. 2000. aastal läbi viidud küsitluse kohaselt[198] tunnistas 11% vastanutest, et tunneb seksuaalset huvi omaenda sookaaslaste vastu. Reaalset vastavat seksaalkäitumist tunnistas 8% vastanutest.

[197] https://www.riigiteataja.ee/akt/106072012022

[198] Haavio-Mannila, E. ja Kontula, O. (2003). Sexual Trends in the Baltic Sea Area. Publications of the Population Research Institute, Series D 41/2003. The Population Research Institute. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto, The Family Federation of Finland. Viide uuringule läbi raporti: Papp, Ü.-M. ja Kütt, R. (2011). LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs.

Rahvusvaheliste võrdlusuuringute[199,200] tulemustena hinnatakse LGBT osakaalu kogu populatsioonis 3-5%. Sihtrühma suuruse määramise teeb keeruliseks see, et kuna tegemist on väga delikaatse enesemääratlemise küsimusega, ei pruugi inimesed tahta enda kohta taolist informatsiooni avaldada ning tuleb arvestada ka eri terminoloogia ja definitsioonidega, mida uuringutes kasutatakse. Suurte elanikkonnaküsitluste tulemusi tõlgendades tuleb silmas pidada, et vastaja perekonnaseis ei pruugi ühtida tema tegeliku seksuaalse orientatsiooniga (heteroseksuaalses abielus võivad olla ka homoseksuaalsed inimesed). Samuti mõjutab tulemusi uuringu regioon, sest LGBT inimesed valivad oma elukohta, riiki või linna tihti selle järgi, kus nende kogukond on juba tavapärasest suurem.

2011. aasta rahvaloenduse tulemuste kohaselt elab Eestis 200 samasoolist vabaabielu paari (st 400 isikut), kellest 24 paari kasvatab ka lapsi.

ÜHISKONNA MADAL SALLIVUS

Nagu kõik vähemusrühmad, puutuvad LGBT inimesed Eestis kokku sarnase probleemiringiga. Eesti ühiskond on LGBT inimeste vastu sallimatu, mis võib olla põhjustatud teadmatusest ja hirmust. Kuigi LGBT inimestel on tugevaid esindusorganisatsioone, ei pruugi nad diskimineerimise olukorras siiski oma õiguste kaitseks välja astuda või abi otsida.

LGBT inimeste olukorra kohta on Sotsiaalministeerium 2007.a tellinud kvalitatiivuuringu[201], mille käigus läbi viidud intervjuudes kirjeldasid respondendid lisaks oma isiklikele probleemidele näiteks suhetes pärast „kapist välja tulemist“ oma pereliikmetega ka puudulikku seksuaalharidust koolides, ühiskonna sallimatust ja vaenulikke Internetikommentaare. Pereelu elavad respondendid tundsid muret laste eeskoste küsimuste pärast juhul, kui nendega peaks midagi juhtuma. Teine samasooline lapsevanem ei saa jätkata lapse kasvatamist, vaid eeskosteõigus läheb lapse bioloogilisele vanemale või vanavanemale.

Tunduvalt rohkem kui spetsiaalseid sihtrühmauuringuid, on toimunud uuringuid ühiskonnas levivate hoiakute kohta LGBT inimestesse[202]. Ühed värskemad andmed hoiakute seksuaalvähemustesse Eestis on käsitletud viimases Soolise võrdõiguslikkuse monitooringus (2013)[203], kust selgus, et 57% vastajatest peab Eesti ühiskonda üldiselt nii seksuaal- kui soovähemuste suhtes pigem mittesallivaks. Kuna küsiti arvamust ühiskonna kohta tervikuna ning ka isikliku käitumise kohta, siis ilmnevad tulemustes vastuolud, sest umbes 70% vastanutest märkis, et tema jaoks ei oleks probleem veeta vaba aega või

---

[199] Gates, G. (2011). *How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?* The Williams Institute, http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Gates-How-Many-People-LGBT-Apr-2011.pdf

[200]Demographics of sexual orientation, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_sexual_orientation

[201] Strömpl jt (2007). *LGBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis.* Uuringu toimumise ajal ei olnud veel vastu võetud võrdse kohtlemise seadust ja kooseluseadust, mis olid uuringuga kaasnevate poliitikasoovituse nimekirjas ühed olulisemad.

[202] Vt põhjalikku ülevaadet läbi viidud uuringutest: Papp, Ü.-M. ja Kütt, R. (2011). *LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs.*

[203][203] Roosalu, T. (toim) (2014). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. *Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2014,* Artiklite kogumik.

töötada koos LGBT inimesega. Ehk siis inimesed peavad oma käitumist palju sallivamaks kui ühiskondlikku hoiakut üldiselt, samas olles ise selle ühiskonna osa. Oluline on ka mainida, et Soolise võrdõiguslikkuse monitooring (2013) toob välja suure erinevuse suhtumises seksuaalvähemustesse eesti- ja venekeelsete inimeste vahel. Näiteks lesbide ja geide seltskonnas tunneks end ebamugavalt 25% eesti keelsetest vastajatest ja muu koduse keelega 47% vastajatest. Julgustavaks võib aga pidada tulemust, et 83% elanikkonnast toetab väidet, et inimese seksuaalsest sättumusest ja soolisest identiteedist olulisemad on tema iseloom ja suhtumine teistesse inimestesse.

Rahvusvahelistes võrdlusuuringutes sallimatuse kohta ei paista Eesti samuti hästi silma. OECD uuringute[204] kohaselt oli Eesti 2012. a OECD riikide hulgas kõige ebatolerantsem. Võrreldes 2007. a tulemustega olid hinnangud sellele, kas Eestis oleks erinevatel vähemusrühmadel hea elada, vähenenud kõikide uuritud rühmade suhtes (immigrandid, etnilised vähemused/teisest rassist inimesed, LGBT inimesed). Kõige negatiivsemad hinnangud on Eestis läbi aja olnud LGBT inimeste suhtes: 2007. a nõustus vaid 46% väitega, et LGBT inimestel on Eestis hea elada, 2012. a oli väitega nõustajaid 43%.

[204] OECD (2014). *Society at a Glance,* http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance_19991290

Kasutatud allikad

Aavik, K., Roosalu, T. “Naiste ja meeste võimalused tööturul”. *Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013.* Artiklite kogumik. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2014. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_vo_monitooring_2013_veeb.pdf

Altmets, K., Karelson, K. (2010). Vanemaealiste tervis. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

AS Emor, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tartu Ülikool. (2011) Integratsiooni monitooring (2011) - http://www.kul.ee/sites/default/files/integratsiooni_monitooring_2011.pdf

Balti Uuringute Instituut, (2013). *Võrdse kohtlemise edendamine Eestis*.

Demographics of sexual orientation, http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_sexual_orientation

Eesti Arengufond, (2013). „Globaalne ettevõtlusmonitooring 2012. Eesti raport”, lk 29 ja 58. Veebis kättesaadav: http://www.arengufond.ee/upload/Editor/Publikatsioonid/Arengufond%20GEM%20uuringu%20raport.pdf

Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus, (2012). „Soolised stereotüübid meedias. Koolitusmaterjal“, Tallinn 2012, lk 4. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2014/09/Soolised-stereotyybid-meedias.pdf

Eakad. (2012). Turu-uuringute AS uuringuraport.

Eesti Koostöökogu. Eesti Inimarengu Aruanne (2013) - http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2013/05/EIA20122013.pdf

Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit. *Uuringu „Sotsiaalteenuste kättesaadavus väljaspool elukohta töötavatele ja/või õppivatele tööealistele liikumispuudega inimestele“ tulemuste analüüs.* http://www.elil.ee/docs/Uuringutulemuste_analyys.pdf (29.01.15)

Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit. *Uuringu „Sotsiaalteenuste kättesaadavus väljaspool elukohta töötavatele ja/või õppivatele tööealistele liikumispuudega inimestele“ tulemuste analüüs.* http://www.elil.ee/docs/Uuringutulemuste_analyys.pdf (29.01.15)

Eesti Rahvusringhäälingu kontaktide nimekiri, vaadatud 30.01.2015: http://info.err.ee/l/kontaktid/koik

Eesti Uuringukeskus (2014). *Võrdse kohtlemise edendamise kohustuse teadlikkus ja rakendamine ministeeriumides* - http://www.erinevusrikastab.ee/wp-content/uploads/2014/02/se_teadlikkus_ja_rakendamine-ministeeriumides.pdf

EHIS, (2012). Andmebaas kättesaadav: http://www.ehis.ee/

Eesti Naisteühenduste Ümarlaud. Veebis saadaval: www.enu.ee

Eesti Sotsiaaluuring (ESU), Statistikaamet.

Ene-Margit Tiit, „Eesti rahvastik. Hinnatud ja loendatud“, Statistikaamet 2014 (lk 65-66)

Euroopa Komisjon (2007). *Special Eurobarometer 263.*
Euroopa Komisjon (2009). *Special Eurobarometer 317.*
Euroopa Komisjon (2012). *Special Eurobarometer 393.*
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_en.htm

Euroopa Komisjon 2013, Eurostati andmete põhjal.

Euroopa Komisjon, *Special Eurobarometer 317 / Wave 71.2: Discrimination in the EU in 2009. Report*

Euroopa Komisjoni andmed. Vaata ka: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/business-finance/executives-non-executives/index_en.htm

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2006/54/EÜ meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EÜ) nr 883/2004 sotsiaalkindlustussüsteemide koordineerimise kohta (ELT L 200, 7.06.2004, lk 1) ja selle rakendusmäärus nr 987/2009 (ELT L 284, 30.10.2009, p1).

European Commission (2014). *Adequate social protection for long-term care needs in ageing society.* Report jointly prepared by the Social Protection Committee and the European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurostati andmebaas. Veebis saadaval:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc340&plugin=0.

Faktum & Ariko. Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Uuringuraport ja ankeet. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf

FRA (2013). *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*

Francesca Bettio, Platon Tinios, Gianni Betti, The Gender Gap in Pensions in the EU, Euroopa Komisjon 2013, lk 8, 74. Veebist kättesaadav
http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130530_pensions_en.pdf

Gates, G. (2011). *How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender?* The Williams Institute, http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Gates-How-Many-People-LGBT-Apr-2011.pdf

Global Report Women in Business and Management: Gaining Momentum“, ILO 2015. Veebis kättesaadav: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_316450.pdf

Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims, OSCE/ODIHR, Council of Europe, UNESCO, 2011 - http://www.osce.org/odihr/84495?download=true

Haavio-Mannila, E. ja Kontula, O. (2003). Sexual Trends in the Baltic Sea Area. Publications of the Population Research Institute, Series D 41/2003. The Population Research
Institute. Väestöntutkimuslaitos. Väestöliitto, The Family Federation of Finland. Viide uuringule läbi raporti: Papp, Ü.-M. ja Kütt, R. (2011). LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs.

ILO**,** (2015). „Global Report Women in Business and Management: Gaining Momentum“, lk 56, 164. Veebis kättesaadav: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_316450.pdf

In Case OÜ (2014). *Vaimupuudega noorte osalemine tööturul.*

Inimõiguste Instituut (2012). *Avaliku arvamuse uuring Inimõigustest Eestis*, http://www.eihr.ee/wp/wp-content/uploads/2012/12/I_II_OSA2_V.pdf

International Women`s Media Foundation, Global Report on the Status of Women 2011. Viidatud Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudi aruandes “Review of the implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States. Advancing gender equality in decision-making in media organisations. Estonia”, lk 5. Veebis kättesaadav: http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH0113723ENN.pdf

Jaanika Reinmann, Naiste pension on tulevikus väiksem kui meestel, SEB foorum 20.03.2014. Veebist kättesaadav: http://www.seb.ee/foorum/2014-03-20/naiste-pension-tulevikus-vaiksem-kui-meestel

Jeenas, P. “Töökoha leidmine sotsiaalsete võrgustike abil: meeste ja naiste erinevused Eesti tööjõu-uuringu tulemuste põhjal”. Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus, 2011. Veebis kättesaadav: http://www.sh.ut.ee/sites/default/files/sh_files/Sooline%20ebav%C3%B5rdsus%20t%C3%B6%C3%B6elus_kogumik.pdf

Justiitsministeerium, Riigikantselei (2012). *Mõjude hindamise metoodika.* http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/mojude_hindamise_metoodika.pdf

Järviste, L, „Sooline võrdõiguslikkus ja ebavõrdsus: hoiakud ja olukord Eestis 2009. aastal“, Poliitikaanalüüs, Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2010: 5. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2010/toimetised_20103.pdf

Karu, M. jt. “Sooline ja seksuaalne ahistamine töökohal”. Praxis 2014. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_ja_seksuaalne_ahistamine_tookohal_veebi.pdf

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus. Tallinn 2012. 111 lk. Kättesaadav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

Kasepalu. Ü. (2013). Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime. Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduste dissertatsioonid 73.

Konsultatsioon ministeeriumitevahelise soolõime töögrupi liikmetega, detsember 2014.

Kreitzberg, M., Mäe, Ü., Reinomägi, A. (2010). Sotsiaane kaitse vaesuse leevendamise vahendina Eestis. Kogumik Vaesus Eestis. Statistikaamet.

Kristina Lindemann, „Haridus ja oskused elukvaliteedi mõõdikutena“ kogumikus „Sotsiaaltrendid. 6. Social Trends“, Statistikaamet 2013, lk 61, 63, 65-66. Veebis kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=34247

Krusell, S. (2010). Vanemad inimesed tööturul. *Sotsiaaltrendid 5.* Statistikaamet.

Krusell, S. Töö- ja pereelu ühitamine kui naiste ülesanne?, Statistikaameti väljaandest „Mehe kodu on maailma, naise maailm on kodu?, Tallinn 2011, lk 68. Veebis kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=25640

Kõrreveski, K. (2011). Heaolu ja elukvaliteedi mõõtmisest OECD näitajate põhjal. Eesti Statistika kvartalikiri nr 4/ 2011. Statistikaamet.

Laes, T.-L. (2014). Puudega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine*. Statistikaamet.

Leetmaa, R, Masso, M, Võrk, A, Karu, M, Veldre, V, Paulus, A, Turk, P. (2012). Sotsiaaltoetuste ja -hüvitiste omavahelised seosed ja nende mõju töömotivatsioonile. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Leppik, M. (2014). Puuetega inimeste sotsiaalhoolekanne. Kogumikus *Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine*. Statistikaamet.

Linno, T. (2010). Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring 2009. Sotsiaalministeerium.

Malmberg, K. (2005/2006). Meeste meediakujutise muutus 1996. ja 2004. aasta Eesti Päevalehe ja Postimehe nädalalõpulisade näitel. Ariadne Lõng, ½, 25–34.

Maretta Lunev, Merle Paats, „Mida tähendab naise madalam palk?“, Statistikaameti statistikablogi 27.06.2014. Veebist kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2014/06/27/mida-tahendab-naise-madalam-palk/

Marksoo, Ü. (2014). Tööturu olukord Eestis 2013. aastal. *Töövaldkonna areng 2013.* Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 4/2014.

Mihkel Servinski, „Eestile uus rahvuskala? Mõtisklus haridus- ja palgalõhest“, Statistikaameti statistikablogi, 23.07.2013. Veebis kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2013/07/23/eestile-uus-rahvuskala-motisklus-haridus-ja-palgalohest/

Mirjam Allik, „Millal naised poliitikast kaovad?“, „Teel tasakaalustatud ühiskond. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 148. Veebis kättesaadav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

MTÜ Eesti Naiste Koostöökett. Veebis saadaval: www.naistekoostookett.ee

Mõjude hindamise metoodika. Leitav justiitsministeeriumi kodulehelt: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57830/m%F5jude+hindamise+metoodika.pdf

OECD (2011). Estonia: Towards a Single Government Approach. OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing.

OECD (2014). *Society at a Glance,* http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/society-at-a-glance_19991290

Papp, Ü.-M. ja Kütt, R. (2011). *LGBT inimeste olukorra uuringute analüüs.*

Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat 2015. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf (01.02.15)

Pihor, K., Timpmann, K., Batueva, V. (2011). Kohaliku omavalitsuse poolt isikult ja/või perekonnalt sotsiaalteenuste eest tasu nõudmine. Uuringu lõpparuanne. SA Politikauuringute Keskus Praxis, AS Emor.

Pilvre, B. „Meediamaastik, sugu ja sooline võrdõiguslikkus“ kogumikus „“Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II“, Sotsiaalministeerium, Tallinn 2010, lk 152-154, 159. Veebis leitav: http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/teel_tasak_yhiskonda_ii_eesti.pdf

Poliitikauuringute Keskus Praxis (2011). Eesti sotsiaalkindlustussüsteemi jätkusuutliku rahastamise võimalused. Tallinn: Praxis.

Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR, Sotsiaalministeerium: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2011/toimetised_20112.pdf

PriceWaterhouseCoopers Advisors (2009). Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine. Sotsiaalministeerium, Tallinn.

Puudega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring 2009. Kvantitatiivuuringu aruanne. GfK Custom Research Baltic Eesti filiaal/Sotsiaalministeerium/Euroopa Sotsiaalfond.

Puur. A., Põldma, A. (2010). Rahvastiku vananemine demograafilises vaates. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

Rahandusministeerium (2014). *Läbivad teemad valdkonna arengukavas*. http://www.fin.ee/riigi-strateegiline-juhtimine

Randlepp, M. (2012). Sotsiaalkaitse kogukulutuste (ESSPROS) käsiraamat, http://www.stat.ee/dokumendid/63202 (31.01.15)

Reklaamiseadus, RT I, 12.07.2014, 120. Veebis kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014120?leiaKehtiv

Rikmann, Lagerspetz, Vallimäe, Keedus, Sepp, Jesmin, Hinno "Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis 2009/2010", Kodanikeühiskonna uurimis-ja arenduskeskus, Tallinna Ülikool, Tallinn 2010. Veebis kättesaadav: https://www.siseministeerium.ee/public/KUAK2010_institutsionaliseerumine.pdf

RISC väärtushinnangute uuringu erianalüüs (2006), Lasterikaste perede uuring (2006).

Roosalu, T. (toim) (2014). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. *Sotsiaalministeeriumi toimetised 3/2014,* Artiklite kogumik.

Rosenblad, Y. (2014). Tööjõu vananemine ja vanemaealise tööjõu siirdumine pensionile. *Muutuv majandus ja tööturg*. Statistikaamet.

Saar Poll OÜ, Tartu Ülikool (2009). Puuetega inimeste ja nende pereliikmete hoolduskoormuse uuring 2009. Sotsiaalminiseerium: täiendanud ja toimetanud sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/piu2009_lopparaport.pdf(30.01.15)

Saar Poll OÜ. (2014). Töövõimetoetuse seaduse mõjuanalüüs – eelhindamine

Saar-Poll (2009). *Võrdsest kohtlemisest teadlikkuse tõstmise kampaania eeluuring. Fookusgrupiuuringu aruanne.* http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/Eeluuring.pdf

Siim Krusell, „Noored versus parimas tööeas ja vanemaealised tööturul" kogumikus „Muutuv majandus ja tööturg. Changes in the Economy and Labour Market", Statistikaamet 2014, lk 102

Siim Krusell, Tiiu-Liisa Laes, Andra Reinomägi, Karmen Toros, „Laps eri keskkondades“ kogumikus „Lapse heaolu. Child Well-being“, Statistikaamet 2013, lk 14. Veebist kättesaadav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=34248

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku 2012. a. aastaaruanne. Lühikokkuvõte. Tallinn 2013, lk 12. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Voliniku-2012.-aasta-tegevuse-ylevaade.-Kokkuvõte.pdf

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku 2013. a. tegevuse aruanne, Tallinn 2014. Veebis kättesaadav: http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Voliniku-2013.-aasta-tegevuse-ylevaade.pdf

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei (2013). *Puuetega inimestele töötamise võimaluste loomine ministeeriumides* - http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Puuetega-inimeste-toovoimalused-ministeeriumides_k%C3%BCsitlus-ja-soovitused.pdf

Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku kantselei „Soolõime käsiraamat“ 2014 http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2015/01/Sooloime-kasiraamat.pdf ; „Naised ja mehed. Võrdsed õigused, võrdne vastutus“ Sotsiaalministeerium 2010 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/naised_mehed_seadus.pdf jt.

Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013. Veebis kättesaadav: http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/soolise_vordoiguslikkuse_monitooring_2013_uuringuraport_ja_ankeet.pdf

Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Veebis kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/akt/126042013009?leiaKehtiv

Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikool (2002) Kättesaadav: www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf

Sotsiaalkindlustusamet (2013) Seletuskiri aruannetele „Määratud vanemahüvitised liikide lõikes“ seisuga 31. detsember 2013 ja „Määratud vanemahüvitised sotsiaalmaksuga maksustatava tulu lõikes“ seisuga 01. jaanuar 2014. Veebis kättesaadav: http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/2013a-vanem/

Sotsiaalministeerium. (2008, täiendatud 2012). „Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020“ http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/2012_rta_pohitekst_ok_5.pdf

Sotsiaalministeerium. (2011). Elatustase ja vaesus. Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2000–2010.

Sotsiaalministeerium. (2011). Elatustase ja vaesus. *Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2000–2010.*

Sotsiaalministeerium. (2013). Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf

Sotsiaalministeerium. (2013). Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020. http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalhoolekanne/Eakatele/aktiivsena_vananemise_arengukava_2013-2020.pdf

„Sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava 2016–2023“ koostamise ettepaneku heakskiitmine, RT III, 12.07.2014, 5. Saadaval: https://www.riigiteataja.ee/akt/312072014005

Statistical Data on Women Entrepreneurs in Europe. Country Fiche. Estonia“, Euroopa Komisjon 2014, lk 2-3, 4-5. Veebis kättesaadav: http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/7804/attachments/9/translations/en/renditions/pdf

Statistikaamet. (2014). Puuetega inimeste sissetulek ja vaesus. Kogumikus *Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.*

Statistikaamet. (2014). Tegevuspiiranguga inimeste majanduslik aktiivsus. *Kogumikus Puuetega inimeste sotsiaalne lõimumine.*

Statistikaameti avalik andmebaas. Veebis kättesaadav: *http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp*

Strömpl jt (2007). *LGBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis.*

Tammsaar, K., Leppik, L., Tulva, T. (2012). *Omastehooldajate hoolduskoormus ja toimetulek.* Sotsiaaltöö 6/2012.

Tasuja, M., Kommel, K., Linno, T. (2010). Vanemaealiste sidusus. *Sotsiaaltrendid 5*. Statistikaamet.

Tasuja. M. (2010). Vanemaealiste materiaalne heaolu ja majanduslik toimetulek. *Sotsiaaltrendid 5.* Statistikaamet.

Tervise Arengu Instituut, (2012). Eesti Täiskasvanud Rahvastiku Tervisekäitumise Uuring.

The World Bank, Enterprise Surveys, 2013.Saadaval: http://www.enterprisesurveys.org/data/exploreeconomies/2013/estonia#gender

Tiiu-Liisa Laes, „Suhtelises vaesuses elas 2013. aastal iga viies elanik“. Statistikaameti statistikablogi 29.01.2015. Veebist kättesaadav: https://statistikaamet.wordpress.com/2015/01/29/suhtelises-vaesuses-elas-2013-aastal-iga-viies-elanik/

Trumm, A., Kutsar, D., Tarum, H. (2012). Kohalik poliitikatasand hoolduskoormusega naiste tööturukäitumise mõjutajana. Riigikogu toimetised: RiTo 26/2012 http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=16238&op=archive2 (30.01.15)

Tuchman, G. (1978).The symbolic annihilation of women by the mass media. O. Boyd-Barrett & C. Newbold (toim.). Approaches to media: A reader. London: Arnold, lk 406–419.

Uri, A. (2014). Sotsiaal- ja hoolekandeteenuste osutamine puuetega ja erivajadusega inimestele Eesti omavalitsustes. Eesti Patsientide Esindusühing.

Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueva, V. 2013, Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013, . Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Veebis kättesaadav: http://www.kysk.ee/failid/File/Uuringud/Uuringuaruanne_Vabatahtikus_tegevuses_osalemine_2013.pdf

Vana, T. (2013). *Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüs ja ettepanekud tervikliku kvaliteedisüsteemi tagamise juurutamiseks*. Analüüsi lõpparuanne. Sotsiaalministeerium, Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus/Euroopa Sotsiaalfond.

Võrdse kohtlemise seadus, RT I, 06.07.2012, 22. Saadaval: https://www.riigiteataja.ee/akt/106072012022